

คัมภีร์กาพย์สารวิลาสินี เป็นตำราแต่งคำประพันธ์รุ่นแรกของไทยที่แต่งขึ้นเองซึ่งเน้นความไพเราะของกาพย์กลอนอันเกิดจากเสียงสัมผัสถูกต้อง ทั้งยังเน้นถึงจำนวนคำในแต่ละวรรคและบาท แสดงถึงความเคร่งครัดด้านรูปแบบ อาจกล่าวได้ว่า การเริ่มรวบรวมและคัดลอกคำประพันธ์ต่างๆ เพื่อเป็นแบบแผนที่ดีในรูปคำรา คือความพยายามจัดคำประพันธ์หรือร้อยกรองที่มีอยู่กระจัดกระจายและหลากหลายให้อยู่ในแบบฉบับเดียวกัน อันเป็นแนวโน้มของรูปแบบนิยมที่นำจะมีขึ้นในระบอบที่ร้อยกรองนิยมแต่งกันแพร่หลายมากแล้ว ข้อสันนิษฐานอีกข้อหนึ่งคือ ก่อนหน้านั้นเราอาจใช้คำราแต่งคำประพันธ์ภาษาบาลี หรือสันสกฤต เพราะทั้งในกาพย์สารวิลาสินีและจินตามณีกล่าวถึงคัมภีร์วุตโตทัยบ่อยครั้ง

กาพย์คันถะ เป็นคัมภีร์อีกเล่มหนึ่งเข้าใจว่ามีความใกล้เคียงกับอรรถกถาหรืออรรถาธิบายกัน กาพย์สารวิลาสินี และกาพย์คันถะเป็นตำราทางการประพันธ์ ซึ่งเชื่อกันว่ามีความใกล้เคียงกับอรรถกถาหรืออรรถาธิบายกันมากที่สุดอย่างหนึ่งของคำราในรุ่นแรกๆว่า นิยมเขียนด้วยภาษามาลีละก่อน แล้วจึงแปลเป็นไทย ข้อความที่เป็นภาษามาลีละเข้าใจว่ามักเป็นไทยหรือปัญญาวรรณไทยในยุคนั้นคงแต่งขึ้นเอง ลักษณะเช่นนี้แสดงว่า ภาษามาลีละเป็นภาษาวิชาการซึ่งถือเป็นแบบทในการศึกษา และอาจเป็นไปได้ว่า คำว่าคันถะนั้นอาจใช้คำว่าคันถะมาก่อนแล้วจึงแปลเป็นไทย เมื่อมาถึงยุคจินตามณีจึงนับได้ว่าเป็นคำราหรือรุ่นแรก (ที่มีหลักฐานในปัจจุบัน) ซึ่งมีลักษณะเป็นไทยแท้ๆ คือ ใช้ภาษาไทยเป็นหลักในการอธิบายเนื้อหา

1.1.2 จินตามณี : พิจารณาในฐานะตำราคือปะการประพันธ์

จินตามณี ซึ่งกล่าวกันว่าเป็นคำราเขียนเล่มแรกของไทย แต่งขึ้นสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช หากพิจารณาเฉพาะส่วนที่เป็นคำราการแต่งคำประพันธ์ ก็อาจเรียกได้ว่า เป็นคำราที่เขียนขึ้นโดยการศึกษาค้นคว้าวิจัยทางวรรณคดี ในภาษาที่ว่าด้วย "อธิบายวิธีแต่ง กาพย์ กลอน โคลง ฉันท์" ผู้แต่งได้รวบรวมแบบแผนคำประพันธ์ อธิบายลักษณะบังคับหรือบัญญัติของคำประพันธ์ พร้อมทั้งยกตัวอย่างคำประพันธ์ ซึ่งคัดเลือกมาจากวรรณคดีต่างๆ เช่น นิติพิเคราะห์ มหาชาติคำหลวง โดยหวังว่าคำรานี้จะเป็นแบบอย่างในทางการประพันธ์ต่อไป

จินตามณี ส่วนที่ว่าด้วยแบบแผนคำประพันธ์เป็นคำราที่เน้นรูปแบบนิยม และสุนทรียศาสตร์ กล่าวคือ อธิบายกฎข้อบังคับของคำประพันธ์ประเภทโคลง กวี และฉันท์ ทั้งยังให้ความสำคัญกับความไพเราะของเสียงของคำเพื่อให้กาพย์กลอนที่แต่งขึ้นนั้นเป็น "กาพย์กลอนที่ไพเราะ" ขึ้นซึ่งของการประพันธ์ที่นิยมคือ กลอน และ กลอน ฉันท์ แสดงถึงการให้ความสำคัญ

สำคัญกับการเล่นคำและการเล่นทางปัญญา โดยการซ่อนเงื่อนทำให้ผู้อ่านถอด “โค้ดลับ” ลงในฐานแม่เหล็กสารและโพสหลง การรวบรวมแบบแผนคำประพันธ์ที่กระจัดกระจายต่าง ๆ จัดได้ว่าผู้แต่งได้ศึกษาทั้งครีမ်และรวบรวมจนกล่าวได้ว่า คำร่ายกลนี้เป็นการค้นคว้าวิจัยในลักษณะหนึ่ง

จินตมณี ฉบับพระโหราธิบดี คงจะใช้แพร่หลายเป็นแบบเรียนติดต่อกันมาตลอดสมัยอยุธยา (เบญจวรรณ อนุทราฎ 2518 : 9) จนมาในสมัยรัตนโกสินทร์ ในสมัยรัชกาลที่ 3 พระบรมวงศ์เธอกรมหลวงวงษาธิราชสนิท กริโนสมัยน้ำทรงแต่งตั้งความฉันทะ 2 ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2392 (จินตมณี 2512 : 138) โดยทรงเขียนแบบของจินตมณีของเก่า เพียงทรงแก้ไขให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น หนังสือจินตมณีใช้เป็นแบบเรียนกันมานาน จนเมื่อพระยาสุรทินพรวหาร (น้อย ราชวรานุ) แต่ง มุขบทบรรพตถึง เพื่อเป็นแบบเรียนหลวง ในตอนต้นรัชกาลที่ 5 จึงเลิกใช้ (ธนิต ชูโพธิ์ 2485 : 145)

1.1.3 คำร่ายวรรณคดีและมาตราพฤติในประชุมจารึกวัดพระเชตุพน

คำร่ายการประพันธ์เก่าที่กล่าวมานี้ เป็นคำร่ายแรกที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดี เท่าที่มีหลักฐานหลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน ในสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มีคำร่ายการประพันธ์รวมอยู่ในประชุมจารึกวัดพระเชตุพน แต่เป็นคำร่ายในลักษณะแปลแต่ง คือ คำร่าย จินตวรรณคดี และ มาตราพฤติ พระนิพนธ์ของกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส คำร่ายดังกล่าวนี้ผู้ทรงนิพนธ์ทรงชี้แจงว่า แปลมาจากคำร่ายนันทนาการดี ชื่อ วุฑโฑพิศ เพื่อเพิ่มเติมบัญญัติฉันทะนิพนธ์ต่าง ๆ

ข้อแตกต่างระหว่างคำร่ายนันทนาการนี้กับ จินตมณี คือ ในจินตมณี จะใช้คำอธิบายลักษณะและองค์ประกอบที่ทำให้คำประพันธ์ไพเราะอย่างละเอียด ส่วนในคำร่ายนันทนาการนี้มุ่งให้ตัวอักษรเพื่อแสดงฉันทะประเภทใหม่ ๆ โดยให้ผู้เรียนรู้พิจารณาฉันทะบังคับโดยละเอียดด้วยตนเอง ผู้ทรงนิพนธ์มุ่งแสดงเนื้อหาในตัวอย่าง ซึ่งเป็นคำสอนสั้น ๆ คำร่ายนันทนาการนี้จึงมีลักษณะเป็นผลงานสร้างสรรค์ คือเป็นคำวรรณคดีเองพอๆ กับเป็นคำร่ายนันทนาการ

ในอุดมคติการศึกษาค้นคว้าทางวรรณคดียังไม่ได้เริ่มต้นเป็นศาสตร์เหมือนสมัยปัจจุบัน แนวทางการศึกษาวรรณคดีในสมัยก่อนมุ่งให้ผู้เรียนรู้เป็นนักสร้างสรรค์ผลงานทางวรรณคดี สามารถแต่งคำประพันธ์ได้มากกว่ามุ่งให้ผู้เรียนรู้เพียงอย่างเดียว หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการเรียนรู้เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติ คือ การสร้างสรรค์หรือเขียนเป็นร้อยกรองได้

สำราญการประพันธ์เหล่านี้ยังให้คำตอบว่าแม้การศึกษาค้นคว้าทหวรรณคดียังไม่ได้อู่ในฐานะเป็น “ศาสตร์” อย่างในปัจจุบัน แต่หนทางในการศึกษานั้นมีอยู่ ในสมัยโบราณนั้นเรามุ่งเน้นแนวทหหรือศาสตร์ โดยเฉพาะเรื่องของความไพเราะ หรือเสียงของด้อยคำเป็นสำคัญ และเมื่อมีการรวบรวมลักษณะบังคับทางด้านทหลักษณะ ก็เป็นประจักษ์พยานถึงแนวโน้มในทางรูปแบบนิยมและปฏิบัตินิยม ความเคร่งครัดในระบบแผนและกฎเกณฑ์ ทั้งนี้มีข้อที่ต้องตระหนักว่าทหกริเหล่านี้เป็นเรื่องของวัฒนธรรมในหมู่ปัญญาชนสมัยนั้นซึ่งเป็นของหลวงส่วนหนึ่งและอีกส่วนหนึ่ง สำหรับชาวบ้านซึ่งยังคงมีวัฒนธรรมการถ่ายทอดทางมุขปาฐะ (Oral literature) อาจจะมีลักษณะที่แตกต่างออกไปก็ได้

1.2 จุดแรกของการศึกษาวรรณคดีเชิงประวัติ

ผลงานการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับวรรณคดีที่ปรากฏเป็นหลักฐานในช่วงแรกๆ เป็นการศึกษาวรรณคดีเชิงประวัติ ซึ่งมีทั้งการศึกษาสืบค้นภูมิหลังเกี่ยวกับวรรณคดี ประวัติและที่มาของเรื่อง รวมทั้งประวัติกวี ผู้ที่มีผลงานเด่นชัดคือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผลงานมักเป็นไปในรูปพระราชนิพนธ์ และพระราชนิพนธ์เรื่องต่างๆ ใน “พระราชนิพนธ์เรื่องกฤษณาสอนน้อง” ซึ่งทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นเมื่อ 13 มีนาคม 2428 (รัตนโกสินทรศก 103) ขณะที่ประทับอยู่ ณ เกาะลันเตา ทรงสืบหาที่มาของเรื่องกฤษณาสอนน้อง โดยทรงสรุปว่า กฤษณาสอนน้องที่แต่งเป็นคำฉันท์นั้น ไม่ได้มีที่มาจากทหนาถ แต่คงจะได้มาจากมหากาฬพระ โดยทรงเปรียบเทียบเคียงเคียงกับมหากาฬพระฉบับภาษาอังกฤของ “ปรัธยาปิตทราชา” ตอนวนปรัว วรรคที่ 232-233 ชื่อว่า ทวาทพิณคอกมาถังวาท พบว่าเนื้อความบางทหส่วนใหญ่อิงตรงกัน มีบางทหที่ขบคำฉันท์จากข้อความในคำแปล และเพิ่มเติมข้อความบางตอนเข้ามา นางกฤษณาที่คือนางทวาทพิณ ในมหากาฬพระนั้นเอง

พระราชนิพนธ์เรื่องกฤษณาสอนน้องนี้เป็นผลงานการศึกษาค้นคว้าที่มาจากเรื่องกฤษณาสอนน้องอันจัดเป็นการศึกษาเชิงประวัติ โดยพิจารณาที่มาของเรื่องทั้งยังใช้วิธีการเปรียบเทียบ นับเป็นผลงานการศึกษาค้นคว้าทหวรรณคดีในรุ่นแรกนี้

นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังทรงมีพระราชนิพนธ์และพระราชนิพนธ์เรื่องต่างๆอีกมาก แต่ส่วนใหญ่มักเป็นผลงานด้านวรรณคดีและประวัติศาสตร์ เช่น พระราชนิพนธ์เรื่องจดหมายทหุสความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี เป็นต้น

ในรัชกาลที่ 6 ผลงานการศึกษาค้นคว้าด้านวรรณคดีเชิงประวัติมีอยู่มาก และผลจากการศึกษาดังกล่าวจำนวนไม่น้อย ยังคงมีอิทธิพลสืบต่อมาจนถึงปัจจุบันในฐานะเป็นรากฐานของประวัติวรรณคดีและการศึกษาวรรณคดีเชิงประวัติ ผู้ที่มีผลงานในแนวนี้นับว่าจำนวนมากได้แก่ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ

1.2.1 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการศึกษาวรรณคดีเชิงประวัติและการศึกษา

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว วรรณคดีมีผลงานใหม่ๆ เกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้เพราะองค์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นกวี และทรงพระทัยในด้านการละครและวรรณคดี จึงมีพระราชนิพนธ์วรรณคดีจำนวนมากมา แนวโน้มที่น่าสนใจอย่างหนึ่งคือ ความสนใจพระทัยในต้นตอทุกศึกษา แม้จะไม่ได้ทรงรับอิทธิพลมาจากต้นฉบับต้นตอทุกโดยตรง แต่ทรงศึกษาจากฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษ พระราชนิพนธ์จำนวนมากเป็นเรื่องที่มาจากวรรณคดีต้นตอทุก หรือมีภูมิหลังเกี่ยวข้องกับวรรณคดีต้นตอทุก อาทิ พระราชนิพนธ์ อธิติสาราณย์ฉบับปาง ปรีชาธรรมิกา ศกุนตลา พระนวลคำหลวง เป็นต้น กระแสของวัฒนธรรมต้นตอทุกในช่วงนี้จึงเด่นชัดและมีลักษณะแตกต่างไปจากกระแสวัฒนธรรมต้นตอทุกในสมัยอยุธยาตอนต้น เพราะเป็นการรับอิทธิพลวัฒนธรรมต้นตอทุกจากประเทศตะวันตก

นอกจากจะทรงสร้างผลงานทางด้านวรรณคดี และการละครจำนวนมากอีกแล้ว ยังมีพระราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ ทรงจัดตั้งวรรณคดีสโมสรเพื่อประเมินค่าวรรณคดี ทางด้านการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับวรรณคดี พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงเป็นกวีท่านั้น หากทรงเป็นนักวิชาการทางวรรณคดีพระองค์สำคัญอีกด้วย ทรงมีพระราชนิพนธ์ซึ่งศึกษาค้นคว้าวรรณคดีเชิงประวัติทางจีน ที่สำคัญได้แก่พระราชนิพนธ์เรื่องป่อเถ็กรามเกียรติ์ (2456)

ในพระราชนิพนธ์เรื่องนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรวบรวมค้นคว้าเรื่องรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบกับรามเกียรติ์ของไทย ทรงกล่าวถึงรามายณะฉบับของวามณี ทั้ง 6 กัณห์ และกัณห์ต่างๆ อีกหนึ่งกัณห์ พร้อมทั้งรายละเอียดเกี่ยวกับประวัติที่เกี่ยวข้องต่างๆ นอกจากนี้ยังทรงกล่าวถึงรามายณะฉบับอินดี ของคูลีทาส ซึ่งเนื้อเรื่องเหมือนกับฉบับต้นตอทุก แต่เรื่องเกร็ดแทรกต่างๆ ผิดไปหลายเรื่อง ทั้งฉบับของคูลีทาสยังผิดไ้ไปทางอิทธิไศยศาสตร์ และแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ของพระรามและท้าวดาอื่นๆ มากกว่าการเล่าเรื่อง (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2513 : 167)

หากพิจารณาข้อวินิจฉัยสรุปในพระราชนิพนธ์เรื่องบ่อเกิดวรรณเกียรติ์ อาจเป็นที่ได้
ต้องจับต้องได้ ทั้งนี้เพราะในระยะเวลาต่อมา มีนักวิชาการศึกษาค้นคว้าเปรียบเทียบเรื่องวรรณเกียรติ์
ฉบับต่างๆ อย่างกว้างขวางหลายภาคและลึกซึ้ง พร้อมทั้งได้ข้อสรุปที่แตกต่างจากข้อสรุปในพระ
บาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (สุพระบรมราชโองการหมั้นพิทิตถาภทฤณนิยากร 2518, สมพร
สิงห์โต 2517 และ ศิวาพร รัฐะฐาน 2522) แต่กล่าวได้ว่าพระราชนิพนธ์เรื่องนี้ยังคงมีความสำคัญ
ในฐานะเป็นการบุกเบิกการศึกษาวรรณคดีเชิงประวัติในรุ่นแรกที่ละเอียดและกว้างโดยเน้นการ
ศึกษาในเชิงเปรียบเทียบ ทั้งยังเป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการศึกษาค้นคว้าเรื่องวรรณเกียรติ์ของนัก
วิชาการในรุ่นต่อมาอีกด้วย

ห้วงเวลาที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นทั้งกวี และนักวิชาการ
ทางวรรณคดี เมื่อจะทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีเรื่องใดเรื่องหนึ่ง มักจะทรงมีพระราชนิพนธ์คำนำ
เกี่ยวกับที่มาของเรื่องและภูมิหลังที่เกี่ยวข้องเสมอ ซึ่งนับได้ว่าทรงให้ความสำคัญกับการศึกษาวรร
ณคดีเชิงประวัติ เช่น ในพระราชนิพนธ์เรื่อง “ท้าวแสนปม” ถิลิตนาการฉบับปาง (พระบาท
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2509)

1.2.2 สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าทรงวางรากฐานการชำระวรรณคดี กับการศึกษาวรรณคดี เชิงประวัติ

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า
ทรงวางตำแหน่งองค์สภามายกหอพระสมุดวชิรญาณ ในขณะที่ทรงดำรงตำแหน่งมีพระ
นิพนธ์เกี่ยวกับการศึกษาค้นคว้าทางวรรณคดีเป็นจำนวนมาก บทบาทของพระองค์ที่มีต่อวงการ
ศึกษาค้นคว้าทางวรรณคดี ได้แก่ การบุกเบิกการชำระวรรณคดี การศึกษาวรรณคดีเชิงประวัติ โดย
เฉพะอย่างยิ่ง แนวประวัติกวี ภูมิหลัง ประวัติและที่มาของหนังสือ การศึกษาค้นคว้าเรื่องประเภท
ของวรรณคดี (genre) นอกจากนี้พระนิพนธ์ยังแสดงถึงการใช้องค์ความรู้ทางวรรณคดี เนื่องจากทรงเชื่อว่า
ชาวยุและสนพระทัยประวัติศาสตร์ และโบราณคดี พระนิพนธ์ของพระองค์จึงเป็นการใช้ข้อมูลทาง
ประวัติศาสตร์ โบราณคดีกับวรรณคดีให้เป็นแสงส่องซึ่งกันและกัน ทั้งยังทรงให้ความสำคัญกับ
ประวัติศาสตร์บอกเล่า (oral history) และตำนานต่างๆด้วย

ก. การบุกเบิกการชำระต้นฉบับวรรณคดี

การจัดพิมพ์ต้นฉบับวรรณคดีจากสมุดไทยกระทำกันมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ว
รรณคดีจำนวนมากเคยตีพิมพ์เผยแพร่มาแล้ว แต่ก็กันไปโดยอิสระ และละเลยการตรวจสอบกับต้น
ฉบับ ในพระนิพนธ์คำนำเรื่อง “ท้าวแสนปมว่าด้วยบทละครนอกอันเอนาฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ”

(2464) ทรงเล่าถึงพระราชปรารภในรัชกาลที่ 5 ซึ่งทรงเห็นว่า บทละครโอเหนดบับดีพิมพ์นั้นข้อความผิดพลาดคลาดเคลื่อน สมควรจะมีการชำระสอบทานกับต้นฉบับ

ช่วงที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้าพรหมเทพราชานุภาพทรงดำรงตำแหน่งองค์ประธานหอสมุดจักราช ซึ่งเป็นช่วงที่มีการบุกเบิกงานประเภทชำระต้นฉบับวรรณคดี วรรณคดีทุกเล่มที่จัดพิมพ์จะต้องผ่านการชำระต้นฉบับอย่างละเอียดถี่ถ้วน และที่มีคุณค่ายิ่ง คือ พระนิพนธ์คำนำ ซึ่งจะอธิบายขั้นตอนในการดำเนินงานชำระต้นฉบับ ต้นฉบับที่รวบรวมได้ เช่น ในพระนิพนธ์คำนำ “ว่าด้วยการชำระบทกวี” (2460) ทรงกล่าวถึงต้นฉบับที่นำมาสอบชำระว่าใช้ต้นฉบับเลข 4 ฉบับ คือ ฉบับที่ได้มาจากพระบรมมหาราชวัง มีมืออาทกษณ์ครั้งรัชกาลที่ 3 ฉบับสมเด็จพระมหาพรหมมหาพิชัยญาติ มีมือเขียนครั้งรัชกาลที่ 4 ฉบับหลวงในรัชกาลที่ 5 เขียนเมื่อ พ.ศ. 1231 (2412) และฉบับสมเด็จพระมหาพรหมมหาศรีสุริยวงศ์ เขียนในรัชกาลที่ 5 พ.ศ. 1231 (2412) (แถลงเรื่องขุนช้างขุนแผน 2512 : 36) หรือในการจัดพิมพ์พระราชนิพนธ์บทละครเรื่อง โอเหนด ทรงกล่าวถึงต้นฉบับที่ใช้ในการชำระสอบรวมว่าได้ตรวจสอบรวม 4 ฉบับ คือ ฉบับหลวงในรัชกาลที่ 5 ฉบับของพระนางเจ้าสุพรรณมารศรี ฉบับเจ้าพระยาเสถียรฯ และฉบับของหอพระสมุด ซึ่งเป็นของวังหน้าวังใน ของสมเด็จพระมหาพรหมมหาพิชัยญาติ (โอเหนด 2513 : 4))

นอกจากสมเด็จพระมหาสมณเจ้าพรหมเทพราชานุภาพจะทรงบอกวาระเฝ้าของขึ้นตอนในการชำระ ยังทรงเล่าถึงปัญหาในการชำระต้นฉบับแต่ละเรื่อง และแนวทางการวินิจฉัยแก้ไข ปัญหา การสอบชำระต้นฉบับตัวเขียน เป็นงานที่ใช้เวลานานและยุ่งยากมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่เป็นวรรณคดีที่รู้จักกันแพร่หลาย ต้นฉบับก็ยิ่งแตกต่างกันไปมาก เช่น การชำระต้นฉบับเลขเรื่อง ขุนช้างขุนแผน

ข้อน่าสังเกตอย่างหนึ่งคือ เกณฑ์ในการชำระต้นฉบับนั้น นอกจากจะพิจารณาเพื่อให้อีกได้คือต้นฉบับเดิมที่ถูกต้องซึ่งความที่ออกมาแล้ว หลักสำคัญที่จะทรงกล่าวถึงเสมอ คือการประเมินคุณค่าของตัวสำนวน หรือมาซึ่งพิจารณาความเหมาะสมทางศีลธรรม คติความที่หยวนโกลน และหากทรงพิจารณาเห็นว่า “ไม่มีสาระในทางวรรณคดี” ก็จะคัดลอก ไม่ตีพิมพ์ในพระราชนิพนธ์คำนำ แถลงเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน ทรงเห็นว่าระหว่างการชำระให้ตรงกับต้นฉบับ กับมาตรฐานทางศีลธรรมและคุณทวิศาศคร์นั้น ทรงเล็งการประเมินค่าและความเหมาะสมทางศีลธรรมเป็นสำคัญกว่าการชำระตรงตามต้นฉบับ

จากคำอธิบายวิธีการและเกณฑ์ในการชำระต้นฉบับดังกล่าวข้างต้นนี้จะเห็นได้ว่า ต้นฉบับพิมพ์ที่นักศึกษาวรรณคดีในปัจจุบันยึดเป็นต้นฉบับ (Text) นั้น เป็นผลผลิตจากการชำระ

รณคดีในอุคตหอพระสมุทวิจิตรฐานแทบทั้งสิ้น ขั้นตอนในการชำระทำให้เราได้ต้นฉบับที่มีส่วนวน
เกื้อยงกถา และสุภาพถูกอ้างอิงตามศีลธรรมก็จริงอยู่ แต่ธรรมชาติ (Nature) ของตัวบท (ซึ่งในกรณี
ของสถาปนาขุนช้าง-ขุนแผน นี้ เป็นวรรณคดีชาวบ้าน) ก็ได้ถูกจัดเกลาและคัดลอกไปเสียเป็นจำนวนมาก
จนบางวรรคคดียของชาวบ้านก็ถูกคัดลอกไปเสียหมด เช่น ต้นฉบับ สถาปนาขุนช้าง-ขุนแผน ตอนที่ 16
เรื่องกำเนิดกุมารทอง บุตรนางบัวคลี่ บทที่พิมพ์เป็นส่วนวนของครูแจ้ง ซึ่งพวกเสกานิมิตจับกันแพว
มลาย แต่สมเด็จพระเจ้าตากฯ ทรงราชานุภาพทรงเห็นว่าครูแจ้งเป็นกวีคนหนึ่งมีสำนวนกลอนของ
ครูแจ้งก็ดีเพราะ “จึงมีธรรมาศโศกอนตามัญญ์ ถ้ามืดโศกตามัญจะหยวน” (สถาปนาขุนช้าง-ขุนแผน
2512 : (44)) ธรรมชาติของตัวบทของวรรณคดีชาวบ้านจึงหาข้อไปหลังจากชำระต้นฉบับแล้ว
นอกจากนี้หากจะพิจารณาไปแล้วขั้นตอนในการชำระวรรณคดีในบางครั้งก็อาจมีลักษณะเดียวกับ
“ฉาฉา” ตามที่ทรงกล่าวถึงต้นฉบับสถาปนาขุนช้าง-ขุนแผนก่อนที่จะชำระต้นฉบับเช่นกัน

อย่างไรก็ตามผลงานการชำระวรรณคดีในช่วงหอพระสมุทวิจิตรฐานซึ่งมีสมเด็จพระ
เจ้าตากฯ ทรงราชานุภาพ เป็นองค์สถาปนาขึ้น นับได้ว่าเป็นการบุกเบิกงานชำระวรรณคดีเป็น
ครั้งแรก และมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการศึกษาวรรณคดีไทยในยุคต่อมาจนถึงปัจจุบันนี้ ตัวบทวรรณ
คดีแทบทุกเล่มล้วนผ่านขั้นตอนการชำระ วรรณคดีในช่วงนี้เป็นที่น่าเสียดายว่านักศึกษาวรรณ
คดีรุ่นหลังๆ มักมีความจริงใจในข้อที่ว่า ต้นฉบับพิมพ์วรรณคดีส่วนใหญ่ ไม่ใช่ต้นฉบับดั้งเดิม หรือ
ต้นฉบับที่น่าเชื่อถือมาจากต้นฉบับตัวเขียนโดยตรง และมักยึดตัวบทฉบับพิมพ์เป็นพระชะตาการ
ตามต้องการชำระวรรณคดีเช่นการชำระวรรณคดีเพื่อจัดพิมพ์ในชุดหนังสือ ก็ได้พัฒนาไปกว่าเดิม
กล่าวคือ ไม่ได้ทำหมายเหตุหรือเปรียบเทียบระหว่างต้นฉบับแต่ละต้นฉบับ (ยกเว้นงานของฉันทิชัย
กระแสดินรู้ พ.ณ. ประมวลมารศ และประเสริฐ ๗ นคร ซึ่งให้ความสำคัญกับการชำระต้น
ฉบับเป็นอย่างมาก) นักศึกษาวรรณคดีระดับบัณฑิตศึกษาน่าจะให้ความสำคัญกับการชำระวรรณคดี
เพื่อที่จะได้ศึกษาจากต้นฉบับตัวเขียน และเพื่อเข้าใจขั้นตอนของต้นฉบับตัวเขียนของไทย ซึ่งอันที่
จริงแล้ว การชำระวรรณคดีในลักษณะแก้ไขเพิ่มเติมอย่างบรรณาธิการ (editing) เป็นธรรมชาติของ
ขั้นตอนในการถ่ายทอดตัวบท และเป็นธรรมชาติของตัวบทของไทยอยู่แล้ว การแก้ไขเพิ่มเติมจะ
เป็น “ชนวน” ที่เชื่อมกัน แม้นักกวี อาลักษณ์ ผู้คัดลอกก็มีจะ “เปิดช่อง” ให้ผู้อ่านผู้คิดที่มองเห็น
ข้อบกพร่องไม่ครมช่วยแก้ไขเพิ่มเติมต้นฉบับของตนอยู่เสมอ ธรรมชาติของการถ่ายทอดวรรณ
คดีจึงรวมลักษณะสร้างสรรค์เข้าไปในตัว

พระนิพนธ์คำนำซึ่งสมเด็จพระเจ้าตากฯ ทรงราชานุภาพทรงอธิบายถึงขั้นตอนใน
การชำระ วรรณคดีอย่างค่อนข้างละเอียดถี่ถ้วน ยังเป็นหลักฐานและเครื่องเตือนใจไปโดยปริยายว่า ผู้
อ่านผู้ศึกษาควรจะตระหนักว่าต้นฉบับที่อ่านอยู่นี้ ได้ผ่านขั้นตอนการ “ชำระ” กลับรอนมาด้วย
บุคคลกลุ่มหนึ่ง คือกฎเกณฑ์อย่างหนึ่งของประวัติศาสตร์ ช่องว่างระหว่างตัวบทเดิมกับตัวบทที่

พิมพ์เป็นทั้งที่นักศึกษาวรรณคดีไม่ควรจะละเลย หากประสงค์ที่จะเข้าใจธรรมชาติที่แท้จริงของวรรณคดีในอดีต

ข. พระนิพนธ์ด้านการศึกษาวรรณคดีเชิงประวัติ ประวัติคดี และประวัติวรรณคดี

คุณค่าอีกประการหนึ่งของพระนิพนธ์ค่าน้ำของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเลอจิรัจฉานราชานุภาพ ทรงให้ความสำคัญกับภูมิหลังของวรรณคดี และในการศึกษาในเชิงประวัติเป็นอันมาก ความที่ทรงพิถีพิถันในการคัดเลือกชื่อกฎเกณฑ์ฉบับ ทำให้ทรงวินิจฉัยถ้อยคำสำนวนของต้นฉบับ เทียบที่ทราบถึงประวัติและสมัยที่แต่งด้วย เช่น ในค่าน้ำหนังสือนางนพมาศ ทรงแสดงความคิดเห็นว่า ส่วนที่เป็นต้นฉบับดั้งเดิมน่าจะมีอยู่จริงตามที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าทรงพระราชวินิจฉัยไว้ แต่เนื่องจากต้นฉบับเดิมที่ตกทอดมาชำรุดสูญหายไปบางส่วน จึงมีผู้แต่งซ่อมขึ้นในรัชกาลที่ 2 หรือรัชกาลที่ 3 (นางนพมาศ หรือทำวันท้าวศรีจุฬาลักษณ์ 2513 : ก-ค)

ใน “ตำนานเรื่องสามก๊ก” สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเลอจิรัจฉานราชานุภาพทรงถนัดนิฐาน พงศาวดารเรื่องนี้ว่า ส่วนวนภาษาที่ใช้ในการแปลเรียบเรียงสามก๊กมี 2 ส่วน คือ ตอนแรกจนถึงตอนที่ 55 เป็นส่วนที่เจ้าพระยาพระคลัง (หน) อำนวยการแปล ตอนต่อจากนี้เป็นอีกส่วนหนึ่ง ส่วนวนภาษาแตกต่างกันอย่างชัดเจน พร้อมทั้งทรงประเมินค่าว่า ในบรรดาหนังสือเรื่องพงศาวดารจีนที่ได้แปลเป็นภาษาไทย นับถือกันว่าส่วนวนหนังสือสามก๊กดีกว่าเรื่องอื่นด้วย ใช้ถ้อยคำและเรียบเรียงร้อยส่น่าสนใจ อ่านเข้าใจง่าย ส่วนเรื่องชื่อตัวละครและสถานที่ฉบับไทยต่างไปจากฉบับอื่น ทรงถนัดนิฐานว่าคงเป็นชาวสยามเขียนแต่ง ทั้งนี้ทรงรวบรวมและเปรียบเทียบสำนวนต่างๆ ของจีน ในการเรียกชื่อตัวละครและสถานที่อีกด้วย

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเลอจิรัจฉานราชานุภาพทรงมีแนวทางในการศึกษาวรรณคดีเชิงประวัติ โดยทรงถนัดนิฐานประวัติของหนังสือจากตัวผลงาน โดยให้ความสำคัญกับถ้อยคำสำนวนภาษาว่า สามารถบ่งชี้ที่มาและสมัยที่แต่งได้ ในขณะเดียวกันก็ทรงใช้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์เป็นเครื่องนำทาง และเป็นตัวช่วยสร้างประเด็นในการศึกษาค้นคว้าด้านประวัติและสมัยที่แต่งของวรรณคดีนั้นๆ ด้วย

แนวทางการศึกษาวรรณคดีเชิงประวัติของกรมพระยาเลอจิรัจฉานราชานุภาพอีกแนวหนึ่งที่ทรงเป็นผู้บุกเบิกคือ การศึกษาประวัติคดี พระนิพนธ์เรื่อง “ประวัติสุนทรภู่” (2465) เป็นผลงานการศึกษาประวัติคดีชิ้นแรกที่ค่อนข้างสมบูรณ์ของไทย และเป็นแนวทางในการศึกษาวรรณคดีในแนวนี้ในระยะต่อมา นอกจากนี้เนื้อหาด้านชีวิตของสุนทรภู่ที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเลอจิรัจฉานราชานุภาพ

ทรงต้นนิพนธ์และทรงเรียบเรียงไว้ ก็เป็นที่ยอมรับกันอย่างแน่นแฟ้นมาจนปัจจุบัน แม้จะมีการแก้ไขเพิ่มเติมหรือโต้แย้ง ก็เป็นไปในด้านรายละเอียดปลีกย่อย นักวิชาการทางวรรณคดีโดยทั่วไปมักเลือกที่จะเรื่อพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพมากกว่าทางอื่น ซึ่งเป็นผลให้พระนิพนธ์เรื่องนี้ยังคงได้รับการอ้างอิงและเป็นพื้นฐานในการศึกษาวรรณคดีของอนุกรมกู่อยู่เสมอม

การศึกษาค้นคว้าวรรณคดีควบคู่ไปกับประวัติศาสตร์ โดยใช้วิชาทั้งสองเป็นแหล่งข้อมูลซึ่งกันและกันนี้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นตัวอย่างของการศึกษาค้นคว้าในลักษณะสหวิทยาการในรุ่นแรกๆ แนวทางเช่นนี้จะปรากฏอยู่ในพระนิพนธ์คำนำกู่อยู่เสมอ เช่น “อธิบายเรื่องหนังสือมหาชาติ” (2459) “เรื่องพระร่วง” และ “อธิบายเรื่องหนังสือนางนพมาศ” (2457) เป็นต้น

การศึกษาค้นคว้าและวิจัยวรรณคดีเชิงประวัติศาสตร์อีกลักษณะหนึ่ง ซึ่งสมเด็จพระยาดำรงทรงวางรากฐานและบุกเบิกคือ ด้านประวัติศาสตร์วรรณคดี แม้พระองค์จะไม่ได้ทรงเขียนประวัติศาสตร์วรรณคดีในลักษณะบทความหรือหนังสือโดยตรง แต่จากพระนิพนธ์คำนำซึ่งจะให้ความสำคัญกับชาดหรือสมัยของวรรณคดีเล่มนั้นๆ กู่อยู่เสมอ ก็เปรียบเสมือนทรงให้ภาพแต่ละส่วนของประวัติศาสตร์คิดไทยไปด้วในตัว นักวรรณคดีรุ่นหลังที่ค้นคว้าเรียบเรียงคำราก็ยวกับประวัติศาสตร์วรรณคดีก็มักนำข้อสรุปเรื่องสมัยที่แต่งวรรณคดี รวมทั้งภูมิหลังอื่นๆ จากพระนิพนธ์ของท่านเป็นบรรทัดฐาน เช่น ประวัติวรรณคดีไทยฉบับนักศึกษา ของนายเปื้อง ฆ นร เป็นต้น กล่าวได้ว่า นักวรรณคดีรุ่นหลังนำภาพของประวัติศาสตร์วรรณคดีไทยแต่ละเรื่องมาสานเป็นภาพต่อของประวัติศาสตร์วรรณคดีไทยที่เต็มรูป ข้อต้นนิพนธ์และข้อสรุปของพระองค์ยังคงเป็น “ข้อเท็จจริง” ในทัศนะของนักวิชาการทางวรรณคดีจำนวนมาก แม้จะมีผู้ท้าทายโดยเสนอสมมติฐานและข้อสรุปใหม่ๆ แต่ก็ดูเหมือนว่ายังไม่สามารถฉีกข้อสรุปของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้อย่างถาวร และยังในระแวกหลังการศึกษาวิธัยในสถาบันการศึกษามีแนวโน้มไปทางการวิจารณ์แบบใหม่ (The New Criticism) และแนวทฤษฎีหลังสมัยใหม่ การศึกษาค้นคว้าด้านประวัติศาสตร์วรรณคดีก็ดูเหมือนจะขาดการสานต่ออย่างเป็นกระแสนต่อเนื่อง จะมีก็เพียงผลงานที่ศึกษาประวัติศาสตร์วรรณคดีเฉพาะเรื่องมากกว่าจะศึกษาประวัติศาสตร์วรรณคดีอย่างแท้จริง เช่น ผลงานของ พ.ฉ. นระนวลนารค นิธิ เอียวศรีวงศ์ วิชา นิพนธ์ของกุนี้อ ศรีณรงค์ ภูมณี กิยะภูต และนิเชศา สาริกภูติ เป็นต้น

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพยังทรงให้ความสนใจกับการศึกษาวรรณคดีโดยพิจารณาประเภทวรรณคดี (genre) ใน “ตำนานเสภา” ทรงศึกษาภูมิหลังและความเป็นมาของเสภาในฐานะประเภทวรรณคดี ความหมายของเสภา ประเภทการขับเสภา ทั้งยังสืบค้นประวัติศส

สถาปนาสมัยรัชกาลที่ 2 โดยวินัยช้อยจากกลอนไหว้ครูและคำกลอนของขุนทรภู์ การศึกษาวรรณคดีโดยเน้นประเภทวรรณคดีนี้ก็นับเป็นผลงานชิ้นแรกในวงวิชาการวรรณคดีของไทยเช่นกัน

กล่าวโดยสรุปแล้วกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงมีบทบาทในฐานะผู้บุกเบิกการศึกษา ค้นคว้าวิจัยวรรณคดีในยุคแรกๆ พระนิพนธ์คำนำของพระองค์เป็นผลงานการศึกษาค้นคว้าวรรณคดีเชิงประวัติ ประวัติกลี และประวัติวรรณคดี ทรงมีบทบาทสำคัญในการบุกเบิกการชำระวรรณคดี ทรงริเริ่มศึกษาประเภทของวรรณคดี ผลงานด้านวรรณกรรมของพระองค์มีคุณูปการต่อการศึกษา ค้นคว้าวรรณคดีของไทย ทรงเป็นแบบอย่างของนักวิชาการวรรณคดีที่ดี ผลงานของพระองค์ยังทรงมีอิทธิพลต่อการศึกษาวรรณคดีไทยในระยะต่อมาเป็นอย่างมาก แต่เป็นที่น่าเสียดายว่านักวิชาการรุ่นหลังตามเนื้อหาในผลงานที่ทรงนิพนธ์มากกว่าจะตามวิธีการทำงานของนักวิชาการวรรณคดีของพระองค์ การค้นคว้าทางวรรณคดีโดยเฉพาะในแนวประวัติจึงดูเหมือนจะหยุดอยู่เพียงผลงานการค้นคว้าของพระองค์เท่านั้น การใช้ข้อมูลวรรณคดีที่พระองค์ทรงชำระไว้ก็มักจะละเลยมิติทางประวัติศาสตร์ จนบางครั้งก็เดินผิดไปว่าวรรณคดีนั้นขอบข่ายที่เราใช้เป็นตัวแทนในการศึกษาค้นคว้าวรรณคดีกันอยู่นี้ เปรียบเสมือนอาหารที่ผ่านการปรุงแต่งและเสิร์ฟเสิร์ฟให้เกิดขึ้นกลางตามชนและมาตราชูณของกลุ่มบุคคลในช่วงหนึ่งของประวัติศาสตร์ ผลิตที่ได้สัมผัสนั้นก็ป็นรสรูปรูปร่างซึ่งอาจจะผิดเพี้ยนไปจากรสชาติเดิมก็เป็นได้

1.3 กระแสการประเมินค่าวรรณคดี

การประเมินค่าวรรณคดีก่อนยุคจัดตั้งวรรณคดีสโมสร เมื่อ พ.ศ. 2457 เป็นไปโดยไม่ได้มีองค์รวบรัดที่พิพากษาวรรณคดี การประเมินค่ามักเป็นไปในลักษณะอัตนัยในมิติใหญ่ผู้อ่าน เท่าที่มีหลักฐานปรากฏการวิพากษ์วิจารณ์ การประเมินค่าวรรณคดีมักจะปรากฏแพร่หลายในวรรณคดี โดยเป็นไปในทำนองการแสดงความชื่นชมต่องานชิ้นนั้น ซึ่งอาจจำแนกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ อธิติวิพากษ์ หรือ การประเมินคุณค่าของผู้แต่งกับการประเมินค่าของชาติพันธุ์ผู้คัดลอก

ก. อธิติวิพากษ์ หรือ การประเมินคุณค่าของผู้แต่ง

การแต่งวรรณคดีไทยแต่เดิมมา มีประเพณี (literary convention) อย่างหนึ่งที่นิยมกันมาตั้งแต่สมัยอยุธยา คือ อธิติวิพากษ์ หรือการกล่าวถึงผลงานของคนในเชิงประเมินคุณค่า ก็จะกล่าวถึงความดีเด่นของผลงานของคนในด้านความไพเราะ หรือสุนทรียภาพทางคำและ และคุณค่าอันเกิดจากความดีอย่างประณีต ถิ่นขณะเช่นนี้มีปรากฏอยู่หลายแห่งในวรรณคดีสมัยอยุธยา และมีสืบต่อมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์

ข. การประเมินค่าของอาลักษณ์ผู้คัดลอก

การคัดลอกคัมภีร์วรรณคดีในอดีต อาลักษณ์หรือผู้คัดลอกมักจะแสดงความคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์ในเชิงประเมินคุณค่าผลงานชิ้นนั้นไว้ด้วย คัมภีร์ฉบับตัวเขียนแต่ละฉบับที่ค้นพบจึงอาจมีสำนวนประพันธ์ขึ้นต้นและลงท้ายแตกต่างกัน ทั้งนี้เพราะคัดลอกคัมภีร์ฉบับตัวเขียนแสดงทัศนะเชิงประเมินค่าผลงานนั้นไว้ด้วย

ประเพณีการวิพากษ์ที่กล่าวมาข้างต้นนี้จะเป็นการวิพากษ์แบบเปิดเผยมากกว่ามุ่งหมายที่จะແຂກແຈງประเมินค่ากันอย่างจริงจัง การสืบทอดวรรณคดีต่อมาถึงรุ่นหลังก็มิได้ว่าเป็นการเลือกสรรและประเมินค่าได้ในลักษณะหนึ่ง อย่างไรก็ตามวรรณคดีในราชสำนักหรือกวีในราชสำนักเป็นผู้แต่งก็มักจะได้รับการประเมินค่าว่าดีเลิศไปจากวรรณคดีชาวบ้าน ส่วนเกณฑ์ในการประเมินค่าก็เน้นความไพเราะของถ้อยคำอารมณ์สะท้อนใจหรือสุนทรียะเป็นเกณฑ์ นอกจากนี้ยังมีเกณฑ์ทางศีลธรรมและสังคมประกอบด้วย

มาถึงในสมัยรัชกาลที่ 6 เมื่อเทคโนโลยีทางการพิมพ์แพร่หลาย การพิมพ์หนังสือต่างๆเป็นไปได้โดยเสรีพอสมควร - ประชาชนทั่วไปมีบทบาทในการสร้างสรรค์วรรณคดีมากขึ้น เกิดรูปแบบใหม่ๆ เช่น นวนิยาย และเรื่องสั้น การวิจารณ์วรรณคดีวันคดในลักษณะการแปลนามิแพร่หลายและได้รับความนิยม กฎเกณฑ์ในการประเมินค่าที่มีมาตรฐานเดิมเริ่มได้รับผลกระทบและกันกดดัน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงจัดตั้งวรรณคดีสโมสรขึ้น เพื่อกำหนดมาตรฐานวรรณคดี โดยทรงอ้างถึงพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เทศน์มาก่อนหน้านี้แล้ว

การจัดตั้งวรรณคดีสโมสรเมื่อ พ.ศ.2457 จึงเป็นการจัดตั้งองค์การพิพากษาวรรณกรรมเป็นครั้งแรก เมื่อพิจารณาจากรายละเอียดในพระราชกฤษฎีกาจะเป็นได้ว่าจุดมุ่งหมายของวรรณคดีสโมสรมุ่งที่จะวิพากษ์แบบเปิดเผยมากกว่าจะส่งเสริมการวิพากษ์วิจารณ์วรรณคดี การให้รางวัลวรรณคดีก็เพื่อจะให้เกิดบรรทัดฐานในการประเมินคุณค่าและแยกแยะหนังสือเป็นหนังสือดีและหนังสือทั่วไป การให้รางวัลเช่นนี้อาจเป็นแนวทางให้ผู้แต่งหนังสือพิถีพิถันในการแต่งเพื่อให้หนังสือของตนเข้าขั้นมาตรฐานหนังสือดีตามหลักเกณฑ์ของวรรณคดีสโมสร อย่างไรก็ตาม เกณฑ์ในการพิจารณาว่าหนังสือใดดี หรือแต่งดี สุ่มจะมีเกณฑ์ที่องคิรวางไว้ในพระราชกฤษฎีกาแยกเป็นสี่ด้านคือเนื้อหาและรูปแบบหรือวิธีแต่งซึ่งเน้นด้านการใช้ภาษาเป็นสำคัญ แต่กฎเกณฑ์การประเมินค่าดังกล่าวยังไม่ชัดเจนนัก ทั้งยังมีแนวโน้มไปในทางประเมินคุณค่าด้านศีลธรรมและการเมือง เช่น หนังสือนั้นต้องไม่เป็นเรื่อง “ทุบายิดหรือเป็นเรื่องที่ชักชวนความคิดผู้อ่านไปในทางอันไม่

เป็น แก่นสาร ซึ่งจะชวนให้คิดวนวาทไปในการการเมือง อันจะเป็นเครื่องว่าคาถาแก้รัฐบาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถึงนี้เป็นต้น” เกณฑ์ทั้งสองข้อนี้ชี้ถึงแนวโน้มในการให้ความสำคัญกับคุณค่าด้านศีลธรรมและการเมืองด้านความมั่นคงของรัฐ อันเป็นแนวโน้มที่ยังคงมีอิทธิพลต่อมาในสมัยหลัง

ส่วนขั้นตอนในการดำเนินงานนั้นในมาตรา 5 ของพระราชบัญญัติกำหนดให้สมาชิกของวุฒิสภาคือ กรรมการหอพระสมุดวชิรญาณ ซึ่งเป็นหอพระสมุดสำหรับพระนคร และอาจมีสมาชิกสมทบอื่นๆ ตามแต่จะมีพระราชดำริเห็นชอบในข้อบังคับของวุฒิสภา สโมสโร ถ้าบุคคลใดกรรมการประชุมพิจารณาหนังสือที่ควรได้รับประกาศนียบัตรวุฒิสภา สโมสโร ครั้งใดเดือนมีนาคม หากหนังสือนั้นเข้าขึ้นข้อขัดแย้งก็จะได้รับตราวุฒิสภาอีกชั้นหนึ่งด้วย

ในสมัยรัชกาลที่ 7 สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงมีพระดำริจัดตั้งสมาคมนวชนคดีเพื่อบำรุงการหนังสือเช่นเดียวกัน โดยทรงเห็นว่าสมาคมนี้จะจัดตั้งขึ้นอาจจะช่วยสนับสนุนการแต่งหนังสือในด้านที่เป็นที่พึงทางวิชาการทั้งทางด้านการใช้ภาษาและข้อมูลทางวรรณคดีอื่นๆ

การประชุมก่อตั้งสมาคมนวชนคดีดำเนินไปได้ไม่ก็ครึ่ง และถ้ายังมีโครงการออกหนังสือบันทึกสมาคมนวชนคดีก็ต้องหยุดประชุมไปภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน 2475 ในการประชุมครั้งสุดท้ายเมื่อ 30 เมษายน 2475 สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงรับสั่งหารือว่าสมาคมนวชนคดีอาจดำเนินไปได้ด้วย 2 วิธี คือ วิธีแรกเป็นสมาคมนวชนคดีโดยเอกเทศไม่เกี่ยวข้องกับรัฐ และอีกวิธีหนึ่งคือยกเลิกกิจการของสมาคมไปรวมกับรัฐบาล ในทำนองวรรณคดีสโมสรซึ่งในรัชกาลที่ 6 เป็นที่น่ายกย่องว่ากิจกรรมของสมาคมดังกล่าวต้องหยุดชะงักไป มิฉะนั้นกิจกรรมของสมาคมนวชนคดีอาจจะอำนวยความสะดวกการศึกษาค้นคว้าทางวรรณคดีบ้าง ไม่น่าก็น้อย

บทที่ 2

วรรณคดีศึกษาช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 - 2511

ในราว พ.ศ. 2475 การศึกษาค้นคว้าทางวรรณคดี มีแนวโน้มแตกต่างไปจากช่วงก่อนหน้านี้ แนวโน้มที่น่าสนใจคือ เกิดผลงานประเภทวิทยุวรรณคดีวิจารณ์ทั้งแบบละวันละคืนและวันออก ส่วนราชการภายในมหาวิทยาลัย ในระยะนี้เริ่มเปิดสอนรายวิชาเกี่ยวกับวรรณคดีภาษาไทย วิชา โดยเฉพาะรายวิชาวรรณคดีวิจารณ์ และวรรณคดีเปรียบเทียบ (พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น

นาริปปงส์ประพันท์ ใน วิทยุ ศิวะศรัยานนท์ 2514 : (ข) และ (ง) นักวิชาการทางวรรณคดีที่สร้างสรรคผลงานในช่วงนี้มักเป็นชาวยุโรปหรือนักวิชาการชาวตะวันตกในมหาวิทยาลัย ผลงานจึงมีลักษณะเป็นตำราไปคือน คำว่าเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นคำที่มีคุณภาพ และนำนวนิยายทางด้านทฤษฎีการวิจารณ์เข้ามาสู่วรรณคดีไทย

ในช่วง พ.ศ. 2475 - พ.ศ. 2511 กระแสการศึกษาค้นคว้าวรรณคดีอาจแบ่งแนวโน้มได้เป็น 4 แนว ดังนี้

- 2.1 กระแสวรรณคดีวิจารณ์แบบตะวันตก
- 2.2 กระแสวรรณคดีวิจารณ์แบบตะวันออก
- 2.3 การสืบสานการศึกษาวรรณคดีเชิงประวัติ ประวัติวรรณคดีและการชำระวรรณคดี
- 2.4 วรรณคดีศึกษาในระบบการศึกษา
- 2.5 กระบวนทัศน์ศิลปะเพื่อชีวิต

2.1 กระแสวรรณคดีวิจารณ์แบบตะวันตก

ตำราวรรณคดีที่เสนอกระแสการศึกษาวรรณคดีแนวสุนทรียศาสตร์ เริ่มแพร่หลายในราว พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา นักวิชาการวรรณคดีที่ริเริ่มนำกระแสการศึกษาวรรณคดีแนวสุนทรียศาสตร์แบบตะวันตกมาเผยแพร่และประยุกต์ใช้กับวรรณคดีไทย คือ พระราชวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ และพระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนาริปปงส์ประพันท์

ก. พระนิพนธ์พระราชวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์

พระราชวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ หรือ น.ม.ส. ทรงเป็นพระองค์แรกที่เริ่มบุกเบิกการวิจารณ์วรรณคดีแนวสุนทรียศาสตร์แบบตะวันตก แม้จะมีให้ทรงแต่งหนังสือไปแจ้งกระแสไว้โดยตรง ก็ทรงมีพระนิพนธ์เป็นบทความพิมพ์เผยแพร่ตามวารสารต่าง ๆ เพื่อเสนอแนะทางให้ผู้อ่านหลักใจถึงลึกในการวิเคราะห์วรรณคดีที่อ่าน แนวทางการวิเคราะห์วรรณคดีแนวสุนทรียศาสตร์ที่ทรงแนะนำไว้ได้แก่การอ่านเพื่อเข้าใจรส ในภาคผนวกเรื่องตามกรุง ทรงนิพนธ์ไว้ว่า

รสแห่งโคลง แบ่งได้เป็น 2 อย่าง คือ รสคำและรสความ โคลงที่เรียกว่าไพเราะ โคลงรสคำ คือ โคลงที่ผองเรือกรอด้วยถ้อยคำอย่างเสนาะเพราะพริ้ง เป็นเครื่องเกื้อหนุนใจแก่ผู้อ่านผู้ฟัง ทำให้เกิดปริศนาปรายมโน... โคลงที่ว่ามีโคลงรสความคือ โคลงที่ชักชวนใจความน่าฟังมาแต่ง อาจเป็นใจความดีทั้งเรื่อง ทั้งตอน ทั้งบท หรือ

คือสิ่งที่อธิบายแล้วก็ได้ วัตถุประสงค์อาจจะสะกิดใจผู้อ่านให้คิดให้นึกชม ให้เห็น
 จริตคนที่มีสคด ให้เน้นถือวาจาที่กล่าว โคลงใดที่ไม่มีรสชนิดนี้ก็มักจะขึ้นไม่ทัน
 ออกลูก มีใจความเคล ๆ หรือคั่งที่ฝรั่งเรียกว่าแบน ๆ (Platitude)
 (กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ 2511 : 310-311)

อันที่จริงแนวในการวิเคราะห์รสของวรรณคดีไทยแบ่งเป็นรสคำและรสความเช่นนี้
 คล้ายคลึงกับตำราอรรถกถา ซึ่งแบ่งเป็นอรรถกถาฝ่ายเสียงและฝ่ายความหมายอีกทั้งกรมหมื่น
 พิศาลวงกรณ์ก็ได้ได้ทรงแสดงว่าทรงรับแนวการวิเคราะห์เช่นนี้มาจากทฤษฎีโคของตะวันตก จึง
 อาจเป็นไปได้ว่าทรงผสมผสานทฤษฎีต่าง ๆ แล้วถ่ายทอดมาตามทัศนะของพระองค์เอง แต่จาก
 การที่ทรงกล่าวถึง "การอ่านละเอียด" นั้นดูเหมือนจะตรงกับหลัก "Close Reading" ของ I.A.
 Richards เป็นอย่างมาก จึงอาจจะเป็นไปได้ที่กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ทรงได้รับอิทธิพลจากตะวันตก
 ในเรื่องนี้ ในปาฐกถาเรื่องนิราศวันจันทร์ ซึ่งทรงแถลง ณ สมาคมชาวจังหวัดสมุทรสาคร เมื่อ 18 สิงหาคม
 2476 ทรงกล่าวถึงวิธีการอ่านละเอียดว่า

ในการอ่านละเอียดนั้นย่อมจะเห็นทั้งความดีและความด่างพร้อมของโคลงไป
 ด้วยกัน... ถ้าท่านพิจารณาทุกบทบรรทัดแล้วทุกคำไซ้ ภาพก็ถนัดทั้งหลายที่ท่าน
 ถิ่นว่าดีจะเหนือข้อดีกว่าที่ท่านถิ่นดีชวนี้เป็นอันมาก
 (กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ อ้างใน พ.ม. ประมวลมารค : 6-7)

ส่วนแนวทางในการประเมินค่า ทรงแสดงความเห็นเกี่ยวกับภาพ (หมายถึงคำ
 ประพันธ์ทั่ว ๆ ไป) ใน "กลอนและนักกลอน" ซึ่งตีพิมพ์ในพระนิพนธ์บางเรื่องและปาฐกถาว่า

ความมุ่งหมายในการแต่งภาพก็คือจะไ้ความแปลกพิสดารแก่ผู้อ่านผู้ฟังอาจไ้
 ด้วยสำนึกแห่งคำคือสัมผัส และจังหวะของคำก็ได้ อาจไ้โดยใจความที่
 กล่าวก็ได้ ในประการที่ไ้ความแปลกโดยสำเนียงภาพนิยมเข้าพวกกับคนศรี ใน
 ประการที่ไ้ความแปลกพิสดารโดยใจความภาพนิยมเข้าพวกกับร้อยแก้ว กล่าวอีก
 นัยหนึ่ง ภาพอยู่ระหว่างร้อยแก้วกับคนศรี...
 (กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ 2507 : 199)

ใน "กลอนและนักกลอน" ยังทรงแบ่งความแปลกที่ที่ภาพไ้ให้กับผู้อ่านผู้ฟังเป็น 3
 ประการ คือ แปลนคนศรีคือความไพเราะของเสียงคำที่กระทบกันโดยสัมผัส หรือโดยความขึ้นลง
 ของเสียงสั้น-ยาว หรือสูง-ต่ำ แปลนปัญญา คือสบายใจในความคิดความรู้ แปลนในวิธีคือ กล่าว

ทวณคิดความนึกออกมาด้วยถ้อยคำอันสุดลิม และยังทรงวิจารณ์กถอนของขุนทรภู่ว่า "สิ้นแผ่นดินถิ่นรสสุคนธา วาสนาว่าก็สิ้นแทมือนกลิ่นสุคนธ์" โดยใช้นววิเคราะห้ดังกล่าวอีกด้วย

บทความและปาฐกถาเกี่ยวกับการวิเคราะห์วรรณคดีแนวทฤษฎีศาสตร์ของกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์มักจะเน้นเรื่องวาทะของโคลง และการอ่านกะเอียงโคลงมีถือว่าผู้อ่านต้องมุ่งพิจารณาบทประพันธ์ที่กำลึงอ่านนั้นว่าให้อรรถ ภูมิรู้ลึกและความงามเพียงใด บทประพันธ์ที่ดีไม่ควรจะมีความกลมกลืน ๆ แต่ควรมีความหมายลึกซึ้งแอบแฝงอยู่ ในพระนิพนธ์ของพระองค์มักจะมีตัวอย่างอื่น ๆ เพื่อประกอบถวณเสนอแนวทางการวิเคราะห์เสมอ จึงกล่าวได้ว่า พระนิพนธ์ของพระองค์เป็นทั้งผลงานในเชิงทฤษฎีและตัวอย่างการวิจารณ์ การอธิบายถึงขั้นตอนการรับรศอย่างมีระบบระเบียบ ทำให้แนวตะวันตกที่ทรงเสนอไว้มีลักษณะเป็นทฤษฎีแนวทฤษฎีศาสตร์ พระนิพนธ์ของกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ดังกล่าว จึงเป็นผลงานการบุกเบิกวรรณคดีวิจารณ์แนวทฤษฎีศาสตร์ให้มีระบบ มีเหตุผลน่าเชื่อถือ แม้ว่าในขณะนั้นผลงานพระนิพนธ์อาจยังไม่ได้ส่งผลกระทบในวงวรรณคดีทั่ว ๆ ไปมากนัก แต่ก็มีอิทธิพลต่อนักศึกษาวรรณคดีในรุ่นถัด

ข. พระนิพนธ์พระราชนววงศ์เชอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์

ในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พระเจ้าวรวงศ์เชอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงนำทฤษฎีการวิจารณ์แนวทฤษฎีศาสตร์แบบตะวันตกมาเผยแพร่อย่างจริงจัง เป็นกฎเกณฑ์ที่เด่นชัด โดยทรงเขียนบทความลงในหนังสือพิมพ์ "ประชาชาติ" ตั้งแต่ราว พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา (ต่อมารวมเล่มในวิทยาวรรณกรรม) ทรงชี้แจงไว้ว่า ทรงรวบรวมความคิดการวิจารณ์มาจากถกของ Arnold Bennett ในหนังสือชื่อ *Literary Taste* 1934 Aber Crombie ในหนังสือชื่อ *The Outline of Modern Knowledge : Literary Criticism* และ I.A. Richards ใน *Principles of Literary Criticism*

ในผลงานของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงให้หลักในการวิจารณ์คือ การพิจารณาและชื่นชมทวินิพนธ์ และหลักการวิพากษ์คือ การพิพาททวประเมินคุณค่า ซึ่งสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้ หลักในการวิจารณ์หรือชื่นชมพิจารณาวรรณคดีนั้นมี 2 ลำดับ คือ

ประการแรก คืออ่านอย่างพินิพิเคราะห์ โดยมีการถ่านักทางสื่อ ถ้อยคำอันไพเราะ และวิธีพูดที่กลมกลาย เพราะคุณค่าของวรรณคดีอยู่ที่เนื้อความอันละเอียดสุชุม

ประการที่สอง เชื้อร่งำให้นึกถึงภาพ และอารมณ์อันมีนัยยะเอียงปลัดก้ออย่างออกไป การถ่านออกสื่อจะร่งำให้ได้รับรสความไพเราะและจังหวะเสียง ถ่าดังความสมารถในการชื่นชม

ถวินิพนธ์มีลักษณะคล้ายคลึงกับความสามารถในการแต่งถวินิพนธ์ คือต้องอาศัยสภาพจิตใจอย่างหนึ่งคือ ความกระตือรือร้น (กรมหมื่นนเรศวรธิราช 2515 : 43)

หลักการวิพากษ์คือ การประเมินคุณค่า ต้องอาศัยวิจารณ์คุณค่าโดยพิจารณาทั้งทำนอง (style) อารมณ์ (mood) เจตนารมณ์ (spirit) การเลือกเนื้อหา (technique) และภาษา ภาษาในวรรณคดีเป็นสัญลักษณ์ เป็นเครื่องหมายแสดงความรู้ตื้นเกิดคิด ไม่ใช่ภาษาสัญลักษณ์หรือรูปนัย ความหมายของคำแบ่งได้เป็น 4 อย่าง คือ ด้านความหมาย แบ่งเป็นความหมายตามไวยากรณ์ และความหมายขณะภาพ ด้านเสียงแบ่งเป็นเสียงตามพยางค์ การฉกฉกและเสียงสำเนียง (rhythm) เป็นเครื่องหมายแสดงอารมณ์และความรู้ลึก คำของคำในวรรณคดีจึงมี 4 อย่างนี้ และมีความหมายลึกซึ้งกว่าความหมายหลักไวยากรณ์หรือหลักกรวศาสตร์ (กรมหมื่นนเรศวรธิราช 2515: 18-78)

พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนเรศวรธิราช ปรมาธิบดีกรมการวิจารณ์วรรณคดีแนวทฤษฎีการวิจารณ์แบบตะวันตกในช่วงแรกนี้ต่อจากกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ตัวอย่างการวิจารณ์ถวินิพนธ์ของพระองค์ท่านถึงแสดงถึงการวิจารณ์เชิงปฏิบัติที่นำทฤษฎีการวิจารณ์แบบใหม่มาใช้กับวรรณคดีไทย ทรงใช้วิธีการอ่านและเรียบเรียงภาษาศาสตร์เข้าช่วยในการวิจารณ์ กล่าวได้ว่าพระองค์ทรงเป็นนักวิจารณ์วรรณคดีไทยตามแนวตะวันตกรุ่นแรกของไทย

ก. ผลงานของ ดร. วิทย์ ศิวะศรียานนท์

ผลงานของ ดร. วิทย์ ศิวะศรียานนท์ ที่เริ่มตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2486 วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ เป็นตำราวรรณคดีในเชิงทฤษฎีและมีลักษณะเป็นวรรณคดีศึกษา ผู้เขียนกล่าวถึงความหมายของวรรณคดี ความเกี่ยวข้องของวรรณคดีกับชีวิต สังคมและประชาชน กำเนิดของวรรณคดี การจำแนกประเภทของวรรณคดี แนวการศึกษาและวิจารณ์วรรณคดีของตะวันตก พร้อมทั้งให้ตัวอย่างที่เกี่ยวกับวรรณคดีไทย

ผู้เขียนกล่าวถึงผลงานของตนและเหตุผลในการกล่าวถึงทฤษฎีการวิจารณ์แบบตะวันตกไว้ว่า

หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือที่ว่าด้วยธรรมชาติและหน้าที่ของวรรณคดีทั่วไป แต่เป็นตำราวรรณคดีซึ่งเขียนจากแง่ความคิดเห็นของคนไทย เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่าผู้แต่งได้พยายามเปรียบลักษณะต่าง ๆ ของวรรณคดีต่างประเทศตาม... อนึ่ง ผู้เขียนได้นำข้อคิดและทฤษฎีใหม่ ๆ ในวรรณคดีมาอภิปราย แต่ทั้งนี้ทำไว้เพื่อให้ นักประพันธ์หรือนักวรรณคดีไทยยอมรับทฤษฎีเหล่านี้ได้อย่างมีมนุษยธรรมได้

คงกันข้าม ผู้เขียนได้แสดงให้เห็นว่า ในบางกรณีข้อคิดเหล่านี้ไม่มีความหมาย
 เมื่อมาใช้กับวรรณคดีของเรา เช่น กรณีการแบ่งวรรณคดีเป็นทฤษฎี และ
 โรแมนติค เป็นต้น แต่โดยหนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือที่ว่าด้วยวรรณคดีทั่วไปด้วย
 ผู้เขียนจึงนำทฤษฎีเหล่านี้มาบรรยายและอภิปรายไว้อย่างละเอียด
 (วิทย์ สิวะศรีวานนท์ 2514 : (9)-(๙))

นอกจากจะเป็นคำวาววรรณคดีศึกษาที่สมบูรณ์และดีที่สุดในยุคแรกนี้แล้ว คำว่า
 เล่มนี้ยังเป็นคำวาทฤษฎีวรรณคดีวิจารณ์ โดยถือสุนทรียศาสตร์เป็นแกนสำคัญในการ
 ศึกษาวรรณคดี ส่วนแนวอื่น ๆ เช่น แนวสังคมเป็นการศึกษาประกอบ ผู้เขียนกล่าวว่า การ
 ศึกษาวรรณคดีที่แท้จริงคือ การพยายามทำความเข้าใจกับบทประพันธ์ให้ปุ๋ ไปรุ่ง คือความ
 พยายามสร้างภาพอารมณ์ของผู้แต่งขึ้นในจิตใจของเราเองโดยใช้จินต (imagination) วรรณคดี
 เป็นการคิดต่อสัมพันธ์ทางใจชั้นสูง การศึกษาวรรณคดีควรจะตั้งศึกษาเพื่อเพิ่มพูนความชัดเจน
 ชีวิต (experience) และศึกษาในฐานะเป็นศิลปะของความงาม

เราจะต้องพิจารณาถึงความงามนั้นให้ได้อย่างวิบุรณ์และเฉพาะอันโอชะแห่งวรรณคดี
 จนกระทั่งจิตใจเราอ่านแล้วซาบไปด้วยความงามนั้น รวมกับตัวรากับวรรณคดี
 สมบูรณ์รูปเป็นเนื้อเดียวกัน แต่การดำเนินยถาและเสพความงามของหนังสือ
 เล่มนี้เล่มนั้นก็ยังไม่เป็นการเพียงพอ นักวรรณคดีจะต้องสามารถวิเคราะห์ได้ว่า
 นิพนธ์เล่มนั้น ๆ งามตรงไหนและเพราะอะไร ด้วยเหตุนี้นักวรรณคดีจึงจะต้องรู้
 หลักปรัชญาแห่งความงาม (aesthetics) และเทคนิคของการประพันธ์ด้วย (วิทย์
 สิวะศรีวานนท์ 2514 : 256-258)

การนำสุนทรียศึกษามาใช้ มุ่งให้การวิจารณ์วรรณคดีพัฒนาเป็นการวิพากษ์
 วิจารณ์ในลักษณะที่เป็น "สาธิต" และมีเหตุผล การมุ่งลักษณะอันเป็นสากลของวรรณคดี ยัง
 เป็นการวางพื้นฐานของวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบกับอย่างชัดเจน ในส่วนของเนื้อหาวรรณคดีผู้แต่งก็มี
 ได้ตระหนักถึงการเปรียบเทียบลักษณะที่แตกต่างกันของวรรณคดีไทยมักถือความงามของทำนองแห่ง
 ถิ่นชาวยุโรปสมัยก่อนว่าความงามของศิลปะเกิดจากความกลมกลืนของสิ่งที่ขัดกัน ความมีสัดส่วน
 และดุลยภาพ (balance) ส่วนทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ปัจจุบันถือว่า ความน่าพิศ หรือความขี้ริ้วขี้เหร่ที่
 แท้จริงในวรรณคดีเป็นการหันเข้าสู่ชีวิต สิ่งเหล่านี้เป็นการขยายปรัชญาแห่งศิลปะและความงาม
 (วิทย์ สิวะศรีวานนท์ 2514 : 119-125)

นอกจากนี้ ผู้เขียนยังกล่าวถึงแนวการวิจารณ์แบบใหม่ หรือ The New Criticism
 ไว้ด้วยว่า แนวการวิจารณ์แบบใหม่มีลักษณะดังนี้

1. นักวิจารณ์คนใหม่นี้ไม่เห็นด้วยกับการวิจารณ์แนวเก่า ซึ่งแบ่งวรรณคดีเป็นยุค การศึกษาวรรณกรรมแต่ละเรื่องเป็นเอกเทศ ไม่ต้องคำนึงถึงสมัยที่แต่ง ชีวิตประวัติดูแล เพราะจะทำให้ความสนใจไปรวมอยู่ที่ผู้แต่ง ไม่ไขว่คว้าประพันธ์
2. หน้าที่ของวรรณกรรม คือความเพลิดเพลิน ไม่ใช่สั่งสอนศีลธรรม
3. การวิเคราะห์ตนเองแต่งสำคัญกว่าเนื้อเรื่อง นักวิจารณ์แนวนี้เน้นในการวิเคราะห์ความหมายของคำเป็นพิเศษ คำเป็นสัญลักษณ์ อุปมาอุปไมย และภาพพจน์
4. วรรณคดีวิจารณ์เป็นศิลปะแขนงหนึ่ง วรรณคดีวิจารณ์มีหลัก 2 ประการคือ ทำให้อยู่อ่านเข้าใจวรรณคดีที่วิจารณ์ และทำให้ผู้อ่านได้รับความเพลิดเพลินจากการวิจารณ์ (วิทย์ ศิวะศรียานนท์ 2514 : 311-313)

คำรณถนนี่จึงเป็นคำรณถนนี่แรกที่ถูกกล่าวถึงลักษณะของการวิจารณ์แบบใหม่ไว้อย่างละเอียดชัดเจนที่สุด อย่างไรก็ตามการวิจารณ์แนวดังกล่าวก็ยังไม่ได้มีผลกระทบให้เกิดงานศึกษาค้นคว้าวรรณคดีตามแนวนี้ จนกระทั่ง พ.ศ.2513 (ดู ขตจิรา ถิตย์วัฒนา 2513) และหลังจากนั้นการวิจารณ์วรรณคดีแนวนี้ก็เป็นกระแสหลักในการศึกษาวรรณคดีไทย โดยเฉพาะในมหาวิทยาลัยจนแทบทุกวันนี้

วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ ได้รับการตีพิมพ์ซ้ำแล้วซ้ำอีกนับสิบครั้ง อันแสดงให้เห็นคุณภาพของคำรณถนนี่ และความขาดแคลนตำราวรรณคดีศึกษาในวงการศึกษาวรรณคดีของไทย คุณลักษณะประการหนึ่งของวรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ คือการเน้นถึงความเป็นสากลของวรรณคดี แนวทางศึกษาวรรณคดีเช่นนี้น่าจะเป็นวิถีทางที่ถูกต้องและเหมาะสมกว่าการศึกษาวรรณคดี โดยให้นักศึกษาผู้แล้ววรรณคดีเฉพาะชาติไทยใดชาติหนึ่งเท่านั้น เป็นที่น่าเสียดายว่าแนวทางการศึกษาเช่นนี้ไม่ได้รับการสืบต่อจนครบ การจัดทำหลักสูตรให้นักศึกษาเป็น "ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขา" (specialist) ในสาขาวรรณคดีศึกษาในระบอบดังนี้หมายถึงการจำกัดขอบเขตของการศึกษาวรรณคดีที่ควรจะมีวงกว้างใหญ่ไพศาล ครอบคลุมมนุษยชาติทั้งมวลให้ครบถ้วนละเอียดยิ่ง ขอบเขตเฉพาะเชื้อชาติ และจะยิ่งคับแคบลงไปอีกหากการศึกษาวรรณคดีไทยจะเป็นไปเพื่อรักษาเอกลักษณ์ของไทยเท่านั้น

กล่าวโดยสรุป วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ ของ ดร.วิทย์ ศิวะศรียานนท์ เป็นตำรานำพาทันสมัยสู่วรรณคดีศึกษาของไทยทั้งในเชิงทฤษฎีและการนำทฤษฎีมาประยุกต์ใช้ จึงนับได้ว่าเป็นตำราวรรณคดีเชิงทฤษฎีและได้รับการอ้างอิงถึงตลอดมาจนถึงปัจจุบัน

ข. ผลงานของพระยาอนุมานราชธน

ตำราวรรณคดีอีกเล่มหนึ่งซึ่งมีคุณภาพจัดเข้าชั้นตำรารุ่น "ตาชุกรวม" คือ การศึกษาวรรณคดีแห่งวรรณคดีของ เดฐิธร โยสศ หรือ ศาสตราจารย์พระยาอนุมานราชธน ผู้แต่งขึ้นไว้ในวันว่า เนื้อความในหนังสือเล่มนี้เป็นข้อความที่บรรยายแก่นิเทศอักษรศาสตร์ชั้นปีที่ 4 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ค่อนข้างกันมากกว่า 10 ปี (เดฐิธร โยสศ : 2507 ก) ซึ่งหมายถึงตั้งแต่ พ.ศ. 2490 เป็นต้นมา แนวการศึกษาวรรณคดีในตำราเล่มนี้เป็นการศึกษาในแนวสุนทรียศาสตร์ โดยเน้นด้าน การแสดงออกและองค์ประกอบของวรรณศิลป์อัน ได้แก่ อารมณ์สะท้อนใจ การแสดงออกทางกวีนิพนธ์ จินตนาการ แนวการศึกษาเป็นทฤษฎีตะวันตกโดยเชื่อมโยงการศึกษาวรรณคดีกับการศึกษาคติประ ค่ำวเล่มนี้จึงเป็นการพัฒนาการวิภาษวรรณคดีให้เป็นศาสตร์ เข้าใจองค์ประกอบและ ขั้นตอนของวรรณศิลป์

ในตอนที่ว่าด้วยคตินิพนธ์วิจารณ์ ผู้เขียนกล่าวว่า วิจารณ์คือหลักความเห็นพิจารณาว่าสิ่งใดเป็นศิลปกรรมดีหรือเลวอย่างไร การให้คำวิจารณ์แยกเป็น 3 อย่างคือ

1.วิจารณ์ในแง่ความรู้สึกนึกเห็นของคน หรือจิตวิจารณ์ (Impressionistic Criticism)

2. วิจารณ์ในแง่แปล หรือตีความหมาย หรือทรรศน์วิจารณ์ (Interpretative Criticism)

3. วิจารณ์ในแง่ให้คำพิพากษา หรือวิพากษ์วิจารณ์ (Judicial Criticism)

การวิจารณ์แบบที่ 1 และที่ 2 เป็นการใช้ความรู้สึกและความคิดเห็นของบุคคลเป็นที่ตั้ง เป็นการวิภาษศิลปะเฉพาะตัว ไม่ได้ใช้หลักความรู้ในการวิจารณ์ ส่วนการวิจารณ์แบบที่ 3 เรียกว่าวิพากษ์วิจารณ์ ต้องใช้หลักในการวินิจฉัย ทั้งนี้ผู้เขียนกล่าวถึงหลักในการวิพากษ์วิจารณ์ศิลปกรรมทุกชนิดตามที่ชาวตะวันตกใช้เป็นแนว ในการวินิจฉัยว่าการพิจารณาคุณค่าว่าดีหรือเลว ใช้หลัก 6 ประการ คือ ความนึกคิด (Conception) ความสะท้อนใจ (Emotion) การแสดงออก (Expression) องค์ประกอบ (Composition) ท่วงทำนอง (Style) และเทคนิค (Technique)

คุณค่าของการศึกษาวรรณคดีแห่งวรรณคดี นอกจากจะอยู่ที่เป็นการแม่บทสำหรับการตีความและวิพากษ์วิจารณ์วรรณคดีในแนวสุนทรียศาสตร์แล้ว การที่ผู้แต่งไม่แยกวรรณคดีออกมาศึกษาอย่างโดด ๆ แต่ศึกษาวรรณคดีควบคู่ไปกับการศึกษาคติประ รวมทั้งผู้เขียนเองถึงสนใจวิชาการสาขาอื่น ๆ อาทิ สังคมและวัฒนธรรม คติชนวิทยา ทำให้ผู้เขียนมิได้เป็นเพียงนักวิชาการวรรณคดี แต่เป็นนักวิชาการทางวัฒนธรรม การเน้นถึงคุณค่าของสหวิทยาการอันเป็นที่มาของการเรียนรู้อย่างแท้จริง เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่อาจเห็นได้โดยทางอ้อมจากผลงานชิ้นนี้ ดังเดฐิธร โย

เศสได้เขียนไว้ว่า "ท่านจงรู้จักของท่าน แต่ท่านต้องรู้วิชาอื่นบ้าง ถ้ามีความรู้เชี่ยวชาญเฉพาะวิชาใดเกินความพอดีไป จะกระทำให้ท่านตามผิดและใจคับแคบ" (เสฐียรโกเศศ 2507 : ข-ค) ดังนั้นจะเห็นได้ว่ามีเพียงแต่ตำราของเสฐียรโกเศศเท่านั้นที่เป็นแม่บทในการศึกษาวรรณคดีในแนวสุนทรียศาสตร์ แต่วิธีการศึกษาและความเป็นนักวิชาการของท่านก็เป็นแม่แบบที่นักวิชาการวรรณคดีรุ่นหลังควรคำนึงเสมออีกด้วย

นอกจากคำราชกิจทฤษฎีเล่มนี้ พระยาอนุมานราชธนยังมีผลงานที่กล่าวถึงวรรณคดีในฐานะศิลปะอีกหลายเรื่อง เช่น วิทยาสาสตร์และวรรณคดีตอน 1-4 (2491) โคธเปรียบเทียบวรรณคดีกับวิทยาศาสตร์ว่า แม้การอ่านวรรณคดีจะเป็นการมุ่งรู้ความรูทางความงดงามไพเราะคือมุ่งอารมณ์มากกว่าความรู้และสติปัญญา แต่ก็มีได้หมายความว่าวรรณคดีจะไม่มีสิ่งที่เป็นความรู้หรือวิทยาศาสตร์ หรือวิชาการอยู่เลย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ การจำแนกแยกแยะของผู้อ่านในผลงานเรื่องค่าของวรรณคดี ซึ่งรวบรวมบทความที่เขียนไว้ตามที่ต่าง ๆ จำนวน 37 เรื่อง ตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2509 กล่าวถึงประโยชน์ของวรรณคดีว่าอาจจะให้ความรู้และเป็นเรื่องของมีปัญญาหรือจะพิจารณาในด้านอารมณ์และจิตใจก็ได้ โคธจำแนกวรรณคดีที่เป็นวรรณศิลป์เป็น 2 ชนิด คือวรรณคดีบริสุทธิ์ และขึ้นโคธมุ่งหมายให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจอย่างเดียว วรรณคดีประเภทหลังขึ้นโคธมุ่งใช้ประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง

ในบทความเรื่อง "อะไรคือศิลปะ" ตีพิมพ์ในวิทยาจารย์ ฉบับที่ 55 (5 พฤษภาคม 2499) วิเคราะห์ความลึกซึ้งของคอกกลอยเรื่อง "อะไรคือศิลปะ" พร้อมทั้งแสดงความคิดเห็นว่าศิลปะชั้นสูงคือศิลปะที่คนทุกชั้นล้วน พึงและเห็นแล้วเข้าใจดี

ในวรรณคดี (2515) ซึ่งเป็นผลงานรวบรวมบทความต่าง ๆ 24 เรื่อง ที่เขียนขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2505 มีบทความเรื่อง "เมื่อข้าพเจ้าอ่านวรรณคดี" เศษตีพิมพ์ใน วัฒนธรรมไทย 1.2 (มกราคม 2504) เป็นการวิเคราะห์โคลงจากนิเวศน์รินทร์ และคำประราด โดยเปรียบเทียบว่าแม่บทกวีจะตรงกันในเรื่องต่างนาง แต่ภาษาที่ใช้แสดงต่างกันเพราะแต่งต่างสมัย นอกจากนี้ยังมีบทวิเคราะห์วรรณคดีแนวสุนทรียศาสตร์ ซึ่งมีลักษณะเป็นบทความตีพิมพ์ในวารสารต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก

พระยาอนุมานราชธนจึงมีเพียงแต่บุกเบิกการวิจารณ์วรรณคดีแนวสุนทรียศาสตร์แบบตะวันตก และเขียนตำราวรรณคดีเชิงทฤษฎีเท่านั้น ผลงานจำนวนไม่น้อยยังแสดงถึงการใช้ทฤษฎีสุนทรียศาสตร์วิเคราะห์วิจารณ์วรรณคดีไทยอีกด้วย

2.2 กระแสวรรณคดีวิจารณ์แบบตะวันออก

อิทธิพลของการศึกษาวรรณคดีแนวสุนทรียศาสตร์แบบตะวันออกที่มีในวงวรรณคดีไทยดูเหมือนจะมีมานานแล้วตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา อย่างไรก็ตามไม่มีหลักฐานคำวิจารณ์เชิงทฤษฎีดังกล่าวเหลือตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน การแปลคำราชนาวีเพิ่งมีขึ้นในราว พ.ศ. 2493 แรกเริ่มคือ คัมภีร์สุโทราลังการ แปลโดย นาวาอากาศเอกเกษม ประพัฒน์ทอง ผู้แปลยังประยุกศ์ทฤษฎีจากคัมภีร์ดังกล่าวมาใช้กับวรรณคดีไทย ส่วนอีกเล่มหนึ่งเป็นคัมภีร์ซึ่งในระยะต่อมาจะมีอิทธิพลต่อการศึกษาวรรณคดีมากกว่าเล่มแรกคือ คัมภีร์อรรถกถาสาสตร์ ผู้แปลคือ ป.ส. ศาสตรา

2.2.1 คัมภีร์สุโทราลังการ

คัมภีร์สุโทราลังการของท่านพระสังฆะเรกขิต มหาสามี แห่งประเทศลังกา รัชนาไว้เป็นคาถาภาษามคธีล้วน ในรัชสมัยพระเจ้าปรัคหาปุ ประมาณพุทธศตวรรษที่ 17 มหาวุฒาภะภวณมอญให้นาวาอากาศเอกเกษม ประพัฒน์ทอง แปลและเรียบเรียงเป็นภาษาไทย ตีพิมพ์ครั้งแรกใน พุทธจักร คัมภีร์ พ.ศ. 2493

เนื้อหาในคัมภีร์สุโทราลังการ กล่าวถึงหลักเกณฑ์ในการประพันธ์ โดยแบ่งออกเป็น 5 ประการ ขึ้นต้นด้วยปณามคาถา ประการที่ 1 ว่าด้วยการเวียนรู้โทษของการแต่ง (โทษาวโพระ) ประการที่ 2 การเวียนรู้วิธีหลักโทษ (โทษาปริหระญาวโพระ) ประการที่ 3 การหาข้อรู้คุณ (คุณาวโพระ) ประการที่ 4 การหาข้อรู้ข้อตำถังการ (อธธถังการาวโพระ) และประการที่ 5 แสดงภาวะและรส (การวธาวโพระ)

จุดมุ่งหมายของคัมภีร์สุโทราลังการเพื่อเป็นคำราสำหรับผู้ที่มุ่งหวังจะเป็นนักประพันธ์ที่ดี โดยบอกถึงสิ่งที่ควรหลีกเลี่ยงในการประพันธ์ แล้วจึงแนะวิธีการที่ดีในการแต่ง กระทั่งชี้แจงมีอิทธิพลต่อการศึกษาวรรณคดีในระยะต่อมา คือ ประการที่ 5 ซึ่งว่าด้วย การวธาวโพระหรือแสดงภาวะและรส รัตนแห่งบทนิพนธ์ หมายถึงอาการที่เกิดความคั่งค้างซาบซึ่งครึ่งฝใจในชนกที่ได้สลับบทนิพนธ์ อำนาจแห่งบทนิพนธ์พุ่งใจไปด้วอาการต่าง ๆ ฐาปภาวะหรือสภาพที่เป็นตัวบออยู่ในจิตใจของบุคคลทั่วไป (เกษม ประพัฒน์ทอง 2504 : 203-275)

แม้ว่าจะเป็นที่ถกเถียงกันว่าอิทธิพลของวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ของอินเดียและบาลีน่าจะมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ของไทยมานานแล้ว แต่คัมภีร์ทางวรรณคดีที่ยังคง

มีหลักฐานคดกทอหมายอนทุกวันนี้มีเพียงสำราทางการประพันธ์ เช่น วุฒโททัย การแปลสุโทชาอังการ ในครั้งนี้จึงเป็นการรับอิทธิพลการวิจารณ์วรรณคดีแบบทุนหรือศาสตร์แบบตะวันตกโดยแปลกกันกิริมาโดยดรงเป็นครั้งแรก ส่วนผลกระทบต่อวรรณคดีไทยในวงกว้างยังไม่มึค่นชัด โศขเฉพาะในระดะที่คัมภีร์นี้ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. 2493 อธ่างไรก็ตาม คัมภีร์สุโทชาอังการ นี้ก็เป็นแม่บทสำหรับผู้แปลในการแต่งตำราวรรณคดีอีกเล่มหนึ่ง คือ วรรณคดีไทย เมื่อ พ.ศ. 2502

ผู้แต่งกล่าวไว้ในคำนำว่า รัชของวรรณคดีในตำราเล่มนี้ได้มาจากคัมภีร์สุโทชาอังการผู้แต่งใช้เวลาในการรวบรวมด้วยอย่างมทนินพณ์ที่มีรตต่าง ๆ เป็นเวลายานหลายปี และอังกถ่าวด้วยว่าเป็นผลงานประเภทคันครวหรือวิชัย “ข้าพเจ้ามิได้เป็นผู้วิเรียนแต่งขึ้นมาจากสติปัญญาของตนเอง เป็นเรื่องเกี่ยวกับรวบรวมมาคัมภีร์กันเข้าเป็นเรื่องเสมอไว้ในวรรณคดีของเมืองไทย” (กัมม ประพัลน์ทอ 2502 : (ก))

ในส่วนเนื้อหาจะเห็นได้ว่า ผู้เขียนมุ่งรวบรวมรตต่าง ๆ ที่ปรากฏในวรรณคดีไทยแต่ละตอน โดยผู้เขียนเห็นว่า “ผู้นิพนธ์ดำไมรู้รตของมทนินพณ์ก็ไม่สามารถจะนิพนธ์อังกถ่าวได้สมทวนมุ่งหมายของตน ฉะนั้นแม้รู้ทางการนิพนธ์ก็ควรจะรู้รตแห่งมทนินพณ์ไว้ด้วย ตลอดจนถึงการวิจารณ์มทนินพณ์นั้น ๆ ก็ตามเราใช้รตของมทนินพณ์ที่ท่นวางไว้เป็นหลักในการวิจารณ์ได้ทีเดียว” (กัมม ประพัลน์ทอ 2502 : (ก))

วรรณคดีไทย จึงเป็นตำราเล่มแรกที่วิเคราะห์วรรณคดีไทยโดยใช้แนวการศึกษางานหรือศาสตร์แบบตะวันตก แม้ว่าการศึกษาวรรณคดีแบบนี้จะไม่เป็นที่นิยมแพร่หลายมากนักในระยะต่อ ๆ มา และมีอิทธิพลอยู่ในวงจำกัด กระนั้นอีก 2 ปีต่อมา ก็มีการแปลสำราการศึกษาวรรณคดีแบบทุนหรือศาสตร์แบบตะวันตกอีกเล่มหนึ่ง ซึ่งจะมีผู้รู้จักและใช้อ้างอิงมากกว่า คือ คัมภีร์อังกการศาสตร์ ผู้แปลคือ ป.ศ. ศาสตร

2.2.2 คัมภีร์อังกการศาสตร์

อังกการศาสตร์เป็นตำราว่าด้วยกาประพันธ์ เนื้อหาทถ่าวถึงลักษณะประโชชน์ วิธีแต่ง และวิธีการดิชมหนังสือประเภทวรรณคดี ผู้แต่งคัมภีร์นี้คือ วาสุภภู แต่งเมื่อราวคริสต์ศวรรษที่ 12 ผู้แปลคือ ป.ศ. ศาสตร แปลและตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2504

เมื่อเปรียบเทียบกับงานศาสตร์กับสุโขทัยแล้ว อรรถาธิบายศาสตร์ดูจะเข้าใจง่าย และการขบแค้นถนัดเอื้อคล่อง ๆ สามารถประยุกต์ให้เข้ากับวรรณคดีไทยได้ดีมากกว่าอรรถาธิบายศาสตร์ ตัวอย่างนี้ในระยะหลังเมื่อมีนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาวรรณคดีไทยตามแนวสุนทรียศาสตร์แบบตะวันตก มักจะอ้างอิงจากอรรถาธิบายศาสตร์มากกว่า โดยเฉพาะในส่วนที่ว่าด้วยอรรถาธิบายศาสตร์และความหมายในปริบทที่ 3 และทฤษฎีนิเวศ ในปริบทที่ 5 นอกจากนี้ยังมีวิวัฒนาการวรรณคดีไทย โดยแนวสุนทรียศาสตร์แบบแนวทฤษฎีการถกเถียง ผลงานตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารวัฒนธรรมไทย เช่น บทความของเรื่องดูไร กุศลาภัย คือ "สุนทรียภาพในวรรณคดีไทย" ใน วัฒนธรรมไทย (พฤษภาคม 2509) บทความชื่อ "วรรณกรรมคำฉันท์ของไทย" ใน วัฒนธรรมไทย (พฤษภาคม 2515) และบทความของพิริยชาติ ถิรวินางกูร ชื่อ "วิวัฒนาการวรรณคดีในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" ใน วัฒนธรรมไทย (พฤษภาคม-มิถุนายน 2515) ในบทความเหล่านี้จะวิเคราะห์สภาวะต่าง ๆ ที่ปรากฏในวรรณคดีไทย โดยประเมินคำว่า วรรณคดีว่ามีครบทั้ง 9 วส จึงจะนับว่าเป็นวรรณคดีชั้นเลิศ อาจกล่าวได้ว่าทฤษฎีนิเวศ หรือทฤษฎีนิเวศ ดูจะเป็นทฤษฎีที่ได้รับความนิยมมากที่สุดสำหรับการศึกษาวรรณคดีแนวสุนทรียศาสตร์แบบตะวันตก

การแปลค้นคว้าที่มีเนื้อหาเป็นแนวทางในการศึกษาวรรณคดีในแนวสุนทรียศาสตร์แบบตะวันตกนี้นับว่าเป็นกระแส ซึ่งอาจจะไม่มีอิทธิพลอย่างกว้างขวางมากนักในระยะนั้น แต่ในระยะที่ปิดการสอบบัณฑิตศึกษา ผลงานค้นคว้าวิจัยของนักศึกษามักยึดค้นคว้าทั้งสองเป็นแนวทาง และอ้างอิงจึงกล่าวได้ว่ามีอิทธิพลในระยะยาว ไม่ใช่อันที่เดียว

2.3 การศึกษาวรรณคดีเชิงประวัติ ประวัติวรรณคดีและการชำระวรรณคดีช่วงที่สอง

การศึกษาวรรณคดีเชิงประวัติและประวัติวรรณคดี ซึ่งรุ่งเรืองเฟื่องฟูในยุคทศวรรษ 2500-2510 ได้รับการสนับสนุนจากคณาจารย์ที่สอนวิชาวรรณคดีซึ่งมีผลงานในช่วงนี้อีกหลายท่าน บางท่านเป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัยซึ่งสอนวิชาวรรณคดี บางท่านเป็นนักวิชาการอิสระซึ่งสนใจวรรณคดีเป็นพิเศษ จึงกล่าวได้ว่าบรรดาภาควิชาการศึกษาวรรณคดีและวิพากษ์วิจารณ์วรรณคดีเชิงประวัติในช่วงนี้ยังคงไม่แพ้ช่วงแรกทีเดียว นักวิชาการวรรณคดีในช่วงนี้ที่มีผลงานการศึกษาวรรณคดีเชิงประวัติ ได้แก่

ม.ร.ว. ตุมพชาติ สวัสดิ์กุล ฉันทิพย์ กระแสสินธุ์ พ.ณ. ประมวลมาต กัญจนาทินท์ นอกจากนี้ยังมีผลงานประวัติวรรณคดีของ เปื้อน ๗ นคร และผลงานที่เน้นประวัติการวิจารณ์ ธีรวิทย์ สุทธิสงคราม และประจักษ์ ประกาศิตอากร นักวิชาการวรรณคดีเหล่านี้บางท่านได้ให้ความสำคัญกับการชำระวรรณคดี พัฒนาการชำระวรรณคดีให้มีระบบระเบียบและให้ความสำคัญเชื่อมโยงกับการ

วินิจฉัยวรรณคดี เจิงประวัติ อาทิ พ.ณ.ประมวณมารศ จันทิษฐ์ กระบะกลิ่นธุ์ และประเสริฐ ฉนกร

2.3.1 การศึกษาวรรณคดีเจิงประวัติและประวัติวรรณคดี

การศึกษาวรรณคดีเจิงประวัติและประวัติวรรณคดี นักวิชาการวรรณคดีให้ความสำคัญกับวรรณคดีที่มีเรื่องประวัติ โดยเฉพาะวรรณคดีคือสุรดา ผลสรุปของการวินิจฉัยของ นักวิชาการเหล่านี้ จะเป็นการคัดค้านประวัติวรรณคดีที่เคยเชื่อกันมานานนับศตวรรษ การศึกษาเช่นนี้ก็เป็นไปอย่างละเอียดลึกซึ้ง และให้ความสำคัญกับต้นฉบับตัวเขียน ประวัติศาสตร์และโบราณคดี นิรุกติศาสตร์ และด้านภาษาศาสตร์ เป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพื่อให้ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับประวัติวรรณคดี และประวัติวิธีศึกษาน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นยุคของการ “วิพากษ์” เกี่ยวกับการศึกษาวรรณคดีเจิงประวัติและประวัติวรรณคดีที่มีรสชาติ และมีคุณภาพมากที่สุดในช่วงหนึ่งในประวัติของทศวรรษที่ผ่านมาทางการศึกษาทั้งนี้เกี่ยวกับวรรณคดีไทย

ก. ผลงานของ ม.ร.ว. ฐมนชาติ สวัสดิ์กุล

โคลนต้นฉบับหน้าที่ ม.ร.ว. ฐมนชาติ สวัสดิ์กุล เป็นอาจารย์สอนวิชาวรรณคดีในคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นอกเหนือไปจากนั้นยังมีส่วนสำคัญในการก่อตั้งสโมสรของคณบดีนักวิชาการวรรณคดี คือ วงวรรณคดี เมื่อ พ.ศ.2489 และต่อมาพัฒนาเป็นหนังสือ วงวรรณคดี ซึ่งมีจุดประสงค์เสริมสร้างวรรณคดี ส่งเสริมศิลปวิทยา ที่เป็นคุณประโยชน์วรรณคดีและเผยแพร่ความรู้ทั่วไป (วงวรรณคดี 2495 : 1) วารสารดังกล่าวมีส่วนในการเสริมสร้างบรรยากาศทางวิชาการของการศึกษาวรรณคดีไทย มีบทความของนักวิชาการวรรณคดีหลายท่านนับตั้งแต่พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ฯ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เป็นต้น กล่าวได้ว่าวงวรรณคดีเป็นหนังสือเกี่ยวกับวรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ทั้งไทยและต่างประเทศ (ม.ร.ว. ฐมนชาติ สวัสดิ์กุล ในประกาศ วิชาการ 2509 : 553)

ส่วนผลงานการศึกษาค้นคว้าวรรณคดีไทยเจิงประวัตินั้น ม.ร.ว. ฐมนชาติ สวัสดิ์กุล มีผลงานเรื่องการตอนสวนการแต่ง นิลิตพระลอ ซึ่งตีพิมพ์ใน วงวรรณคดี (2487) ต้นนิษฐานว่าผู้แต่ง นิลิตพระลอ คือสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 โดยยกตัวอย่างโคลงตอนท่านที่ว่า “จนเสร็จ นพราชเจ้า นิพนธ์” “จนเสร็จ นพราชเจ้า บรรจง” ประกอบการพิจารณา “นพราช” น่าจะหมายถึงสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 และ “นพราช” น่าจะหมายถึงพระโอรส คือ สมเด็จพระบรมราชา นนทบุรีแห่งสุร (ม.ร.ว. ฐมนชาติ สวัสดิ์กุล 2507 : 61-119)

ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับสมัยที่แต่งนิพนธ์พระราชนิพนธ์นี้จะเป็นการพิจารณาประวัติของหนังสือเล่มนี้เป็นอย่างมาก ทั้งผู้แต่งยังใช้ความรู้ทางนิรุกติศาสตร์ จันทรลักษณ์ ประวัติศาสตร์และโบราณคดีช่วยในการวิเคราะห์เนื้อเรื่องและถอดคำสำนวนในเรื่อง น้ำหนักความน่าเชื่อถือจึงมีอยู่มาก นอกจากนี้การจับคู่คัมภีร์ของวรรณคดีร่วมสมัยคือ ยวนพ่าย มหาชาติคำหลวง คำสรвод และ พระออบ ก็เป็นการเขียนประวัติวรรณคดีสมัยอยุธยาตอนต้นใหม่ซึ่งแตกต่างไปจากสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ผลงานชิ้นนี้เป็นแนวทางและเป็นประเด็นนำร่องสำหรับนักวิชาการวรรณคดีที่สนใจประวัติวรรณคดี และวรรณคดีในช่วงนี้ในการวินิจฉัย และค้นคว้าสืบต่อไป

ในผลงานชิ้นเรื่องหนึ่งเกี่ยวกับวรรณคดีในสมัยใกล้เคียงกันคือ "วินิจฉัยเรื่อง คำสรводศรีปราชญ์" ซึ่งเป็นบทความตีพิมพ์ในวารสาร 24วรรณคดี (พฤษภาคม 2490) ม.ร.ว. ตูณชาติ ศรีสวัสดิ์ วิเคราะห์โคลงคำสรводอย่างละเอียดและเห็นว่าวรรณคดีเรื่องนี้ น่าจะเก่ากว่านิรุทธาณินท์ อาจเป็นวรรณคดีในสมัยอยุธยาตอนต้น รวบรวมจากจดพระบรมโศกโศกนาถ ศรีปราชญ์ ผู้แต่งคำสรводศรีปราชญ์ กับศรีปราชญ์ ผู้เป็นบุตรพระโหราธิบดีผู้แต่งจินตพณณินท์ไว้ซ่อนเดียวกัน และจะต้องมีอายุห่างกันไม่น้อยกว่า 200 ปี ผู้แต่งเรื่อง คำสรводศรีปราชญ์ น่าจะอยู่ในราชสมัยถึงพระบรมโศกโศกนาถ ทั้งยังวินิจฉัยเรื่อง ศรีปราชญ์ว่า คงจะเป็นเรื่องที่จดจำมาของกวีในราชสำนัก เช่นเดียวกับ "สาระประเสริฐ" ที่ปรากฏอยู่ในวาทกมมส

จากผลงานการศึกษาค้นคว้าวิจัยทั้ง 2 เรื่องนี้ จะเห็นได้ว่าผลงานของ ม.ร.ว. ตูณชาติ ศรีสวัสดิ์ เป็นการศึกษาวรรณคดีเชิงประวัติที่ละเอียดถี่ถ้วน มีเหตุผลโดยใช่วิเคราะห์ต่าง ๆ เข้ามาช่วยในการวินิจฉัย คำแนะนำวิธีการศึกษาจะให้น้ำหนักถึงตัวบท (Text) เป็นสำคัญโดยวินิจฉัยจากข้อความ คำสำนวน จันทรลักษณ์ และเนื้อเรื่อง โดยนำศาสตร์อื่น ๆ อาทิ ประวัติศาสตร์ พงศาวดาร โบราณคดีมาประกอบการวินิจฉัย ข้อสรุปของท่านนับเป็นการเปิดมิติของการถกเถียงได้แก่เรื่องประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจ โดยเฉพาะข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับประวัติวรรณคดีสมัยอยุธยาตอนต้น ในช่วงระยะเวลาเดียวกันนี้ก็มีผลงานการศึกษาค้นคว้าของนักวิชาการอิสระอีก 2 ท่าน ซึ่งสานต่อประเด็นเดียวกัน ทำให้ข้อสันนิษฐานวินิจฉัยแตกประเด็นออกไป ทำให้บรรยากาศการศึกษาค้นคว้าวรรณคดีไทยเชิงประวัติ และประวัติวรรณคดีในช่วงนี้คลั่งก่อกองคระพริ้วไหว นักวิชาการ 2 ท่านนั้นคือ อับดุลิย์ กระแสดินธุ์ และ พ.ณ. ประมวลมารค

ข. ผลงานของอับดุลิย์ กระแสดินธุ์

ผลงานการศึกษาค้นคว้าทางวรรณคดีของอับดุลิย์ กระแสดินธุ์ มีปรากฏตั้งแต่ราว พ.ศ. 2495 นักวิชาการวรรณคดีท่านนี้ให้ความสนใจกับวรรณคดีที่มีปัญหาเกี่ยวกับผู้แต่ง

รวมหลักฐานเกี่ยวกับประวัติที่ว่า ศันสวัคของงานของผู้ที่ศึกษาค้นคว้าประเด็นเหล่านั้นที่มีมาก่อน หรือมีเพียงแสดงความคิดเห็นและข้อสันนิษฐานที่มีลักษณะเป็นตัวของตัวเอง

ในผลงานชิ้นแรก ซึ่งวิเคราะห์ประวัติหนังสือ และกวีเรื่อง "กัศรวลศรีปราชญ์" (2495) ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ คัดค้านข้อวินิจฉัยของ ม.ร.ว. ตูมณฑล ติวตติกุล และสันนิษฐานว่า ศรีปราชญ์น่าจะมีตัวตนอยู่จริงในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และมีชีวิตต่อมาจนถึงสมัยสมเด็จพระเพทราชา ถูกประหารที่นครศรีธรรมราชในแผ่นดินพระเจ้าเสือ ในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีศรีปราชญ์เพียงคนเดียว โดยคัดค้านความเห็นที่มีศรีปราชญ์ก่อนสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ส่วนสมัยที่แต่งนั้น มีความเห็นสอดคล้องกับสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพที่ว่า กัศรวลศรีปราชญ์คงขึ้นมือถูกเนรเทศจากกรุงศรีอยุธยาไปนครศรีธรรมราช ในรัชสมัยพระเจ้าเสือ ระหว่าง พ.ศ. 2246 - พ.ศ. 2253 และศรีปราชญ์ได้แบบอย่างวิธีการแต่งมาจากนิเวศวิทยุโรป แต่แต่งได้ดีกว่า (ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ 2515 : 80)

นักวิชาการท่านนี้ให้ความสนใจกับวรรณคดีสุทธาเป็นพิเศษ ในผลงานลำดับต่อมาคือ "นิลิตพระลอ" (2497) ได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับประวัติวรรณคดีเรื่องนี้ว่า แต่งในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ส่วนผู้แต่งนั้นสันนิษฐานว่าคือ มหาราชครูในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นผู้แต่งขึ้น ข้อสันนิษฐานที่แปลกออกไปคือ จากการชำระสมัยรัตนโกสินทร์ นิลิตพระลอหลายฉบับได้แก่ ฉบับของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ฉบับของหม่อมราชวงศ์เดิม ได้ข้อสันนิษฐานว่า กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงแต่งซ่อมต้นฉบับนิลิตพระลอ เนื่องจากต้นฉบับเดิมชำรุด สถานที่แต่งแทรกก็จดบันทึกพระลอจนถึงยกออกมา โดยเปรียบเทียบกระบวนการพัฒนาตอนนี้กับพระนิพนธ์กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ในนิลิตตะรณพ่าย ตอนกล่าวถึงพระมหาอุปราชาตามวงสนมและบทนิราศตอนคืนทัพ นามฉันทิชย์นั้นใจว่าเป็นผู้แต่งคนเดียวกับคือ กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ทั้งต้นฉบับที่ใช้ตรวจสอบก็เป็นฝีมือช่างพิมพ์สมัยรัชกาลที่ 3 (ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ 2497 : 98-106)

ส่วนในบทวิจารณ์ "ทวาทสมาตโกลดคัน" แนวสันนิษฐานสอดคล้องกับนักวิชาการอื่น ๆ คือสันนิษฐานว่า พระเชาวราชผู้แต่งทวาทสมาตคือพระโอรสของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แต่งขึ้นในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ในราว พ.ศ. 1991-2031 (ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ 2512)

จะเห็นได้ว่าข้อสรุปจากการศึกษาค้นคว้าวรรณคดีเชิงประวัติของ ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ ออกจะตรงกันข้ามกับของ ม.ร.ว. ตูมณฑล ติวตติกุล นักวิชาการอีกท่านหนึ่งคือ พ.ณ. ประมวล

มรดก จึงเริ่มการค้นคว้าจากการสำรวจผลงานและข้อวินิจฉัยของนักวิชาการท่านอื่น ๆ แล้วจึงวิเคราะห์วิจารณ์จากทัศนะของตน ทั้งนี้ พ.ณ. ประมวลมรดก ให้ความสนใจกับวรรณคดีกลุ่มเดียวกันกับนักวิชาการทั้ง 2 ท่านที่กล่าวมานี้

ค. ผลงานของ พ.ณ. ประมวลมรดก

พ.ณ. ประมวลมรดก มีผลงานการศึกษาสันค้ววรรณคดีไทยเชิงประวัติเป็นจำนวนมาก ผลงานชิ้นแรกคือ ประวัติคำกลอนสุนทรภู่ (2499) จากการศึกษาวิเคราะห์ประวัติสุนทรภู่ของ พ.ณ. ประมวลมรดก มีความเห็นขัดแย้งกับที่สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานไว้ โดยเห็นว่าสุนทรภู่ไม่ได้มีเรื่องขัดแย้งจนต้องบวชในรัชกาลที่ 3 เพื่อหนีราชภัย แต่จริงสุนทรภู่มิได้มีส่วนร่วมในการแต่งเพลงยาวกลอนที่จารึกที่วัดพระเชตุพน เพราะคำได้อยู่ในเพลงบรรพทิศ ไม่สมควรจะแต่งเพลงยาว ทั้งยังเห็นว่าสุนทรภู่มิใช่วิถีที่ค่อนข้างสุขสมาย มีผู้อุปถัมภ์ตลอดครา ไม่เคียดริบรอนเหมือนที่ว่ากันในกลอนและแบ่งช่วงชีวิตของสุนทรภู่มีนับครองถึง (พ.ศ. 2329-2532) คอนว้างหลวง (พ.ศ. 2352-2367) คอนวาช (พ.ศ. 2367-2385) และคอนว้างหน้า (พ.ศ. 2385-2397)

ผลงานสำคัญของ พ.ณ. ประมวลมรดกคือ คำสรวลศรีปราชญ์-นิราศรินทร์ (2502) ในหนังสือเล่มนี้ พ.ณ. ประมวลมรดกรวบรวมผลงานของผู้ที่ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับโคลงคำสรวลเพื่อเป็นพื้นฐานแนวคิดให้ผู้อ่านประกอบการพิจารณา ได้แก่ "ตำนานศรีปราชญ์ของพระยาปริยัติธรรมธาดา -วินิจฉัยเรื่องคำสรวลศรีปราชญ์" ของ ม.ร.ว. คุ้มชาติ สวัสดิ์กุล "คำสรวลศรีปราชญ์" ของ ฉันทิษฐ์ กระแสสินธุ์ คำวิจารณ์ของ ธนิต อยู่โพธิ์ และมานิต วัลลิโกทน และ "คำสรวลสมุทร" ของผู้เขียนเอง พ.ณ. ประมวลมรดกคัดค้าน "ตำนาน ศรีปราชญ์" ของ พระปริยัติธรรมธาดา โดยเห็นว่าศรีปราชญ์ไม่ได้แต่งคำสรวล เนื่องจากเมื่อพิจารณาเนื้อหาและถ้อยคำบางคำที่ใช้มีความเห็นว่าผู้แต่งคำสรวลต้องเป็นพระมหากษัตริย์ จึงวินิจฉัยว่าน่าจะแต่งในสมัยพระบรมราชาธิราชที่ 3 และเป็นงานพระราชนิพนธ์ขององค์ด้วย ส่วนศรีปราชญ์นั้นแต่งโคลงปลุกปลอบและอนิรุทธคำฉันท์ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์

ผลงานของ พ.ณ. ประมวลมรดก เป็นการศึกษาวรรณคดีเชิงประวัติ และประวัติวรรณคดีร่วมกระแสนกับผลงานของ ม.ร.ว. คุ้มชาติ สวัสดิ์กุล และฉันทิษฐ์ กระแสสินธุ์ ความกล้าที่ทลายประวัติวรรณคดีที่เคยเชื่อกันมา และความห้าวหาญในการเสนอความคิดเห็นที่ไม่เหมือนใคร ทำให้งานของ พ.ณ. ประมวลมรดก มีคุณค่าต่อวงการวรรณคดีเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ควรให้ความสำคัญกับต้นฉบับด้วยเช่นกัน เกือบครึ่งไปถึงการชำระวรรณคดี ซึ่งนักวิชาการท่านให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง การวินิจฉัยประวัติวรรณคดี และประวัติกวี ก็มีพื้นฐานมาจากความใส่ใจในความแตกต่างของต้นฉบับแต่ละฉบับด้วย ดังนั้นผลงานของพ.ณ. ประมวลมรดก จึงรวมการตี

พิมพ์ต้นฉบับ ซึ่งชำระมาจากต้นฉบับตัวเขียนพร้อมคำอธิบาย เช่นนิราศนรินทร์คำโคลง และนิราศปลีกอ้อย และประมุขนิราศคำโคลงกล่าวได้ว่าเป็นการพัฒนาการชำระวรรณคดีในอีกลักษณะหนึ่ง

๔. ผลงานของ ธนิต อยู่โพธิ์

ผลงานการศึกษาวรรณคดีไทยของธนิต อยู่โพธิ์ ปรากฏมากในช่วงที่ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร ในลักษณะสำเนาหนังสือที่จัดพิมพ์โดยกรมศิลปากร อย่างไรก็ตามก็ตีผลงานการศึกษางานประวัติของนักวิชาการท่านนี้เริ่มมีมาตั้งแต่ พ.ศ. 2484 ส่วนใหญ่จะพิมพ์ใน เอกชน รายสัปดาห์ แนวการศึกษาวิเคราะห์วรรณคดีเพื่อศึกษาประวัติผู้แต่ง และประวัติของวรรณคดีเรื่องนั้น ผลงานที่น่าสนใจได้แก่ บทความเรื่อง "ผู้แต่งนิราศพระแท่นดงรัง" ลงใน เอกชน ปีที่ 1 เล่มที่ 9 ค้นฉบับพิมพ์เดิมพิมพ์ที่โรงพิมพ์ราษฎร์เจริญ หน้าวัดเกาะ เป็นนิราศที่ได้รับความนิยมเพราะสำนวนไพเราะกินใจ จนบางคนเข้าใจว่าเป็นผลงานของสุนทรภู่ ผู้เขียนจึงวินิจฉัยจากสำนวนที่ว่า "ในปื๊วชนกนักฉวีธรรมา จะลาคดต้องไปถึงไพร่สมจ" ซึ่งขัดแย้งกับประวัติสุนทรภู่ (ตามข้อวินิจฉัยของสมเด็จพระมหาคำวรวงศ์ราชบุรุษ) เพราะเวลานั้น (ปี พ.ศ. 2379) สุนทรภู่ยังหลบและจำพรรษาอยู่ที่วัดเทพนิคฺคาบ คังในร่ำพันทิลาป มีข้อความว่า "ไธฮันนี่ปิจาดสงสารวัดคอกโธมนักในอรามสามวนา" ทั้งสองท่ายเรื่องผู้แต่งยังแสดงความขัดแย้งน้อยคน คิดไปจากอุปมาถ้อยคำของสุนทรภู่ ซึ่งมีกษี้อมันในฝีมือกลอนของคนเสมอผู้เขียนเปรียบเทียบกับนิราศพระแท่นดงรังกับกลอนนิราศสุพรรณ ของหมื่นพรหมสมภักกรม (มี) เห็นว่าสำนวนและเนื้อความซ้ำกันหลายตอน จึงลงความเห็นว่านิราศพระแท่นดงรังเป็นฝีมือของนามี หรือหมื่นพรหมสมภักกรม (ก. อยู่โพธิ์ 2484 : 22-26)

แนวการศึกษาวรรณคดีของ ธนิต อยู่โพธิ์ เป็นการศึกษาเชิงประวัติ โดยถือวรรณคดีเป็นข้อมูลเบื้องต้น ใช้ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเป็นข้อมูลเสริม แนววินิจฉัยด้านประวัติวรรณคดีมักสอดคล้องกับข้อวินิจฉัยของสมเด็จพระมหาคำวรวงศ์ราชบุรุษ เช่น ข้อวินิจฉัยในตำนานเรื่อง สุภาวดีพระร่วง คำนำในเรื่อง สมุทรโฆษคำฉันท์ คำนำในเรื่อง ประวัติและโคลงกำสรวลศรีปราชญ์ คำนำในเรื่อง รำพันพิลาป นิราศพระประทุม นิราศพระบาท นิราศเจ้าฟ้า และ พระอภัยมณี ของสุนทรภู่ (ธนิต อยู่โพธิ์ 2510)

๕. ผลงานของเปลื้อง ณ นคร

ผลงานของเปลื้อง ณ นคร หรือนายคำรณ เมืองใต้ เริ่มลงตีพิมพ์ตั้งแต่ พ.ศ. 2484 นักวิชาการท่านนี้ให้ความสนใจกับการเขียนประวัติวรรณคดีโดยเฉพาะ ผลงานชิ้นแรกที่ตีพิมพ์ใน เอกชน ระหว่าง กรกฎาคม 2484 - มกราคม 2485 เรื่อง "วรรณคดีไทยมีจุดยืน" กล่าวได้ว่าเป็น

การสำรวจประวัติและแนวโน้มของวรรณคดี ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา นับเป็นการเขียนประวัติวรรณคดีได้ลักษณะหนึ่ง โดยเริ่มกล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในประเทศไทย ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 หลังจากการตั้งโรงเรียน อภิบาลของอารยธรรมตะวันตก การเริ่มการศึกษาแบบใหม่แบบตะวันตก เรื่องอ่านตำราของจักร ๆ วงศ์ ๆ เลื่อมความนิยมในสมัยรัชกาลที่ 5 กล่าวถึงแก่นิคมของทอณูควจิรญาณ ไบราณกสิณโมธว และหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ ความเปลี่ยนแปลงด้านสำรวจภาษาไทยในระบอบนั้น ข้อที่น่าสนใจคือ นักวิชาการท่านนี้เป็นท่านแรกที่กล่าวถึงผลงานของนักคิดสมัยใหม่ 2 ท่าน คือ ศ.ว.ณ. วิวัฒนาโก และ อ.ศ.ร. ภูวนาถ เพื่อแสดงถึงอิทธิพลตะวันตกที่มีต่อแนวความคิดของนักเขียนในสมัยนั้น

ความสนใจในด้านประวัติวรรณคดีทำให้นักวิชาการท่านนี้เป็นคนแรกที่เขียนตำราประวัติวรรณคดีไทยที่ค่อนข้างสมบูรณ์เป็นเล่มแรกในวงวรรณคดี ตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2495 และใช้เป็นที่อ้างอิงในการศึกษาประวัติวรรณคดีไทยเรื่อยมา ได้รับการตีพิมพ์กว่าสิบครั้ง ผู้เขียนกล่าวไว้ในคำนำ ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา ว่า เล่าโครงในการเรียบเรียงเรื่องดำเนินตามแนว 4 แนว คือ มุ่งให้คำแนะนำในการศึกษาวรรณคดี และหักล้างวรรณคดีโดยอิงหลักเพื่อเป็นแนวทางให้ผู้ศึกษารู้จักการวิจารณ์ และเข้าใจของวรรณคดี มุ่งกล่าวถึงสภาพบ้านเมืองยุคต่าง ๆ โดยอิงเพื่อให้การศึกษาวรรณคดีเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์บ้านเมืองและบุคคล กล่าวถึงประวัติและความสำคัญทางวรรณคดีของกวีแต่ละท่าน และเหตุผลที่กวีนั้น ๆ ได้รับการยกย่อง และเสนอตัวอย่างวรรณกรรม โดยคัดเลือกคัดลอกวรรณคดีเพื่อให้ทราบความคิดและสำนวนโวหารของกวีแต่ละคนและแต่ละสมัย (เปลื้อง ณ นคร 2523 : คำนำ)

ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา เป็นตำราวรรณคดีไทยเล่มแรกในวงวรรณคดีไทย ในด้านเนื้อหาที่เกี่ยวกับประวัติวรรณคดีและสมัยที่แต่งวรรณคดีอีกตามแนววินิจฉัยของสมเด็จพระราชดำริพระราชูปถัมภ์ แนวในการเขียนจะแบ่งประวัติวรรณคดีตามช่วงสมัย กล่าวถึงเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ โดยเน้นภูมิหลัง ประวัติกวี รวมทั้งวิเคราะห์องค์ประกอบด้านทำนองและประพันธ์คุณค่าตามแนวสุนทรียศาสตร์ โดยถือว่าหลักในการวินิจฉัยคุณค่าคือการพิจารณาว่าไพเราะของถ้อยคำและวิธีจัดถ้อยคำด้วยการสังเกตจากถ้อยคำที่ถ้อยคำและรส นอกจากนั้นคำรณนี้ยังมีลักษณะเป็นการรวมบทประพันธ์บางตอนที่เห็นว่าดีเด่น น่าสนใจ ประกอบการเขียนประวัติวรรณคดีไทย โดยไม่ได้วิเคราะห์องค์ประกอบอีกด้วย

อนึ่ง นอกจากคำราชของเปลื้อง ณ นคร เท่านั้นแล้ว ยังมีตำราประวัติวรรณคดีซึ่งเขียนขึ้นเพื่อใช้ในสถานบันการศึกษาโดยเฉพาะ แนวการเขียนจะแบ่งประวัติวรรณคดีเป็นยุค คือ ยุคสุโขทัย ยุคกรุงศรีอยุธยา และยุคกรุงธนบุรี กรุงรัตนโกสินทร์ ในการอธิบายเนื้อหาจะกล่าว

ถึงวรรณคดีแต่ละเรื่องในด้านจุดมุ่งหมายในการแต่ง เนื้อเรื่องย่อและประเมินค่าวรรณคดีเรื่องนั้น
อย่างสั้น ๆ พร้อมออกตัวอย่างประกอบเช่นเดียวกับคำราของ เป๊ตอง ฌ นทร เช่น ประวัติวรรณคดี
ของคณะอาจารย์โรงเรียนศรีอยุธยาวิทยาลัยแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ของ เสนีย์ วิจารณ์
ประวัติวรรณคดีไทยและวิชาการประพันธ์ ของ สุขชัย รัตนโกมุท และ สะอาด ดินทรสถิต ว
รรณคดีไทย ของ เชื้อ สะดะเวทิน วรรณคดีไทยตอน 3 ประวัติวรรณคดี ของ โมรี วิเศษกฤต และ
เทือก กุสุมา ฌ อรุณว อด่งไรก็ตามอาจกล่าวได้ว่า ประวัติวรรณคดีไทยฉบับนักศึกษา ของ
เป๊ตอง ฌ นทร เป็นแม่บทของคำราเล่มนี้ และคำราของเป๊ตอง ฌ นทร ยังคงเป็นคำราที่ใช้กันมาก
ที่สุดในวงการศึกษาวรรณคดีไทย

ด. ผลงานของพระวรวงศ์พิธีสุ

พระวรวงศ์พิธีสุเป็นศาสตราจารย์ และหัวหน้าแผนกวิชาภาษาไทยและโบราณ
คดีวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฌมีชแรกก่านนิกของคณะ พ.ศ.2477 จนถึง
พ.ศ.2502 ผลงานด้านคำราที่เกี่ยวกับภาษานักวิชาการไทยมี 2 เล่ม คือ วรรณคดีไทย (2502)
และ คู่มือลิลิตพระอล (2503) แนวการศึกษาเป็นแนวสุนทรียศาสตร์ โดยเน้นว่าภาษาวรรณคดี
เป็นไปเพื่อลิ้มรสไพเราะทางวรรณศิลป์ หังนิยามคำว่าวรรณคดีว่า หมายถึงหนังสือที่มีลักษณะ
เขียนเรื่องด้อยค่ากตัญญู เพราะหัง มีรส ปดุกมโนคติ (imagination) ให้เกิดจินตนาการ
กระพือกระเอนอารมณ์ต่าง ๆ เป็นไปคณอารมณ์ผู้ประพันธ์ วิธีการศึกษาที่เป็นลักษณะเด่นอีก
อย่างหนึ่งคือ เน้นการศึกษาศัพท์ในวรรณคดีและการด้อยค่าประพันธ์เป็นร้อยแก้ว ใน คู่มือลิลิต
พระอล มีคำนำสั้น ๆ กล่าวถึงปัญหาของฌมีชที่แต่งลิลิตพระอล โดยกล่าวถึงยวนวสันนินฐานที่ซัด
แถึงกัน แต่มีค้องความเห็นตรงกับสมุนทางโคทางหนึ่งอย่างเด่นชัด การด้อยค่าประพันธ์เป็นความ
เวียนแสดงถึงวิธีการในการเขียนการสอนวรรณคดีว่า เน้นการอ่านเพื่อเข้าใจเนื้อความมากกว่าการ
วิเคราะห์วิจารณ์

ข. ผลงานของ เชื้อ สะดะเวทิน

คนที่จริงนักวิชาการท่านนี้เป็นนักวิชาการร่วมสมัยกับ เป๊ตอง ฌ นทร น.ร.ว.
สุนนชาติ สวัสดิกุล ฯลฯ แต่ผลงานบางส่วนเพิ่งมาตีพิมพ์ในราว พ.ศ.2516-2518 คำราของ เชื้อ
สะดะเวทิน มีอยู่หลายเล่ม ทั้งที่เป็นคำราสอนการเขียน เช่น ตัววันเวียงความ คำรับร้อยกรอง
(2517) และมีลักษณะเป็นประวัติวรรณคดี คือ ประวัตินิยายไทย เล่ม 1 วิชาภาษาไทยอุดมศึกษา
(2516) ล่องวรรณคดี (2517) และ วรรณคดีพุทธศาสนา (2515) หังยังมีคำราเชิงทฤษฎี คือ วรรณ
คดีวิจารณ์ (2518) รวมทั้ง ลิลิตบ้าน (2517) และ สุภาษิตไทย (2516)

หากพิจารณาว่าที่เกี่ยวกับการศึกษาวรรณคดีจะเห็นได้ว่า คำว่าของเชื้อ ศตะว หิน ถิ่นการศึกษาวรรณคดีแนวทุนหรือศาสตร์ แนวศีลธรรม และแนวประวัติ ใน ถังวรรณคดี (2517) กล่าวถึงจุดมุ่งหมายในการเรียนวรรณคดีว่า มีจุดมุ่งหมายทางด้านทุนหรือศีล คือ ความงาม ความไพเราะ ความเปี่ยมล้นเพื่อ "บำรุงใจ" ให้รื่นรมย์ ความมุ่งหมายประการต่อไปคือ ทาง ด้านการศึกษาอบรมวรรณคดีคือกระตุ้นจิตใจคนให้สูงขึ้น ให้พอใจในทางดี แต่ช่วงถึงออกศตวรรษที่ 2 ความมุ่งหมายประการสุดท้ายคือ มุ่งศึกษาวัฒนธรรม เพราะวรรณคดีเป็นเรื่องราววัฒนธรรมทุก สาขาของชาติ (ถังวรรณคดี 2517 : 4)

ส่วนการศึกษาประวัติวรรณคดี นักวิชาการท่านนี้มีความเห็นว่า เป็นไปเพื่อให้เห็น วัฒนาการทางสติปัญญาของชาติตั้งแต่ต้นจนปัจจุบัน เข้าใจเหตุการณ์ที่มีอิทธิพลต่อวรรณคดีของ ชาติ รู้จักบรรพบุรุษผู้เป็นกวีสร้างงาน และรู้จักวรรณคดีเฉพาะยุคต่างๆ (ถังวรรณคดี 2517 : 4)

นอกจากนี้ยังเห็นว่าการศึกษาศัพท์ในวรรณคดีมีความสำคัญเป็นอันดับแรกในการ ศึกษาวรรณคดี โดยเฉพาะกวีนิพนธ์สูง ๆ ที่เราอ่านกันไม่ใคร่เข้าใจก็เพราะศัพท์เป็นส่วนใหญ่นำ ตัวต่อไป ควรศึกษารื่องประวัติชีวิตของกวี ประวัติศาสตร์ของสมัยที่แต่งหนังสือ วินิจฉัย ถิ่นและอุปนิสัยตัวละคร และขั้นสุดท้ายคือ การรู้จักแยกแยะลักษณะประเพณีจากวรรณคดี (ถังวรรณคดี 2517 : 6)

2.3.2 การชำระวรรณคดี

หลังการชำระต้นฉบับตัวเขียนวรรณคดีไทยครั้งสำคัญในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ราชบัณฑิตยสถานได้จัดพิมพ์วรรณคดีฉบับใหม่ขึ้น โดยนำการแก้ไขที่ค้างค้างไว้ซึ่งค้างอยู่กับหน่วยงานนี้ จากคำปาของ ธนิต อยู่โพธิ์ อดีตอธิบดีกรมศิลปากร (ธนิต อยู่โพธิ์ 2510) จะเห็นได้ว่าการจัดพิมพ์วรรณคดีฉบับนี้ ครั้ง ส่วนใหญ่จะต้องผ่านขั้นตอนการชำระต้นฉบับเดิม โดยเฉพาะต้นฉบับที่มิได้เคยชำระมา ก่อนในครั้งสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ อย่างไรก็ดี วิธีการนำต้นฉบับเดิมมาชำระแล้วจึงยังมี ลักษณะคล้ายที่ฉบับเดิมมา กล่าวคือ ไม่ได้กระทำในลักษณะเปรียบเทียบต้นฉบับ ในช่วงระยะนี้มีความก้าวหน้าทางการชำระต้นฉบับที่แสดงถึงการให้ความสำคัญกับความแตกต่างระหว่างต้นฉบับ แต่ละฉบับเป็นอย่างมาก ทั้งยังใช้ความแตกต่างนั้นเป็นแนวในการวินิจฉัยค้นคว้าวรรณคดีจึง ประวัติอีกด้วย ผลงานเหล่านี้ที่เด่นมากคือผลงานของ พันทิพย์ กระแสสินธุ์ และ พ.ณ. ประมวล นารค เช่น ประชุมวรรณคดีไทยภาคพิเศษ : ทวาทศมาสไคลงคัม ของ พันทิพย์ กระแสสินธุ์ (2512) และ ถาวรวรรณคดีปราชญ์-นิเวศนวิสาร ของ พ.ณ.ประมวลนารค

การชำระคัมภีร์ฉบับวรรณคดีโดยแสดงต้นฉบับในลักษณะเปรียบเทียบพร้อมให้คำวินิจฉัย อันเป็นความก้าวหน้าอีกขั้นหนึ่งของการชำระวรรณคดีปรากฏในผลงานของ ประเสริฐ ณ นคร คือ โศลกนิราศวิญญูรัชย์ ผลงานชิ้นนี้ชำระและเรียบเรียงขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2487 คัมภีร์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2503 ผู้ชำระเปรียบเทียบต้นฉบับของหอพระสมุดซึ่งมี 4 ฉบับ กับต้นฉบับโบราณซึ่งเป็นอักษรถิ่นพม่า 1 ฉบับ และอักษรขอมไทยอีก 2 ฉบับ ผู้ชำระใช้วิธีรวมคัมภีร์ของหอสมุดเป็นจำนวนเดียว และฉบับเชียงใหม่เป็นจำนวนเดียว ในการพิมพ์มีคำอธิบายศัพท์และถอดความอยู่ด้วย กล่าวได้ว่าการชำระคัมภีร์ฉบับในเปรียบเทียบชิ้นนี้ช่วยให้การศึกษาวรรณคดีถ่มดั่งกล่าวสมบูรณ์และกระจ่างมากยิ่งขึ้น

2.4 วรรณคดีศึกษาในระบบการศึกษา

คัมภีร์เริ่มเปิดสอนวรรณคดีไทยระดับมัธยมศึกษา (ปวัญญาไท) เมื่อ พ.ศ. 2485 จนถึง พ.ศ. 2511 มีวิทยานิพนธ์ซึ่งเขียนขึ้นเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาเพื่อ 4 เรื่อง 2 เรื่องแรกเป็นการศึกษาวรรณคดีไทยในเชิงประเมินคุณค่า โดยเลือกศึกษาวรรณคดีเฉพาะเล่ม และเฉพาะประเภท และศึกษานวนแนวเปรียบเทียบ ทั้งนี้เน้นศึกษาวรรณคดีที่ได้รับยกย่องจากวรรณคดีสโมสร ส่วนเรื่องสุดท้ายมีลักษณะแตกต่างออกไปและเป็นการบุกเบิกการศึกษาวรรณคดีท้องถิ่น

วิทยานิพนธ์เรื่อง "วิจารณ์เรื่องมัทนะพาธาหรือตำนานแห่งคดกฤตยา พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระวรมหาธิเบศร์วชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" ของ กุญชร ไม้วีระ (2489) เป็นวิทยานิพนธ์เรื่องแรกของแผนกวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เนื้อหามุ่งประเมินค่าวรรณคดีเรื่องมัทนะพาธาในฐานะเป็นบทละครในฐานะวรรณคดี วิเคราะห์องค์ประกอบด้านโครงเรื่อง การดำเนินเรื่อง ตัวละครและลักษณะคำประพันธ์

วิทยานิพนธ์เรื่องที่ 2 ของสถาบันแห่งนี้ เป็นการศึกษาประเภทของวรรณคดี โดยศึกษาในเชิงเชิงประวัติและฐานทวิศาสตร์ "บทละครว่าป็นวรรณคดีหรือไม่" ของ สมชาย นิลประภัศกร (2497) ศึกษาประวัติความเป็นมาและประเภทต่าง ๆ ของละครว่า วิวัฒนาการของกลอนบทละคร และประเมินค่าบทละครว่าในฐานะวรรณคดี

วิทยานิพนธ์ด้านวรรณคดีลำดับต่อมาของแผนกภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ห่างจากเล่มที่ 2 เกือบสิบปี คือ เรื่อง "ตามกัณฑ์ : การศึกษาเปรียบเทียบ" ของ ประทีป นนัยวิบูลย์ (2509) เนื้อหาศึกษาเปรียบเทียบเรื่องสามก๊ก ฉบับไทยกับฉบับจีน ดอนโจโจ้แตกทัพหรือ ในด้านลักษณะการแต่ง เนื้อความ และสำนวนโวหาร ผู้วิจัยสรุปว่า ตามกัณฑ์ฉบับจีนมี

ลักษณะเป็นนวนิยาย โดยแบ่งเนื้อหาเป็นบท และมักจบบทด้วยเหตุการณ์ตื่นเต้นเร้าใจ ชวนคิดชวน
ส่วนฉบับไทยมีทั้งท่านองแต่งแบบนิทานหรือเรื่องเล่าขนาดยาว โดยแบ่งเป็น ตอน ๆ ไม่ตรงกับ
ฉบับจีน วิธแปลงเป็นการแปลออกความ ไม่ใช่แปลคำต่อคำ ท่านวนโวหารในฉบับไทยเป็นส่วนวน
โวหารตามคตินิรันดร์โลกสินทร์

ในปีต่อมามีวิทยานิพนธ์ ซึ่งเป็นการบุกเบิกการศึกษาวรรณคดีท้องถิ่นคือ "ลักษณะ
วรรณกรรมภาคเหนือ" ของ ประสงค์ นิมนานเหมินทร์ (2510) ผู้วิจัยรวบรวมวรรณคดีที่แต่งขึ้น
หลังการเสด็จนาพระบรมมหาราชวังครั้งที่ 8 เมื่อ พ.ศ.2080 ที่จังหวัดเชียงใหม่ ผลงานของนักเรือนต่าง
ๆ ที่รวบรวมได้แบ่งประเภทเป็นวรรณคดีศาสนา วรรณคดีประวัติศาสตร์ วรรณคดีเรื่องรักๆ ใคร่ๆ
ประเภทชอและท้าวชอ นำวรรณคดีถ้านี้มาวิเคราะห์เนื้อเรื่อง คลิธิวรรณ ความไพเราะ และ
ลักษณะคำประพันธ์ ทั้งยังศึกษาอิทธิพลของภาษาและวรรณคดีภาคกลางที่มีต่อวรรณคดีภาคเหนือ
ด้วย อาจกล่าวได้ว่า วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ นอกจากจะเป็นงานวิจัยที่สำรวจวรรณคดีท้องถิ่น โดย
เฉพาะท้องถิ่นภาคเหนือแล้ว ยังเป็นผลงานด้านประวัติศาสตร์วรรณคดีซึ่งขยายขอบเขตจากวรรณ
คดีแบบฉบับ ไปสู่วรรณคดีท้องถิ่นอีกด้วย

2.5 กระบวนทัศน์คืออุปเพื่อชีวิต

อันที่จริง การศึกษาวรรณคดีเชิงสังคมมีความเกี่ยวข้องกับการศึกษาวรรณคดีเชิงประวัติ
ทั้งนี้เพราะในการศึกษาวรรณคดีเชิงประวัติ ผู้ศึกษาจะต้องศึกษาทั้งตัววรรณคดี และประวัติ
ศาสตร์ โดยใช้เป็นแสงส่องซึ่งกันและกัน การศึกษาวรรณคดีเชิงประวัติ อาจใช้ประวัติศาสตร์เป็น
แนวทางการศึกษาวรรณคดี การวินิจฉัยข้อยุติสมัยที่แต่งและประวัติกวี หรือในทางตรงข้ามอาจใช้ว
รรณคดีเป็นตัวบทในการสนับสนุนประวัติกวี ประวัติวรรณคดีก็ได้ การศึกษาวรรณคดีเชิงประวัติ
ทั้ง 2 ลักษณะนี้ อาจเรียกว่าเป็นการศึกษาวรรณคดีควบคู่ไปกับการศึกษาประวัติศาสตร์หรือสังคม
และเหตุการณ์ในสังคมช่วงใดช่วงหนึ่งนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม การศึกษาวรรณคดีเชิงสังคมที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้มีแตกต่างจากการศึกษาว
รรณคดีเชิงประวัติ กล่าวคือ การศึกษาวรรณคดีมิได้จำกัดอยู่เพียงศึกษาวรรณคดีเพื่อเข้าใจประวัติ
ของบทหนึ่งหรือประวัติวรรณคดีเท่านั้น หากเป็นไปเพื่อความเข้าใจสภาพสังคมในช่วงที่วรรณคดี
นั้น ๆ เกิดขึ้น จุดมุ่งหมายของการศึกษาวรรณคดีแนวนี้มีได้หลายอย่างที่การอธิบายสาระของบท
ประพันธ์ หากแต่มุ่งเข้าใจความหมายของวรรณคดีในฐานะเป็นสื่อในการเข้าใจสภาพสังคม นอก
จากนี้แนวการศึกษาวรรณคดีเชิงสังคมบางแนว เช่น แนว "ศิลปะเพื่อชีวิต" ยังมีแนวโน้มสนใจ
การเมืองในวรรณคดีและถือว่าการประเมินค่าวรรณคดีต้องมีพื้นฐานมาจากการเนื้อหาที่มีคุณค่าต่อ

ประชาชนส่วนข้างมากจะความเลื่อมใสในสังคม มีไข่มุ่งประเมินค่าที่สุนทรียศาสตร์แต่เพียงอย่างเดียว

ในราวปี พ.ศ. 2490 การศึกษาวรรณคดีเชิงสังคมในแนวสังคมนิยมเริ่มก่อตัวขึ้นโดยเริ่มมีกระแสที่เรียกว่า "ลิตปะเพื่อชีวิต" แนวความคิดนี้เริ่มแพร่หลายในวารสารอันธพาล และ สยามสมัย หนังสือเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับแนวคิดดังกล่าวได้แก่ ลิตปะการแห่งกาพย์กลอน ของ อินทราวุธ (อัสนี พลจันทร์) ลิตปะวรรณคดีและชีวิต ของ บรรจง บรรเจตศิลป์ ข้อเขียนของ เถนีย์ เสาวพงศ์ และในรุ่นต่อมามีผลงานของทิพย์กร ชื่อ ลิตปะเพื่อชีวิต ลิตปะเพื่อประชาชน

ใน "สุวรรณคดีจากสังคม สู่สังคมจากวรรณคดี" ของ บรรจง บรรเจตศิลป์ อธิบายถึงแนวคิดลิตปะเพื่อชีวิตและลิตปะเพื่อศิลปะ ซึ่งเป็นประเด็นถกเถียงกันมานานแล้วในประเทศตะวันตก ฝ่ายลิตปะเพื่อชีวิตเห็นว่า ลิตปะกับชีวิตย่อมมีส่วนสัมพันธ์กัน ลิตปะดำรงอยู่ได้ด้วยมีชีวิตมนุษย์อันประกอบด้วยปัญหา เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม ลิตปะเป็นเกื้อหนุนสะท้อนของชีวิตดังกล่าว ชีวิตมนุษย์มีความสัมพันธ์กับศิลปะที่มีความสัมพันธ์กันนั้น คุณค่าของลิตปะอยู่ที่เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตมนุษย์ ในขณะที่ฝ่ายลิตปะเพื่อศิลปะเห็นว่าคุณค่าของลิตปะมีอยู่ในตัวของมันเอง ไม่จำเป็นต้องสัมพันธ์อย่างอื่นที่จะวัดด้วยความหมายของชีวิต ลิตปะกับปัญหาสังคมและการเมืองไม่เกี่ยวข้องกัน (บรรจง บรรเจตศิลป์ 2517 : 63-64)

ในบทความเรื่อง "ลิตปะวิจารณ์" บรรจง บรรเจตศิลป์ ยังกล่าวถึงจุดมุ่งหมายของวรรณคดีวิจารณ์โดยอ้างถึง หลักการของ เอ. บี. สปีงการ์ดว่า การวิจารณ์คือการชี้ให้เห็นว่าอะไรคือสิ่งที่ลิตปะนั้นพยายามแสดงออก เช่นแสดงออกได้สำเร็จหรือไม่ การแสดงออกนั้นมีคุณค่าหรือไม่ และ บรรจง บรรเจตศิลป์ เติมเต็มข้อสรุปท้ายว่า คุณค่านี้มีค่าใคร (บรรจง บรรเจตศิลป์ 2517 : 120)

ส่วนในเรื่อง "ข้อคิดเกี่ยวกับการวิจารณ์ลิตปะวรรณคดี" กล่าวถึง นักวิจารณ์ว่าจะต้องมีจุดยืน (Standpoint) ที่ถูกต้อง และค้นคว้าวิจารณ์ที่ใคร นักวิจารณ์ควรถือผลประโยชน์ของประชาชนเป็นที่ตั้ง ซึ่งหมายความว่านักวิจารณ์จะค้นคว้าก่อนอื่นที่ผู้คิดเนื้อหา (content) ทางการเมือง ซึ่งประกอบอยู่ในความโน้มเอียงแห่งอารมณ์ และความคิดของงานลิตปะวรรณคดี อีกตอนหนึ่งเขาสรุปสาระของการวิจารณ์ลิตปะเพื่อประชาชนว่า "หลักการของเราก็คือ รูปการทางลิตปะขึ้นต่อเนื่องทางความคิด ถ้าจะดังมาก่อนวิธี การเมืองต้องมาก่อนลิตปะ และ "อะไร" ต้องมาก่อน "อย่างไร" (บรรจง บรรเจตศิลป์ 2517 : 132)

ผลงานอีกเล่มหนึ่งที่เป็นการศึกษาวรรณคดีแนวคิดปะเพื่อชีวิตคือ ศิลปการแต่งภาพลักษณ์ ของ ศรีอินทราวุธ หนังสือเล่มนี้เขียนขึ้นราว พ.ศ. 2493 มีลักษณะต่างไปจากตำราด้านทฤษฎีที่มีมาก่อนหน้านี้โดยสิ้นเชิง ทั้งนี้เพราะเนื้อหามุ่งอธิบายกระบวนการแต่งภาพลักษณ์กลอนว่าสามารถผลักดันให้โลกก้าวไปข้างหน้าได้ หากผู้ประพันธ์มุ่งสร้างศิลปะที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ของคนส่วนข้างมากในสังคม เนื้อหาจึงกล่าวถึงความหมายของภาพลักษณ์กลอน รูปการ และเนื้อหาแบบวิธีต่าง ๆ ในการเขียนภาพลักษณ์กลอน อธิบายความหมายของคำประพันธ์ประเภทต่าง ๆ ความพอใจ กล่าวได้ว่าเป็นการวิเคราะห์รูปแบบคำประพันธ์และศิลปะการแต่งคำประพันธ์ตามแนวสังคมนิยมครั้งแรก

ผลงานของ บรรจง บรวงค์ศิลปปี่ อินทราวุธ และเกษมีย์ เสาวพงศ์ ปรากฏอยู่ตามวารสารต่าง ๆ ในราว พ.ศ. 2493-2500 อิทธิพลต่อการศึกษาวรรณคดีในสถาบันการศึกษายังไม่ปรากฏเด่นชัด แต่มีอิทธิพลในวงการประพันธ์ร่วมสมัย เช่น หัวข้อสนทนาในชุมนุมนักประพันธ์ และมีผลต่อการเขียนนวนิยาย เรื่องสั้น และร้อยกรองร่วมสมัยโดยตรง (ควิสิตปี บุญขจร 2521 : 300-319) จนอาจกล่าวได้ว่าช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงแรกของความรุ่งเรืองของแนวคิดปะเพื่อชีวิต

ในระบอบกึ่งศักดินานี้ มีบทความเชิงวิจารณ์วรรณคดีของทีปกร จิกิมพินในหนังสือพิมพ์และวารสารต่าง ๆ ค่อนมารวบพิมพ์เป็นเล่มชื่อว่า ศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน บทความกล่าวนี้อาจจะถือเป็นการขยายวิพากษ์เรื่องศิลปะเพื่อศิลปะ และศิลปะเพื่อชีวิตให้ชัดเจน สืบเนื่องจากทีปกร บรรจง บรวงค์ศิลปปี่ เคยเขียนไว้ ทั้งยังขยายขอบเขตไปถึงเรื่องศิลปะของประชาชน ในบทความเรื่อง "อะไรหนอที่เรากล่าวว่าศิลปะ" กล่าวถึงศิลปะในทัศนะของคอลลอสซอสว่า ศิลปะจะต้องมีความคิดใหม่อันเป็นเนื้อหาของศิลปะซึ่งมีความสำคัญต่อมวลมนุษยชาติ องค์ประกอบนี้ก็คือความคิดริเริ่มนั่นเอง ประการที่สอง ศิลปะจะมีรูปแบบและวิธีการสำแดงออกที่มีความงาม ความง่าย และความเข้มข้น ประการที่สาม ศิลปะจะต้องเกิดจากความรู้อันปราศจากอคติ ไม่ใช่อำนาจ ความเกลียดชัง การกดขี่ บทความเรื่องนี้จะเป็นการถ่ายทอดและวิพากษ์วิจารณ์สิ่งเรื่อง อะไรคือศิลปะ (What is Art?) ของคอลลอสซอส ส่วนในบทความอื่น ๆ อาทิ "ที่ว่า ศิลปะเพื่อชีวิต" นั้นคืออย่างไรกันแน่นอน "ที่ว่า ศิลปะเพื่อชีวิต" นั้น ความหมายของมันโดยแท้จริงเป็นไหน" บทความกล่าวนี้อีกปราชัยประเด็นโต้แย้งระหว่างแนวคิดศิลปะเพื่อศิลปะ และศิลปะเพื่อชีวิต ทั้งนี้ข้อสรุปว่า ศิลปะเพื่อชีวิต หมายถึง ศิลปะที่มีชีวิตเป็นพื้นฐานและมีแนวคิดทางสังคมเป็นเครื่องกำหนดทิศทางมัน ชีวิตในที่นี้ไม่ได้หมายถึง ชีวิตศิลปิน แต่หมายถึงชีวิตของชนทุกชั้นโดยถ้วนรวม ศิลปะที่รับใช้ชีวิตของมวลประชาส่วนข้างมากนี้เองเรียกว่า ศิลปะเพื่อประชาชน (ทีปกร 2521 : 183)

นอกจากผลงานเชิงทฤษฎีสังคมสังคมนิยม (Social Realism) แล้ว นิปกร หรือจิตร ภูมิศักดิ์ ยังมีผลงานศึกษาวิเคราะห์วิจารณ์วรรณคดีเชิงประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจอีก 2 เรื่องคือ ผลงานวิเคราะห์วิจารณ์โองการมข่งนั โดยไว้หลักฐานประกอบการศึกษาค้นคว้าทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ ภาษา ศาสตร์ ฉันทลักษณ์ รวมทั้งศาสนาเพื่อวิเคราะห์โองการมข่งนัอย่างละเอียดลึกซึ้ง

ผลงานศึกษาวรรณคดีเชิงประวัติศาสตร์อีกเรื่องหนึ่งเป็นการวิเคราะห์เรื่อง "นิราศหนองคาย วรรณคดีที่ถูกสั่งเผา" โดยใช้นามปากกาว่า "สิทธิ ศรีสยาม" ผู้เขียนกล่าวถึงรูปแบบนิราศว่า ปกติจะใช้พระราชาชนชั้นความรู้สึกรวมชาติอันรวมกันที่มาจากคนรักและถิ่นฐาน แต่นิราศหนองคายนี้ต่างไปจากนิราศอื่น ๆ เพราะเป็นนิราศที่มีเป้าหมายทางการเมือง นาชนิม สุขยางค์ หรือหลวงพัฒนาพงศ์ภักดี ข้าของเจ้าพระยามหินทรศักดิธำรง มีจุดมุ่งหมายจะบันทึกสภาพชีวิตของทหารในระหว่างเดินทางไปหนองคาย เพื่อโจมตีนโยบายที่ผิดพลาดในการบริหารกองทัพของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าพระบรมมหาราชวังสุริยวงศ์ ซึ่งขัดแย้งกับเจ้าพระยามหินทรศักดิธำรง สิทธิ ศรีสยาม วิเคราะห์เนื้อความในนิราศ ประกอบกับภูมิหลังทางการเมืองเกี่ยวกับข้อขัดแย้งของขุนนางระดับสูงทั้งสองท่านดังกล่าว แม้นายทิม จะมีจุดมุ่งหมายเพื่อยกย่องนิราศเพื่อรับใช้ความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างเจ้าพระยามหินทรฯ กับสมเด็จพระมหาสมณเจ้าสุริยวงศ์เท่านั้น แต่เนื้อหาที่สะท้อนถึงความยากลำบากของทหารชั้นผู้น้อยที่ต้องคร่ำครวญ อุทิศเลือดเนื้อเดินทางรอนแรมไปในปี อันทุรกันดาร และเต็มไปด้วยความเจ็บไข้และภัยอันตราย ในทัศนะของ สิทธิ ศรีสยาม วรรณคดีเรื่องนี้จึงเป็นวรรณคดีที่น่าสนใจมากเรื่องหนึ่ง ทั้งผู้ศึกษาควรตรวจสอบการชำระคัมภีร์ของกรมศิลปากร ซึ่งอธิบายไว้ว่า นิราศหนองคายฉบับที่ตีพิมพ์นั้นเป็นฉบับไม่สมบูรณ์ และคัดลอกทั้งยังได้ตรวจชำระ แก้ไขเชิงอรรถคำที่มีปัญหาไว้ สิทธิ ศรีสยาม วิเคราะห์และแสดงความเห็นเห็นว่า เชิงอรรถที่อธิบายนั้นบางแห่งผิดพลาด บางแห่งไม่ได้ให้ความกระจ่างแต่อย่างใด และยังชี้ว่าการตรวจชำระควรทำอย่างรอบคอบ อีกทั้งข้อความที่ไม่สมควรซึ่งคัดออกนั้นอาจจะเป็นการคัดลอกผิดคำของนิราศหนองคายออกไปก็ได้ (สิทธิ ศรีสยาม 2521 : 116)

นิราศหนองคายวรรณคดีที่ถูกสั่งเผา ของ สิทธิ ศรีสยาม (2504) จึงเป็นผลงานการวิเคราะห์วิจารณ์วรรณคดีเชิงประวัติศาสตร์เชิงแนวสังคมนิยม แม้ผู้เขียนจะใช้สำนวนโวหารที่วิพากษ์วิจารณ์ค่อนข้างรุนแรง แต่นโยบายที่น่าสนใจและแสดงถึงการศึกษาค้นคว้าทั้งด้านฉบับวรรณคดีและเอกสารทางประวัติศาสตร์อย่างละเอียด

กล่าวโดยสรุปแล้ว กระแสการศึกษาวรรณคดีแนวสังคมนิยมที่เน้นสังคมนิยม หรือคือปะเพื่อชีวิตเป็นแนวโน้มในวงวรรณคดีของไทย แนวการศึกษาขั้นนี้เป็นด้านตรงข้ามของการวิจารณ์แนวสุนทรียศาสตร์ที่มุ่งเน้นความงดงามไพเราะของวรรณคดีแต่เพียงอย่างเดียว และเป็นการสร้าง

กระแสการศึกษาวรรณคดีที่มุ่งพิจารณาด้วยเนื้อหามากกว่ารูปแบบ ข้ออ่อนของงานเชิงทฤษฎีและงานวิจารณ์จึงปฏิบัติของการศึกษานวนนี้คือ การใช้ที่ว่างทำนองเขียนที่สอดใส่อารมณ์ มุ่งการประณินคำ และแสดงความโน้มเอียงทางการเมืองมากจนเกินไป อย่างไรก็ดี ผลงานดังกล่าวมีลักษณะน่าสนใจที่ทำให้เกิดกระบวนการทัศน์ใหม่ในการศึกษาวรรณคดี นอกจากนี้การศึกษาวรรณคดีเชิงประวัติศาสตร์มีพื้นฐานคิดปะเพื่อชีวิตทำให้ได้มุมมองใหม่ ๆ ที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในวงวิชาการวรรณคดีไทย

อาทกัว่าได้ว่าในช่วงแรกนี้แนวการศึกษาวรรณคดีเชิงสังคมแบบดั่งจะยังคงมีพรหสาชในวงกรรมนึ่งสือพิมพ์มากกว่าจะมีอิทธิพลต่อวงวิชาการในสถาบันการศึกษา ในระหะคัสมทถึงตุลาคม 2516 อิทธิพลของการศึกษาวรรณคดีแนวนนี้จึงมีอิทธิพลต่อการศึกษาวรรณคดีในมหาวิทยาลัย วิทยาลัยนัชนธายธัฒม์ใช้แนวการศึกษาวรรณคดีเชิงสังคมในแนวนนี้ โดยเฉพาะวิทยานิพนธ์ที่มีเนื้อหาคัวกับวรรณกรรมปัจจุบัน

บทที่ 3

แนวโน้มวรรณคดีศึกษาระหว่าง พ.ศ.2512 - พ.ศ. 2525

การศึกษาค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับวรรณคดีไทย ขยายตัวไปอย่างกว้างขวาง มีผลงานศึกษาทั้งในรูปแบบ วิทยานิพนธ์และงานวิจัยจำนวนมาก การขยายตัวของสถาบันการศึกษาดัง ๆ ทั่วประเทศ ทั้งในระดับปริญญาตรี ปริญญาโทจนถึงปริญญาเอกเป็นผลให้เกิดผลงานประเภทคำาวเพื่อใช้ประกอบการสอนจำนวนมาก ผลงานประเภทวิทยานิพนธ์ก็เพิ่มปริมาณขึ้นอย่างรวดเร็ว สถาบันซึ่งเปิดสอนระดับบัณฑิตศึกษาที่มีผลงานวิทยานิพนธ์ด้านการศึกษาวรรณคดีไทยเป็นจำนวนมาก คือ ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (เดิมถึงกัลกณะอักษรศาสตร์) และภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (ประสานมิตร) โดยในวิทยานิพนธ์ประกอบปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต นอกจากนี้อีกมีวิทยานิพนธ์ด้านวรรณคดีไทยของปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต ด้านการศึกษามหาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดลและมหาวิทยาลัยศิลปากร

ทางด้านเนื้อหาของการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับวรรณคดีไทย ขอบเขตของเนื้อหาที่นำมาศึกษากว้างขวางมากขึ้น โดยมีการศึกษาเกี่ยวกับวรรณคดีท้องถิ่น ศาสนาพุทธและวรรณกรรมปัจจุบัน ส่วนด้านแนวทฤษฎีในการศึกษาวรรณคดีมีแนวศึกษาเพิ่มมากขึ้น เช่น แนววิเคราะห์แนวคิด (The Thematic Approach) แนวจิตวิทยา (The Psychological Approach) แนวสังคม (The Sociological Approach) เป็นต้น กระแสสำคัญซึ่งมีอิทธิพลต่อการกำหนดแนวโน้มการศึกษาวรรณคดีในช่วงนี้คือ กระแสการวิจารณ์แบบใหม่ (The New Criticism) กระแสการศึกษาศาสนาพุทธ และอิทธิพลทางสังคมซึ่งมีต่อกระแสการศึกษาวรรณกรรมปัจจุบันในมหาวิทยาลัย

3.1 กระแสของการวิจารณ์แบบใหม่ (The New Criticism) จากตะวันตก

แม้ว่าจะมีการกล่าวถึงการวิจารณ์แบบใหม่ (The New Criticism) ของตะวันตกตั้งแต่วรรพ พ.ศ.2475 ในพระนิพนธ์ของ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครสวรรค์ประพินธ์ และต่อมาในวรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ ของ ดร. วิทย์ ศิวะศรียานนท์ เมื่อ พ.ศ.2486 แต่การวิจารณ์แบบใหม่ก็ยังไม่เป็นที่ยอมรับมากนักในวงวรรณคดีไทยและยังไม่ได้นำมาวิจารณ์วรรณคดีไทยอย่างจริงจัง

ในปีการศึกษา 2510 คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เปิดสอนนิสิตวาระวรรณคดีวิจารณ์ ในระดับปริญญาโท โดยผู้สอนคือ อาจารย์สุชาติ เมธีวณิช เนื้อหาในรายวิชาดังกล่าวนั้น การวิจารณ์แบบใหม่ และการวิจารณ์เชิงปฏิบัติ (Practical Criticism) ของ I.A. Richards ทั้งยังกล่าวถึงการวิจารณ์แนวต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวจิตวิทยา (The Psychological Approach) และแนวแบบฉบับ (The Archetypal Approach) การศึกษานิสิตวาระวรรณคดีวิจารณ์นี้ทำให้มีผลงานวิจัยวรรณคดี โดยใช้พื้นฐานวิชาดังกล่าวนี้อย่างกว้างขวาง คือ "การนำวรรณคดีวิจารณ์แบบใหม่แบบตะวันตกมาใช้กับวรรณคดีไทย" ของ ชอริรา สักยาวัฒนา (2512)

ในวิทยานิพนธ์เรื่อง "การนำวรรณคดีวิจารณ์แบบใหม่แบบตะวันตกมาใช้กับวรรณคดีไทย" ผู้วิจัยมีจุดมุ่งหมายที่จะค้นหาวิธีการศึกษาและวรรณคดีวรรณคดีไทยให้ทันสมัยและน่าสนใจขึ้น โดยนำวรรณคดีวิจารณ์แบบตะวันตกมาเผยแพร่ไปเป็นที่รู้จัก แล้วทดลองนำมาใช้กับวรรณคดีไทย ผลของการวิจัยทำให้เข้าใจวรรณคดีไทยได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น กล่าวคือ สามารถชี้ให้เห็นความหมายของวรรณคดีได้อย่างถูกต้อง ละลึกคมีหลักการเกณฑ์ สมารถสรุปผล สามารถค้นพบความรู้ใหม่ ๆ เกี่ยวกับวรรณคดีซึ่งยังมิได้เป็นที่ระบุนักคิดและสามารถทำให้รู้จักและเข้าใจคุณค่าของวรรณคดีเพิ่มขึ้น

เนื้อหาของวิทยานิพนธ์เรื่องดังกล่าวมี 2 ประเภท คือ ประเภทหนึ่งเป็นข้อมูลเกี่ยวกับทฤษฎีและตัวอย่างของวรรณคดีวิจารณ์แบบใหม่แบบตะวันตกที่สืบค้นและรวบรวมมาอีกประเภทหนึ่งเป็นข้อคิดวิจารณ์วรรณคดีไทยด้านวรรณคดีวิจารณ์แบบใหม่แบบตะวันตกของผู้วิจัย ซึ่งผู้วิจัยกล่าวว่า ประเภทหลังนี้เป็นจุดเด่นของวิทยานิพนธ์

แนวทฤษฎีสำคัญที่วิทยานิพนธ์เรื่องนี้เน้นคือ แนวจิตวิทยาและแนวสุนทรียศาสตร์ แนวจิตวิทยาถ่วงถึงความสัมพันธ์ระหว่างจิตวิทยากับการวิจารณ์วรรณคดี โดยอ้างถึงหลักจิตวิทยาของซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) และคาร์ล กุสตาฟ จุง (Carl Gustav Jung)

แนวการวิจารณ์ในแง่จิตวิทยาทั่วไป (The Psychological Approach of Literary Criticism) แยกออกเป็น 2 แนว แนวแรกเป็นการวิจารณ์วรรณคดีในแง่ที่ถือว่า วรรณคดีคือปฏิกิริยาอันเป็นสัญลักษณ์ (Symbolic action) หรือเป็นผลผลิตที่คล้ายคลึงกับความฝัน โดยยกตัวอย่างบทวิจารณ์ชื่อ "Symbolic Action in a Poem by Keats" ของเคนเน็ธ เบิร์ค (Kenneth Burke) แนวที่สองเป็นการวิจารณ์วรรณคดีโดยนำหลักจิตวิทยาทั่วไปมาช่วยวิเคราะห์บทบาทและพฤติกรรมของตัวละครในวรรณคดี โดยยกตัวอย่างบทวิจารณ์ชื่อ "Alice in Wonderland : The Child as Swain" ของวิล

เลียม เอมป์สัน (William Empson) วรรณคดีไทยที่นำมาวิจารณ์ในแง่จิตวิทยา ทัวไป คือเรื่อง ขุนช้างขุนแผน โดยเน้นความก้าวร้าวของตัวละครในวรรณคดีเรื่องดังกล่าว

แนวการวิจารณ์วรรณคดีในแง่แบบฉบับ (The Archetypal Approach of Literary Criticism) นำหลักจิตวิทยาและมานุษยวิทยามาใช้ร่วมกันในการพิจารณาวรรณคดีโดยมีเกณฑ์การพิจารณาว่าวรรณคดีทุกเรื่องไม่ว่าจะเป็นหลักแบบฉบับ (Archetypes) หนึ่ง ๆ ได้ โดย ยกตัวอย่างบทวิจารณ์ของโรเบิร์ต เฮลแมน (Robert Heilman) ชื่อ "The Turn of the Screw as a Poem" ส่วนวรรณคดีไทยที่นำมาวิจารณ์ในแนวนี้นี้คือ สิงห์ไกรภพ สังข์ทอง และ พระอภัยมณี โดยเน้นพิจารณาเรื่องแม่ยี่สิบ

ในค่านิยมสุนทรียศาสตร์ (The Aesthetic Approach of Literary Criticism) ใช้วิธีการอ่านละเอียด (Close Reading) ของ I.A. Richards โดยมุ่งพิจารณาคำประพันธ์อย่างละเอียดในแง่ของความรู้สึกสัมผัส (Sensation) จังหวะความเคลื่อนไหว (Movement) ภาพพจน์ (Imagery) อารมณ์ (Emotion) ระบบสัญลักษณ์ (Symbolism) ความหมายประเภทพาราดอกซ์ (Paradox) และแบบนิยตี (Ambiguity) โดยยกตัวอย่างบทวิจารณ์ชื่อ "The Naked Babe the Clemack of Manliness" ของ เคน บรูคส์ (Cleaeth Brook) ส่วนวรรณคดีไทยที่นำมาวิจารณ์ในแนวนี้นี้คือ บทประพันธ์สั้น ๆ ที่คัดลอกมาจาก คำสรวลศรีปราชญ์ บทเพลงกาพย์ และกวีนิพนธ์ของอังคาร กัลยาณพงศ์ โดยใช้วิธีการอ่านละเอียดและมุ่งตรวจสอบงานของบทประพันธ์เป็นสำคัญ

วิทยานิพนธ์เรื่อง "การนำวรรณคดีวิจารณ์แบบใหม่แบบตะวันตกมาใช้กับวรรณคดีไทย" มีที่มุดต้นในการแนะนำหลักของการวิจารณ์แบบใหม่พร้อมด้วยอย่างบทวิจารณ์ โดยนำมาเป็นแนวทางในการวิจารณ์วรรณคดีไทยตามแบบตะวันตกอย่างละเอียดเป็นครั้งแรกเท่านั้น วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ยังเป็นผลงานนำร่องหรือเป็นแม่บทในการวิจารณ์วรรณคดีไทยตามแนววิจารณ์แบบใหม่ ซึ่งต่อมาได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในการทำวิทยานิพนธ์สาขาวรรณคดีไทย ทั้งยังมีอิทธิพลต่อการเรียนการสอนวรรณคดีไทยทั้งในระดับมหาวิทยาลัย และวิทยาลัยต่าง ๆ ในการวิจารณ์วรรณคดีไทยตามแบบตะวันตกอย่างละเอียดเป็นครั้งแรกเท่านั้น วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ยังเป็นผลงานนำร่องหรือเป็นแม่บทในการวิจารณ์วรรณคดีไทยตามแนววิจารณ์แบบใหม่ ซึ่งต่อมาได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในการทำวิทยานิพนธ์สาขาวรรณคดีไทย ทั้งยังมีอิทธิพลต่อการเรียนการสอนวรรณคดีไทยทั้งในระดับมหาวิทยาลัย และวิทยาลัยต่าง ๆ

ผลกระทบของการเผยแพร่วิทยานิพนธ์เรื่องนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นไปใน 2 ลักษณะ คือ ลักษณะแรก การนำหลักจิตวิทยาในเฉพาะเรื่องปมวิปริตทางเพศมาวิเคราะห์ตัวละครในเรื่องขุนช้างขุนแผนก่อให้เกิดปฏิบัติการจากนักวิชาการวรรณคดีจำนวนหนึ่ง ซึ่งไม่เห็นด้วยกับทฤษฎีตะวันตก

ตกแนวนี้ เช่น ปฏิบัติของ ศุภร มุนนาค จากนั้นมาการใช้จิตวิทยาในการวิเคราะห์วิจารณ์วรรณคดีไทยก็ดูจะขาดหายไปไม่ได้รับความนิยมนำที่ควร

วิทยานิพนธ์ของชดริา ถักธาวัดนาซึ่งส่งผลต่อวงการศึกษาวรรณคดีไทยในอีกลักษณะหนึ่งคือการอ่านและเลือกเพื่อวิเคราะห์วรรณคดีให้แนวฐานทฤษฎีศาสตร์แบบตะวันตก การศึกษาวรรณคดีไทยอีกหลักการอ่านและเลือกได้รับความนิยมนำหลายมากในวงการศึกษาวรรณคดีไทยในสถาบันการศึกษา แนวการวิเคราะห์ดังกล่าวยังใช้หลักภาษาศาสตร์ ในเรื่องของเสียงและความหมาย ซึ่งมันจะเป็นแนวการวิเคราะห์แบบตะวันตกเช่นกัน แต่ก็เข้ากันได้กับทฤษฎีฐานทฤษฎีศาสตร์แบบตะวันตกที่เน้นการรับรสด้านทฤษฎีภาพ วิทยานิพนธ์เรื่องนี้มีส่วนช่วยให้การอ่านและเลือกถูกนำไปใช้เป็นแนวทางในการสอนวรรณคดี แทนที่จะใช้วิธีการอธิบายศัพท์และถอดความแบบที่ใช้กันมาแต่เดิม ทางด้านผลงานวิทยานิพนธ์ทำให้เกิดแนวโน้มวิเคราะห์วรรณคดีเฉพาะเล่ม โดยถกกันแนวฐานทฤษฎีศาสตร์เพื่อแนวตั้งจะกล่าวถึงต่อไป

แนวการวิจารณ์แบบใหม่ที่น่าสนใจมาประยุกต์ใช้กับวรรณคดีไทยในช่วงนี้ทำให้บรรดาภาควิชาการศึกษาวรรณคดีไทยที่แสดงบนนี้มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง ทั้งในลักษณะได้แจ้งวิพากษ์วิจารณ์และสนับสนุน แนวการศึกษาเช่นนี้ช่วยให้การศึกษาวรรณคดีไทยซึ่งเดิมเป็นเรื่องน่าเบื่อหน่ายสำหรับนักเรียนที่ต้องท่องศัพท์และคำประพันธ์ พัฒนาขึ้นบ้างแม้ว่าจะยังไม่ทั่วทุกระดับการศึกษาก็ตาม

อย่างไรก็ตาม ผลกระทบอีกประการหนึ่งจากการวิจารณ์แบบใหม่ที่มีต่อวรรณคดีศึกษาก็คือมีส่วนทำให้เกิดการวิจัยในรูปแบบวิทยานิพนธ์มีแนวโน้มไปในทางจุลภาคมากกว่ามหภาค และเน้นศึกษาเฉพาะตัวบท (Text) โดยมีแนวโน้มจะถึงบริบท (Context) โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริบททางสังคม การนำวิธีการอ่านและเลือกมาใช้ในการศึกษาวรรณคดีไทยมุ่งการรับรสนอกเหนือการตีความ (Interpretation) ทั้งนี้เนื่องเพราะวิธีการดังกล่าวสอดคล้องกับการศึกษาวรรณคดีไทยที่มีมาแต่เดิม ซึ่งมุ่งการรับรสนั้นสำคัญ การอ่านและเลือกจึงช่วยให้การรับรสด้านทฤษฎีภาพมีเหตุผลอธิบายได้ด้วยหลักเกณฑ์ทางภาษาศาสตร์

นอกจากนี้ วิธีการศึกษาซึ่งเรียกว่า การวิจารณ์เชิงปฏิบัติ (Practical Criticism) ของ LA Richards ยังนำมาใช้เป็นวิธีการสอนวิชาวรรณคดีวิจารณ์สำหรับนิสิตปริญญาตรี ซึ่งเรียนวรรณคดีไทยเป็นวิชาเอก ในภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตั้งแต่ปีการศึกษา 2514 วิธีการสอนวรรณคดีตามแนวนี้นี้ 4 ขั้นตอน คือ

ขั้นแรก ผู้สอนคือวางพื้นฐานให้ผู้เรียนตระหนักถึงค่าของคำทุกคำที่ปรากฏในงานเขียนว่าสื่อความหมาย และภาพ และให้ความรู้สื่ออย่างไร เป็นการอ่านให้ได้รส นึกเห็นภาพ อันเนื่องกันคลึงกัน จากจินตภาพนั้น

ขั้นที่สอง พิจารณาเนื้อหาสาระสำคัญ ความหมายในแง่ต่าง ๆ ที่ปรากฏในงานเขียน คือ ความหมายที่เป็นเนื้อหาสาระ ความหมายด้านอารมณ์ ความหมายด้านน้ำเสียง ทัศนะ หรือท่าทีของผู้แต่งและตัวละคร รวมทั้งความหมายด้านจุดประสงค์ของผู้แต่ง

ขั้นที่สาม เป็นขั้น "ขยาย" คือ ใช้ความรู้อันมาอธิบายเพื่อให้เข้าใจในงานเขียนนั้น ๆ อย่างขึ้น เช่น ความรู้ทางจิตวิทยา มานุษยวิทยา สังคมวิทยา ศาสนา ปรัชญา ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี โดยนำความรู้นั้นมาเป็น "แสง" ส่องวรรณคดี มิใช่ทำงานเขียนมาเป็นข้อมูลในการอธิบายความรู้

ขั้นที่สี่ การประเมินคุณค่างานเขียน โดยอาจประเมินคุณค่าในเชิงเปรียบเทียบ โดยรู้จักมองและเทียบจุดต่าง ๆ ที่น่าสนใจขึ้นมาพิจารณาได้ (ชลจิรา กตติยอยู่ 2516 : 40-48)

จากวิธีการสอนดังกล่าวข้างต้น มีข้อสังเกตว่าจุดมุ่งหมายในการสอนหลายข้อสอดคล้องกับ "รสนิยม" และวิธีปฏิบัติในการศึกษาวรรณคดีไทยที่มีมาแต่เดิมคือ การมุ่งรับรสทางสุนทรียภาพ และการประเมินคุณค่า นอกจากนี้การมุ่งวิเคราะห์คำแต่ละคำทั้งในด้านภาพ แสง สี เสียง กลิ่น และรส และความหมายทั้งสี่ (The Four kinds of Meaning) ก็ยังไม่สามารถหลุดหรือถ่วงถ่วงแนวโน้มของการศึกษาวรรณคดีไทยที่มักจะเป็นไปในทางขึ้นชมมากกว่าวิพากษ์วิจารณ์ ทั้งจะยิ่งช่วยให้ "การขึ้นชม" วรรณคดีเป็นไปอย่างมีหลักและเหตุผลอย่างจริงจังหนักแน่นกว่าที่เคยเป็นมา การประเมินค่า (Evaluation) ยังเป็นจุดหมายสูงสุดในการศึกษา มากกว่าที่จะมุ่งหาความหมายและตีความหมาย (Interpretation) บทประพันธ์นั้น ๆ

3.2 กระแสการศึกษาคติชนวิทยาและวรรณคดีท้องถิ่น

การศึกษาวรรณคดีไทยที่เป็นมาแต่เดิมมักมุ่งศึกษาวรรณคดีแบบฉบับหรือวรรณคดีในราชสำนักเท่านั้น แม้ว่าจะมีนักวิชาการวรรณคดีบางท่านให้ความสนใจในวัฒนธรรมชาวบ้าน รวมทั้งความเชื่อและวิถีชีวิตชาวบ้าน เช่น เสฐียรโกเศศ ใน ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน (2510) ประเพณีเนื่องในการเกิดและประเพณีเนื่องในการตาย (2505) ชีวิตชาวนา (2491) ชีวิตชาววัด (2493) เป็นต้น แต่การศึกษาคติชนวิทยา (Folklore) ก็ยังไม่ได้มีการวิจัยเขียนตำราหรือศึกษาค้นคว้ากันอย่างจริงจัง

ความสนใจวรรณคดีท้องถิ่นและคติชนวิทยาที่ก่อนหน้านี้จะมีการเปิดสอนเป็นรายวิชาในระดับมหาวิทยาลัยและวิทยาลัยนั้น เริ่มมีอยู่บ้างในลักษณะของการรวบรวมบันทึกวรรณกรรม

มุขปาฐะ ให้เป็นลายลักษณ์อักษร ในราวรัชกาลที่ 5 และ 6 โรงพิมพ์วิเทศาณจัดพิมพ์เพลงพื้นบ้านต่าง ๆ อาทิ เพลงเกี่ยวข้าว เพลงพันทอง เพลงเรือ เพลงขอทาน ดอมาโรงพิมพ์ห่อสมุด โรงพิมพ์ทานิชศุภผล โรงพิมพ์ศิริวัฒนาจัดพิมพ์เพลงพื้นบ้าน พื้นเมือง จำนวนมากเช่นกัน (เอนก นาวิกมูล 2521 : 24-31) อย่างไรก็ตามในขั้นแรกนี้ก็เพียงการรวบรวมข้อมูลบันทึกไว้เท่านั้น ยังไม่มีการศึกษาค้นคว้าข้อมูลที่รวบรวมได้

ในยุคละพพระสมุทรวชิรมาน กรมเลขาธิการพระยาลำเจ็วราชานุภาพทรงรวบรวมบทเพลงกล่อมเด็กในปี ค.ศ. 2463 (บทกล่อมกล่อมเด็ก บทปลอมนมเด็ก และบทเด็กเล่น 2463) ดอมาในประชุมฉานำ ของพจนานุกรมราชบัณฑิต (ดิศ จิตรกรธิด) ก็มีคำอย่างเพลงพื้นบ้าน และเพลงกล่อมเด็กจำนวนหนึ่ง (ดูบทที่ 1 หัวข้อ 1.3.2 ของงานวิจัยนี้)

ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีการศึกษารวบรวมและประพันธ์เพลงพื้นเมืองในหนังสือชุดวัฒนธรรมไทย (2482) มีเพลงพื้นเมือง 5 ชนิด คือเพลงเกี่ยวข้าว เพลงเรือ เพลงระบำ เพลงพวงมาลัย และเพลงปรบไก่ (หนังสือชุดวัฒนธรรมไทย เรื่องการเล่นพื้นเมือง 2486) ในระยะใกล้เคียงกันผลงานของสุริย ไกละศ ชุติวิจิตรชาวไทยสมัยก่อน จิวิตรวนา จิวิตรวณิชและประเพณีเกี่ยวกับจิวิตรของชาวไทย ก็สะท้อนถึงความสนใจคติชนวิทยาที่ก่อตัวขึ้นอย่างเห็นได้ชัด

ความสนใจวรรณคดีท้องถิ่น และคติชนวิทยาในระยะเริ่มแรกนี้ แม้จะมีการรวบรวมบันทึกไว้เป็นหลักฐาน แต่ก็ยังไม่มีการเป็นศาสตร์ หรือสาขาวิชาอย่างชัดเจน แนวคิดเรื่องวรรณคดีท้องถิ่นและคติชนวิทยาที่จะเด่นชัดขึ้น เมื่อมีการเปิดสอนรายวิชาดังกล่าว ในสถาบันการศึกษาที่จะคิดวิชาตั้ง และมหาวิทยาลัย ในราวปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา

ในปี พ.ศ. 2509 มีผลงานค้นคว้าวิจัยและรวบรวมข้อมูลทางคติชนวิทยานเป็นเล่มแรกคือ *คติชาวบ้าน* ของ กุหลาบ มัตถิกะมาต (2509) ในคำปรารภของ สมาคมภาษาและหนังสือ ซึ่งเป็นผู้จัดพิมพ์ดังกล่าวว่า สมาคมฯ มีอนุกรรมการศึกษาวรรณกรรมเดิมของไทย และรวมคติชาวบ้าน (Folklore) และนิทานชาวบ้าน (Folktales) ไว้ด้วย โดย กุหลาบ มัตถิกะมาต เป็นกรรมการศึกษารวบรวม เสรฐียร ไกละศเขียนคำนิยามและอธิบายคำว่า คติชาวบ้าน ว่าตรงกับ Folklore ในภาษาอังกฤษ ชาวบ้านหมายถึงประชาชนทั่วไป ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของแต่ละประเทศชาติ คติชาวบ้านคือ เรื่องวัฒนธรรมคัมภีร์ทั้งหมดของประเทศชาติ ที่สืบต่อกันมาเป็นประเพณีกันมาแต่โบราณ (เสรฐียร ไกละศ ใน กุหลาบ มัตถิกะมาต 2509 : 4)

กลุ่มเป้าหมายของเรื่อง คติชาวบ้าน ของ กุหลาบ นัลลิกะมาส คือ รวบรวมคติชาวบ้านและนิทานชาวบ้านที่รู้กันอยู่โดยทั่วไปมาประมวลไว้พอเป็นตัวอย่าง ในขั้นที่สองแยกประเภท และแยกจัดอย่างของคติและนิทานนั้น ๆ ตามหลักวิชาที่ศึกษากันเป็นสากลในปัจจุบัน ทั้งนี้ด้วยเจตนารมณ์จะให้เป็นความแนะนำแนวการศึกษาวิชา "คติชาวบ้าน" อันเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรภาษาไทยในระดับอุดมศึกษา และสถานศึกษาฝึกหัดครู มิใช่เพื่อการเรียนเนื้อเรื่องของคติชาวบ้าน หรือนิทานชาวบ้านโดยตรง (กุหลาบ นัลลิกะมาส 2509 : คำนำ)

เรื่องคติชาวบ้านนี้ แม้ผู้รวบรวมจะไม่ได้วิเคราะห์ข้อมูล เพื่อบ่งชี้รวบรวมข้อมูลตามประเภท แต่ก็นับได้ว่า ในบทนำเรื่องได้กล่าวถึงพื้นฐานความรู้ในการศึกษาคติชาวบ้าน และเป็นงานวิจัยด้านคติชนวิทยาเบื้องต้นแรกในวงวรรณคดีไทย

การเปิดสอนวิชาคติชนวิทยาในสถาบันต่าง ๆ ทั้งในระดับมหาวิทยาลัยและวิทยาลัย ทำให้เกิดผลงานการศึกษาค้นคว้าด้านคติชนวิทยาเพิ่มมากขึ้น วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาตรีของ ดร. กิ่งแก้ว อัคราภรณ์ ได้รับการแปลเป็นภาษาไทยและพิมพ์เผยแพร่โดยหน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู และท่านผู้นี้ยังเป็นผู้หนึ่งซึ่งมีส่วนสำคัญในการบุกเบิกวิชาคติชนวิทยาในวงวรรณคดีไทย ผลงานวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับคติชนวิทยาเริ่มขึ้นที่มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (ประสานมิตร) ในราว ปี พ.ศ. 2515 เช่น "วรรณกรรมจากคำบอกเล่าที่ริมบาท จังหวัดสุโขทัย" ของประจักษ์ สาธณสง (2515) "วรรณกรรมไทยถิ่น ลำปางย่าน อันดอยเชียงคำ จังหวัดเชียงราย" ของ ชำนาญ รอดพหลุก (2516) เป็นต้น

ในราวปีการศึกษา 2516 ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เปิดสอนวิชาคติชนวิทยา ในระดับปริญญาตรีและโท โทษ ดร. กิ่งแก้ว อัคราภรณ์ เป็นผู้สอน ต่อมาเมื่อวิทยานิพนธ์ด้านคติชนวิทยา อาทิ "เพลงปฎิพากย์ การศึกษาในเชิงวรรณคดีนิพนธ์" ของ สุทธิคุณา สุจนานา (2523) และ "ลักษณะร้อยกรองพื้นถิ่นอีสาน" ของ สุพรรณ ทองหล่อ (2523)

ส่วนด้านวรรณคดีท้องถิ่นนั้นหลังจากวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับวรรณคดีท้องถิ่นเรื่องแรก คือ "ลักษณะวรรณกรรมภาคเหนือ" ของประคอง นิยมานะหมื่น (2510) แล้ว วิทยานิพนธ์เล่มต่อมาทั้งช่วงห่างกันถึง 5 ปี ได้แก่เรื่อง "วรรณกรรมล้านนาไทยเรื่อง หงส์หินของเจ้าสุริวงค์" ของ อุสม รุ่งเรืองศรี (2516) "คำขวัญเรื่องเจ้าสุริวงค์ นางบัวคำ" ของ ฉัตรอุทา วัฒนศิริ (2517) เป็นต้น

สภาพการณ์ทางสังคมที่มีการค้นคว้าทางการเมือง ในราวปีพ.ศ. 2515 เป็นต้นมา กระแสวิพากษ์วิจารณ์แบบเรียนวรรณคดีไทยว่าไม่เหมาะสมกับชีวิตในปัจจุบัน ก็มีส่วนทำให้เกิดการ

ปฏิรูปการศึกษาในปี พ.ศ. 2518 คณะกรรมการปฏิรูปการศึกษานเสนอให้รัฐบาลจัดการศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม การศึกษาที่พึงประสงค์จะต้องเป็นการศึกษาที่เสริมสร้างความรู้ ความคิด ทักษะ และทัศนคติให้คนไทย รู้จักตนเอง รู้จักชีวิต เข้าใจสังคม และสิ่งแวดล้อมที่ตนมีส่วนร่วมอยู่ด้วย นำความรู้ความเข้าใจมาไขปัญหา และเสริมสร้างชีวิตและสังคมให้ดีขึ้น โดยกลมกลืนกับธรรมชาติ (ถึปพรรณท์ เกตุทิศ 2518 อ้างใน วิมต คำศรี 2525 : 29)

ในราว พ.ศ. 2519 รัฐบาลมีนโยบายปรับปรุงและส่งเสริมการศึกษานุกรณ์และพัฒนาศิลปวัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์ของชาติ มีโครงการสำคัญ ๆ เช่น โครงการเผยแพร่เอกลักษณ์ของไทย และโครงการจัดตั้งศูนย์ชุมนุมส่งเสริมวัฒนธรรมไทย เป็นต้น

โครงการดังกล่าวนี้ส่งผลต่อการศึกษาค้นคว้าด้านวรรณคดีท้องถิ่นและคติชนวิทยาในเวลาต่อมา กล่าวคือ โครงการจัดตั้งศูนย์ชุมนุมส่งเสริมวัฒนธรรมไทย มีศูนย์กลางอยู่ที่กองวัฒนธรรม กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ และมีหน่วยประจำที่ศูนย์ฯ อยู่ในหน่วยงานต่าง ๆ ของราชการในส่วนภูมิภาค โดยเฉพาะในวิทยาลัยครูทั่วประเทศ ต่อมาหน่วยงานที่รับผิดชอบด้านนี้ได้พัฒนาขึ้นเป็นหน่วยงานเอกเทศคือ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ โดยมีคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินงาน หน่วยประจำที่ต่าง ๆ ได้พัฒนามาเป็นศูนย์วัฒนธรรม เช่น ศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้ วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช จัดตั้งเมื่อ พ.ศ. 2521 เป็นต้น (วิมต คำศรี 2525 : 30) สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติยังจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมขึ้นในจังหวัดต่าง ๆ อีกด้วย

ศูนย์วัฒนธรรมในส่วนภูมิภาคเหล่านี้มีบทบาทเป็นอย่างมากในการสนับสนุนและส่งเสริมการศึกษาวรรณคดีท้องถิ่นและคติชนวิทยา กิจกรรมที่สนับสนุนการศึกษาดังกล่าว ได้แก่ การจัดนิทรรศการ การจัดสัมมนา เช่น ปี พ.ศ. 2519 วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช จัดตั้งหน่วยประจำที่ศูนย์วัฒนธรรมไทย และจัดนิทรรศการชีวิตไทยปิยะได้ ครั้งที่ 1 ปี พ.ศ. 2520 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิบูลย์โลก จัดสัมมนาระดับชาติเรื่องวัฒนธรรมพื้นบ้าน เป็นต้น ต่อมาหน่วยงานเหล่านี้บางหน่วยพัฒนาขึ้นเป็นสถาบัน ได้แก่ สถาบันทักษิณคดีศึกษา ซึ่งพัฒนามาจากศูนย์ส่งเสริมภาษาและวัฒนธรรมภาคใต้ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา เป็นต้น (วิมต คำศรี 2525 : 30)

บทบาทที่สำคัญที่สุดในการส่งเสริมการศึกษาวรรณคดีท้องถิ่น และคติชนวิทยาของศูนย์วัฒนธรรมและสถาบันทางวัฒนธรรมในส่วนภูมิภาคต่าง ๆ คือ การรวบรวมเอกสารต้นฉบับตัวเป็นวรรณคดีท้องถิ่น และการรวบรวมวรรณกรรมมุขปาฐะ โดยการทำวิจัย และการรวบรวมใน

ลักษณะห้องสมุดพิเศษ: ศูนย์วัฒนธรรมบางแห่งยังมีโครงการปฐมนิเทศน์ฉบับตัวเขียนออกตีพิมพ์เผยแพร่ เช่น โครงการปฐมนิเทศเอกสารตำนานของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และการปฐมนิเทศวรรณคดีหลายเรื่องของศูนย์ทักษิณคดีศึกษา เป็นต้น

ดังนั้นการพิจารณาแนวโน้มของการศึกษาวรรณคดีท้องถิ่นและคติชนวิทยาจึงแตกต่างไปจากการพิจารณาผลงานกันทั่วทั้งวรรณคดี และวรรณกรรมปัจจุบัน จึงมีกรรณธนูอยู่คู่ที่เมืองหลวง และในสถาบันการศึกษาระดับมหาวิทยาลัย ถ้ารับวรรณคดีท้องถิ่นและคติชนวิทยาวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยในส่วนภูมิภาคมีบทบาทอย่างสูงในการศึกษาวรรณคดีและวัฒนธรรมในท้องถิ่นของตน การทำงานภาคสนาม การเก็บรวบรวมเอกสารตัวเขียน และการจัดประชุมสัมมนาเกี่ยวกับวรรณคดีท้องถิ่นในภูมิภาคแต่ละแห่งเป็นไปอย่างสม่ำเสมอ จนอาจกล่าวได้ว่านับตั้งแต่ พ.ศ.2516 เป็นต้นมา จนถึงปัจจุบันเป็นทศวรรษของการบุกเบิกการศึกษาวรรณคดีท้องถิ่นและคติชนวิทยาอย่างแท้จริง

การศึกษาวรรณคดีท้องถิ่นและคติชนวิทยาในภูมิภาคต่าง ๆ ที่ปรากฏในรูปวิทยานิพนธ์ งานวิจัย คำรา และหนังสือในช่วงเวลาระหว่าง พ.ศ. 2512 - พ.ศ. 2525 มีอยู่เป็นจำนวนมาก จนกล่าวได้ว่าช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงเวลาของการบุกเบิก และวางพื้นฐานการศึกษาวรรณคดีท้องถิ่นและคติชนวิทยาอย่างแท้จริง ทศวรรษที่ผ่านมาจึงเป็นยุครุ่งเรืองของการศึกษาในด้านดังกล่าว นอกจากผลงานการศึกษาค้นคว้าที่กล่าวมาแล้ว ยังมีผลงานประเภทที่เป็นการรวบรวมจัดรูปปฐมนิเทศน์ฉบับตัวเขียนออกตีพิมพ์เผยแพร่ รวมทั้งการจัดทำพจนานุกรมภาษาถิ่น ซึ่งจะถืออำนาจให้นักวิชาการคนอื่น ๆ ใช้เป็นคู่มือในการศึกษาค้นคว้าวรรณคดีท้องถิ่นและคติชนวิทยาต่อไป เช่น การจัดทำพจนานุกรมภาษาถิ่นใต้ และสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ ของสถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา โครงการจัดทำพจนานุกรมภาษาไทยอีสาน-ภาษาไทยกลาง และโครงการจัดทำสารานุกรมวัฒนธรรมอีสาน ของสถาบันวิจัยศิลปและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม เป็นต้น การดำเนินงานของสถาบันและหน่วยงานในท้องถิ่นต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษาวรรณคดีท้องถิ่นและ คติชนวิทยา ในอนาคตนอกเหนือไปจากการศึกษาวิจัยเฉพาะท้องถิ่นของตนแล้ว น่าจะมีการศึกษาวิจัยในเชิงเปรียบเทียบและเชื่อมโยงทราวมุมพันธ์ในระหว่างภูมิภาคต่าง ๆ ด้วย

การศึกษาวรรณคดีท้องถิ่นและคติชนวิทยาทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวงการศึกษาวรรณคดีไทยหลายประการ ดังนี้

ประการแรก การศึกษาวรรณคดีท้องถิ่นและคติชนวิทยาเป็นการช่วยขยายขอบเขตของตัวบท (Text) ในการศึกษาวรรณคดีจากวรรณคดีแบบฉบับหรือวรรณคดีในราชสำนัก (ภาคกลาง) ไป

ผู้วรรณคดีในภูมิภาคอื่น ๆ ทั้งยังขยายขอบเขตไปสู่วรรณคดีมุขปาฐะ (Oral literature) การศึกษาค้นคว้าวิจัยในทางคติชนวิทยาซึ่งต้องอาศัยการเก็บข้อมูลภาคสนาม ช่วยเพิ่มปริมาณของตัวบททั้งยังเป็นถาวรบันทึกวรรณคดีมุขปาฐะที่กำลังจะสูญหายไปเมื่อเทคโนโลยีของโลกสมัยใหม่ กระจายไปสู่ชนบท

ประการที่สอง ในการศึกษาคติชนวิทยา สภาพสังคมและวัฒนธรรมเป็นบริบทที่ไม่อาจละเลย การศึกษาวรรณคดีชาวบ้านตามแนวนี้จึงมักศึกษาควบคู่ไปกับสภาพสังคม ลักษณะเช่นนี้แตกต่างจากการวิจารณ์แผนใหม่ ซึ่งมักจะเน้นตัวบทค่อนข้างมาก และมักจะละเลยบริบททางสังคม การศึกษาคติชนวิทยาจึงช่วยให้การศึกษาวรรณคดีไทยไม่ตัดขาดออกจากบริบททางสังคมและวัฒนธรรมเป็นการ “ทวนอ่าน” ลักษณะปัจเจกบุคคลในการวิจารณ์แผนใหม่ได้ทางหนึ่ง

ประการที่สาม ด้านวิธีการศึกษา จะเปรียบวิธีวิจัยทางคติชนวิทยาช่วยให้เกิดวิธีการศึกษาในเชิงเปรียบเทียบลักษณะใหม่ โดยยึดหลักการแพร่กระจายของนิทานชาวบ้าน การศึกษาเปรียบเทียบต้นฉบับจำนวนต่าง ๆ ขึ้นมาเป็นการศึกษาเชิงประวัติได้พัฒนาขึ้นโดยพิจารณาการแพร่กระจายแต่ละโง่ไปถึงกรรมแปลคำทางสังคมและวัฒนธรรมของพื้นที่ที่พบสำนวนนั้น ๆ วิธีการศึกษานี้เป็นวิธีการศึกษาตามแนวนอน (Horizontal หรือ Historical) ซึ่งมีแนวโน้มตรงกันข้ามกับการวิจารณ์แผนใหม่ ซึ่งมักมีลักษณะเป็นแนวตั้ง (Vertical และ Non-historical) และมีความโน้มเอียงที่จะวิจัยในลักษณะจุลภาคมากกว่าจะศึกษาเปรียบเทียบ ดังนั้นวิทยานิพนธ์ที่มุ่งเปรียบเทียบต้นฉบับกับสำนวนของวรรณคดีเรื่องเดียวกัน โดยใช้หลักคติชนวิทยา จึงแตกต่างไปจากการศึกษาเปรียบเทียบในเชิงประวัติในพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพระนิพนธ์ของพระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ และในผลงานของเสฐียรโกเศศ การใช้หลักคติชนวิทยาในการศึกษาเปรียบเทียบต้นฉบับจำนวนต่าง ๆ ช่วยให้การศึกษาวรรณคดีไทยขยายขอบเขตกว้างขวางและมีวิธีการวิจัย รวมทั้งทฤษฎีในการวิเคราะห์ที่แปลกใหม่ไปกว่าเดิม

วิทยานิพนธ์แนวนี้ได้แก่ “พระสุธน นามโนห์รา” การศึกษาเปรียบเทียบที่มาและความสัมพันธ์ระหว่างฉบับต่าง ๆ ของ วินีโอ กูระหงษ์ (2520) “การศึกษานเปรียบเทียบเรื่อง ศรีธนญชัยฉบับต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” ของ ถ้อยญรัตน์ เวชชาสูตร (2521) และ “วณกัธยส์ : ศึกษาในแง่การแพร่กระจายของนิทาน” ของ ศิราพร รุจิฐาน (2522) เป็นต้น

3.3 อิทธิพลทางสังคมและกระบวนการศึกษาวรรณกรรมปัจจุบัน

การขยายขอบเขตของตัวบทที่นำมาศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับวรรณคดีอีกลักษณะหนึ่งคือ การให้ความสำคัญกับวรรณกรรมปัจจุบัน ในราวต้นทศวรรษ 2510 สถาบันการศึกษามหาแห่งวิมเปิดสอนมหาวิทยาลัยวรรณกรรมปัจจุบัน ต่อมาในปี พ.ศ.2515 มีการสัมมนาเรื่อง “การสอนวรรณกรรมไทย

3.4 ความสนใจวรรณคดีของนักวิชาการต่างสาขา

ในช่วงระยะเวลาเดียวกันนี้เกิดแนวโน้มใหม่อย่างหนึ่งในวิชาการวรรณคดีไทย คือความสนใจวรรณคดีของนักวิชาการต่างสาขา นักวิชาการเหล่านี้มีทั้งนักวิชาการสาขารัฐศาสตร์ และประวัติศาสตร์ โดยทั้งใช้วรรณคดีเป็นข้อมูลในการศึกษาสภาพสังคม เศรษฐกิจและการเมืองของไทย เริ่มต้นแต่การศึกษาผลงานของ เทียนวรรณ และ ก.ศ.ร. กุหลาบ ของชื่อนันต์ สมุทวณิช ผลงานของนักเขียนเหล่านี้ไม่ได้รับทวามสนใจจากนักวิชาการวรรณคดีมากนัก แต่สำหรับนักวิชาการต่างสาขามองงานดังกล่าวแสดงถึงแนวโน้มความเปลี่ยนแปลงทางความคิด และเป็นข้อมูลสำคัญยิ่งสำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดหรือประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาไทย

ผลงานการวิจัยเรื่อง "โลกทัศน์ของขุนทรภู่" ของ สมบัติ จันทรวงศ์ นักวิชาการสาขารัฐศาสตร์อีกส่วนหนึ่งแสดงถึงการพัฒนาในด้านอีกที่ใช้วรรณคดีเป็นข้อมูล ผลการศึกษาได้ข้อสรุปแม้ว่าจะมีลักษณะเป็นการพรรณนาวิเคราะห์เหมือนวิธีการศึกษาของนักวิชาการและนักศึกษาวรรณคดีโดยทั่วไป แต่การเน้นการตีความเป็นด้านหลักทำให้ผลงานวิจัยชิ้นนี้มีผลต่างไปจากผลงานของนักวิชาการในสาขาวรรณคดี และทำให้การศึกษาผลงานและความคิดของขุนทรภู่นี้มีมิติใหม่ และนำไปสู่อีกลักษณะหนึ่ง

ในผลงานร่วมของชื่อนันต์ สมุทวณิช และสมบัติ จันทรวงศ์ เรื่อง ความคิดทางการเมืองและสังคมไทย (2523) เนื้อหาใช้วรรณคดีเป็นข้อมูลหลักประกอบกับข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ เพื่อศึกษาความคิดทางการเมือง สภาพสังคม เศรษฐกิจของไทย ข้อมูลวรรณคดีที่น่ามาวิเคราะห์มีตั้งแต่ไตรภูมิพระร่วง มหาชาติคำหลวง โองการมข่งน้า ผลงานของขุนทรภู่ จนถึงผลงานของ ก.ศ.ร. กุหลาบ และเทียนวรรณ ฯลฯ นั่นได้ว่าผลงานเรื่องนี้เป็นการใช้ข้อมูลวรรณคดีเพื่อศึกษาความคิดทางการเมืองที่ลึกซึ้ง และมีอิทธิพลต่อวงวิชาการวรรณคดีไทยมากพอสมควร

ผลงานของนักวิชาการต่างสาขาที่สร้างความสนใจให้กับนักวิชาการในวงวรรณคดีศึกษา และนักวิชาการสาขาสังคมศาสตร์อื่นๆ เป็นอย่างมาก คือผลงานของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ นักวิชาการสาขาประวัติศาสตร์ท่านนี้มีผลงานประเภทบทความ ที่เสนอทัศนะการศึกษาวรรณคดีเชิงประวัติศาสตร์มาก่อน เช่น ผลงานการศึกษาเรื่อง ตำนานวงนพมาศ ซึ่งเสนอว่า ผลงานชิ้นนี้แต่งในสมัยรัตนโกสินทร์อย่างแน่นอน การศึกษาเรื่อง ปฐมสมโพธิกถา โดยพิจารณากระแสความคิดทางศาสนาที่ขัดแย้งกันในสมัยรัชกาลที่ 3 แต่ผลงานชิ้นที่สำคัญที่ศึกษาวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ค่อนข้างโดยนพาคือ เอกสารประกอบการสัมมนา "สองสวรวรรณรัตนโกสินทร์: ความเปลี่ยนแปลงของ

สังคมไทย" เมื่อคุณภักดิ์ 2525 เรื่อง "วัฒนธรรมกระฎุมพีกับวรรณกรรมคันทรินโกสินทร์" (ผลงานที่เจมส์ได้พิมพ์รวมเล่มในปากไก่และใบเรือ (2527) ผลงานชิ้นนี้เป็นผลงานชิ้นที่สำคัญซึ่งอาจกล่าวได้ว่า เป็นการนำข้อมูลวรรณคดีเพื่อศึกษาสภาพสังคม เศรษฐกิจและการเมืองอย่างละเอียดและเสนอแนวคิดที่แปลกใหม่ สาเหตุสำคัญที่ต้องการเสนอคือ วัฒนธรรมของราชสำนักในสมัยรัตนโกสินทร์เป็นวัฒนธรรมที่ได้รับความนิยมจากชนชั้นกระฎุมพี ซึ่งเป็นชนชั้นที่มีความสำคัญมากยิ่งขึ้นในช่วงระยะเวลาดังกล่าวโดยนำข้อมูลทางประวัติศาสตร์สนับสนุนว่า ในช่วงนี้การค้าขายเจริญมากกว่าสมัยอยุธยา ผู้วิจัยศึกษาชนบททางวรรณกรรมและเนื้อหาของวรรณกรรมในชุดรัตนโกสินทร์เพื่อสนับสนุนแนวคิดดังกล่าวข้างต้น ผลงานของนักวิชาการท่านนี้สร้างผลกระทบให้กับวงการศึกษาวรรณคดีไทยมากพอสมควรที่ชวนนักวิชาการ สาขาวรรณคดีบางส่วนไม่พอใจด้วยกับการตีความ และการนำข้อมูลวรรณคดีในลักษณะดังกล่าว ในขณะที่นักวิชาการวรรณคดีบางส่วนตระหนักถึงข้ออ่อนของตนว่าการศึกษาวรรณคดีไทยขาดความรู้ด้านสังคม เศรษฐกิจและการเมือง อาจทำให้มุมมองและการวิเคราะห์ตีความไม่ลึกซึ้งเท่าที่ควร พร้อมกันนั้นก็พยายามที่จะให้การศึกษาวรรณคดีมีขอบเขตกว้างขวางขึ้น และสนใจกับปริบททางสังคมว่ามีความสำคัญต่อการศึกษาวรรณคดีเป็นอย่างมาก

แนวโน้มความสนใจของนักวิชาการต่างประเทศ มีส่วนทำให้การศึกษาคันทรวิวรรณคดีไทยหันมาสนใจการศึกษาวรรณคดีไทยสัมพันธ์กับสังคม เศรษฐกิจและการเมือง ประกอบกับสภาพการณ์ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมือง ท้ายสุดตาม 2516 เป็นต้นมา ก็ยังทำให้แนวการศึกษาวรรณคดีสังคมและการเมืองได้รับความสนใจจากนักวิชาการสาขาวรรณคดีมากขึ้น แม้ว่าการศึกษาวรรณคดีของนักวิชาการในสาขาวรรณคดีเองยังไม่ปรากฏเด่นชัดก็ตาม

3.5 ผลงานการศึกษาคันทรวิวรรณคดีระหว่าง พ.ศ.2512-พ.ศ.2525

ดังได้กล่าวมาแล้วระหว่างปี พ.ศ. 2512 ถึง 2525 การศึกษาวรรณคดีไทยของตะวันตกปริมาณในระดับมัธยมศึกษาเป็นอย่างมาก ทำให้มีผลงานวิทยานิพนธ์ที่เขียนขึ้นเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมากทางด้านคำวรา เนื่องจากมหาวิทยาลัยและวิทยาลัยหลายแห่งมีโครงการสำรวจประจักษ์ฐานของคน เพื่อสนับสนุนการแต่งและเรียบเรียงคำวรา เพื่อประกอบการเรียนการสอน จึงมีกจะเน้นคำวราประกอบการเรียนการสอนระดับปริญญาตรี ผลงานคำวราจึงมักเป็นการรวบรวมคันทรวิความรู้ที่มีผู้ศึกษาไว้แล้วนำมาเรียบเรียงตามลักษณะเนื้อหาราววิชา ไม่นับการค้นคว้าวิจัยหรือเสนอข้อมูลและทฤษฎีใหม่นัก จะมีเพียงคำวราบางเล่มซึ่งนักวิชาการวรรณคดีเขียนเพื่อใช้ในการศึกษาวรรณคดีไทยทั่วไป และเป็นคำวราแม่บทในการค้นคว้าอ้างอิงของสถาบันการศึกษาต่างๆ เช่น ผลงานของ มล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ และคงจินดา นาควิระ เป็นต้น

ใน พ.ศ. 2508 มีผลงานของกระแสร่วม มาดฮากรณ์ เรื่อง วรรณคดีวิจิตรและวิจารณ์ เนื้อหาในส่วนที่ว่าด้วยวรรณคดีวิจิตรณ์ กล่าวถึงคุณสมบัติของกวี กำนินคและประเภทของวรรณคดี ในส่วนที่เกี่ยวกับวรรณคดีวิจารณ์ กล่าวถึงความหมายและคุณสมบัติของนักวิจารณ์ และหลักการวิจารณ์พร้อมตัวอย่าง นับเป็นตำราในเชิงทฤษฎีการวิเคราะห์วิจารณ์วรรณคดีอีกเล่มหนึ่งในช่วงก่อนหน้านี้นี้

ในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2512-พ.ศ. 2525 มีผลงานของนักวิชาการท่านนี้ อีก 2 เรื่อง คือ วรรณคดีเปรียบเทียบเบื้องต้น (2516) และวรรณคดีวิเคราะห์ : หลักบางประการ (2522) ในผลงานเรื่องวรรณคดีเปรียบเทียบเบื้องต้น กระแสร่วม มาดฮากรณ์ กล่าวถึงความรู้ทั่วไปทางวรรณคดี คือความหมายของวรรณคดีและลักษณะเด่นของวรรณคดีไทย ในส่วนที่ว่าด้วยวรรณคดีเปรียบเทียบ กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีไทยกับศิลปปะชาชาติต่าง ๆ วรรณคดีไทยกับนิทานชาวบ้าน และวรรณคดีกับการแปล ตำราเล่มนี้เป็นตำราเกี่ยวกับวรรณคดีเปรียบเทียบเรื่องแรกที่รวบรวมได้

ผลงานเรื่อง วรรณคดีวิจารณ์: หลักบางประการ กล่าวถึง ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการอ่านวรรณคดี และความหมายของวรรณคดีวิเคราะห์องค์ประกอบของวรรณคดีด้านรูปแบบกันเนื้อหา และต้นพันรภาพของวรรณกรรมกับสังคมต่าง ๆ และลงท้ายด้วยกณฑ์ในการประเมินค่า อาจกล่าวได้ว่า ผลงานของกระแสร่วม มาดฮากรณ์ เน้นการวิเคราะห์องค์ประกอบของวรรณคดี การวิเคราะห์วิจารณ์แนวทฤษฎีวาทศาสตร์ และการศึกษาวรรณคดีในแนวเปรียบเทียบ

ตำราด้านวรรณคดีไทยซึ่งเป็นตำราเชิงทฤษฎีและแนะแนวทางในการศึกษาวรรณคดีวิจารณ์วรรณคดี ก็คือ ตำราของ น.ถ.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ผลงานเรื่อง แนะนำแนวทางการศึกษาวรรณคดี ซึ่งเป็นอนุสารประกอบการสอน มีเนื้อหาแนะแนวทางในการศึกษาวรรณคดีวิจิตรณ์และวรรณคดีวิจารณ์ ความรู้พื้นฐานในการจำแนกรูปแบบวรรณกรรม และขบวนการในการพิจารณาวรรณกรรมนอกจากนี้ในส่วนที่ 3 ยังแนะแนวทางวิจารณ์วรรณคดีประเภทหรือของรูปแบบต่าง ๆ พร้อมยกตัวอย่างประกอบด้วย

ผลงานของน.ถ.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ อีกเรื่องหนึ่งซึ่งใช้เป็นตำราแม่บทและใช้อ้างอิงกันมากคือวิเคราะห์วรรณคดีไทย(2517) เนื้อหาในตำราเล่มนี้กล่าวถึงความเข้าใจทั่วไปเรื่องวรรณคดี ระเบียบวิธีของวรรณคดีวิจารณ์การวิเคราะห์เนื้อเรื่องและตัวละคร พร้อมทั้งวิจารณ์วรรณคดีไทยเรื่องต่าง ๆ ประกอบ เช่น เรื่องขุนช้างขุนแผน อิทธิพลพระเอกและอิทธิพลเล่ห์ท่าอ เป็นต้น ตำราเล่ม

นี้เน้นศึกษาคำราชกิจทฤษฎีที่สมบูรณ์ที่สุดเท่าที่มีอยู่ในวง วรรณคดีไทย แม้ว่าแนวทฤษฎีที่ใช้ส่วนใหญ่จะเป็นการวิเคราะห์องค์ประกอบและแนวสุนทรียศาสตร์มากกว่าแนวอื่น ๆ ก็ตาม

คำนำคำราชของมหาวิทยาลัยรามคำแหง คำราชในเชิงทฤษฎีวรรณคดีได้แก่ ผลงานของ กุหลาบ มณีฤทธิมาศ คือ วรรณคดีไทย (2517) และวรรณคดีวิจารณ์ (2522) ในเรื่องวรรณคดีไทย กล่าวถึงความรู้ทั่วไปทางวรรณคดีไทย คือความหมายของวรรณคดี องค์ประกอบของวรรณคดี ประวัติวรรณคดีไทยโดยสังเขป การแบ่งประเภทของวรรณคดีไทย และลักษณะทั่วไปของวรรณคดีไทย คำราชฉบับนี้จึงมีเนื้อหาทั้งในส่วนที่เป็นทฤษฎีและประวัติวรรณคดีไทย

ในผลงานเรื่องวรรณคดีวิจารณ์มีเนื้อหาเชิงทฤษฎีโดยสรุป โดยกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของวรรณคดีวิจารณ์ของตะวันตกและของไทย การแบ่งประเภทของวรรณคดีความแตกต่างของทิวทัศน์ และทฤษฎีในการแต่งทฤษฎีที่เกี่ยวกับการวิจารณ์ จะใช้แนวการพิจารณาองค์ประกอบของวรรณคดีเป็นสำคัญ พร้อมทั้งให้ตัวอย่างการวิจารณ์ประกอบด้วย คำราชฉบับนี้เป็นคำราชที่ให้ความรู้ขั้นพื้นฐานแก่ผู้สนใจการศึกษาวรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ได้สมบูรณ์พอสมควรหนึ่ง

คำราชที่เสนอเนื้อหาเชิงทฤษฎีวรรณคดีอีกเล่มหนึ่ง คือ วรรณคดีเปรียบเทียบของ สัทธา หิณญะ (2517) ในส่วนต้นที่กล่าวถึงความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับวรรณคดีเปรียบเทียบ จะเป็นเนื้อหาในเชิงทฤษฎีโดยกล่าวถึงวิวัฒนาการ และวิธีการศึกษาวรรณคดีเปรียบเทียบ วรรณคดีเปรียบเทียบในฐานะศาสตร์ นอกจากนี้ในส่วนเนื้อหาถึงการพัฒนาการของวรรณคดีตะวันตก วรรณคดีตะวันออก พร้อมตัวอย่างการศึกษาวรรณคดีในแนวเปรียบเทียบด้วย

คำราชที่เน้นการเสนอทฤษฎีวรรณคดีโดยสรุปอีกเล่มหนึ่ง คือ ทฤษฎีเบื้องต้นแห่งวรรณคดีของเจดนา นาควัชระ (2520) เนื้อหาหลักทั่วไปของวรรณคดี การตีความหมายและการตีความกนกภาพ สมบัติวรรณศิลป์และวัฒนธรรมทางหนังสือ ความสัมพันธ์ของวรรณคดีกับศิลปแขนงอื่น วรรณคดีกับการเมือง ความสมจริงและความดงามในวรรณคดีอารมณ์ขันและอารมณ์โศกในวรรณคดีและลักษณะของวรรณกรรมแยก อากกล่าวได้ว่า ทฤษฎีที่น่าสนใจในคำราชฉบับนี้ เป็นทฤษฎีที่แตกต่างไปจากที่เสนอในคำราชเล่มอื่น ซึ่งมักเน้นเรื่ององค์ประกอบ ในคำราชฉบับนี้ใช้วิธีเสนอประเด็นที่ควรพิจารณาในการศึกษาวรรณคดี ซึ่งเป็นแนวการศึกษาร่วมกับแนวสุนทรียศาสตร์ แนวสังคม แนวปรัชญา รวมทั้งเน้นการประเมินค่า จัดเป็นคำราชทฤษฎีวรรณคดีที่มีลักษณะเด่น ต่างไปจากคำราชเล่มอื่น ๆ และเป็นคำราชแนวทฤษฎีวรรณคดีเล่มหนึ่งในจำนวนที่เขียนในวรรณคดีไทย

ผลงานของนักวิชาการท่านนี้อีกเล่มหนึ่งคือ ทางไปสู่วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ (2524) เป็นหนังสือรวบรวมบทความซึ่งมีเนื้อหาด้านทฤษฎีวรรณคดี เช่น ในเรื่องแนวทางร่วมในการวิจารณ์ ศิลปะ วิธีการเชิงอรรถ และประพันธ์ในวรรณคดีวิจารณ์ ข้อคิดเกี่ยวกับการเรียนการสอนวรรณคดีในระดับอุดมศึกษา และสภาพปัจจุบัน ปัญหาและแนวทางการพัฒนาการวิจัยด้านภาษาและวรรณคดี เป็นต้น บทความดังกล่าวนี้เสนอเนื้อหาด้านทฤษฎีโดยประจักษ์เข้ากับสภาพปัญหาของวงการศึกษาวรรณคดีไทย

ตำราเชิงทฤษฎีวรรณคดีอีกเล่มหนึ่ง คือ วรรณคดีศึกษา ของวิภา กงคะนันท์ (2521) เน้นหาแก่นการวิเคราะห์องค์ประกอบของวรรณคดี คือรูปแบบและเนื้อหา ทั้งยังให้ความสำคัญกับกลวิธีของการประพันธ์อีกด้วย

ผลงานเรื่อง วรรณคดีวิเคราะห์ ของสุทวิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2525) มีเนื้อหาเสนอทฤษฎีในการวิเคราะห์วรรณคดีโดยเน้นการวิเคราะห์องค์ประกอบเป็นสำคัญเช่นกัน ลักษณะที่ต่างออกไปจากตำราเชิงทฤษฎี คือการให้ความสำคัญกับลักษณะเฉพาะของสังคมไทย ทั้งนี้ผู้เขียนเห็นว่า ความเข้าใจเอกลักษณ์ของสังคมไทยและวรรณคดีจะเป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์วรรณคดี นอกเหนือไปจากการวิเคราะห์องค์ประกอบหลักของวรรณคดีด้านภาษา รูปแบบสารวิเคราะหรือแนวคิด และกลวิธีทางศิลปะแล้ว ยังกล่าวถึงองค์ประกอบเชิงซ้อนของวรรณคดี คือทัศนคติชนรู้ ประเพณีการพนัน นิสัย และระบอบของผูประพันธ์ วัฒนธรรม สังคม การเมือง และการปกครอง รวมทั้งแผนนิพนธ์ด้านศิลปะ และลงท้ายด้วยบทกวีในการประเมินค่าทั้งด้านกวีภาพทั่วไป และเกณฑ์ที่อิงศาสตร์อื่นๆ ตำราเรื่องนี้จึงเสนอทฤษฎีที่ประจักษ์เข้ากับสภาพและลักษณะของสังคมไทยเป็นสำคัญ

นอกจากตำราที่กล่าวมานี้ยังมีตำราที่เสนอเนื้อหาความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับวรรณคดีและลักษณะของวรรณคดีไทยโดยเป็นส่วนหนึ่งของเนื้อหา เช่น ถ้อยวรรณคดี ของเจือ สดะเวทิน (2517) ในเล่มแรก ภาควิชาหนึ่ง เป็นภาคความคิดทั่วไป กล่าวถึงความมุ่งหมายในการศึกษา วรรณคดี และประวัติวรรณคดี แนวทางในการศึกษา นิยามและลักษณะของวรรณคดีไทยด้วย ความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมไทย ของดิศตรา พินิจภูวดล และคนอื่น ๆ และ โลกแห่งวรรณคดี ของอมร จิระโสภณ (2521) เป็นต้น

ส่วนตำราเชิงทฤษฎีวรรณคดีอื่น ๆ มีลักษณะเป็นสารรวบรวมและเรียบเรียง ไม่มีการเสนอทฤษฎีหรือเนื้อหาใหม่ที่ชัดเจน ได้แก่ พื้นฐานการศึกษาวรรณคดี วิจารณ์วรรณคดี และ วรรณคดีวิจารณ์ ของหาสุก มุทธเมธา (2522) วรรณคดีวิจารณ์ ของสาวิทย์ นุชถกิจ (2523) และ วรรณคดีเบื้องต้น ของวันเนาว์ ภูคิน (2525) เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีหนังสือที่เสนอทฤษฎีทางวรรณคดีเป็นส่วนหนึ่งของเนื้อหา และเป็นทฤษฎีแนวใดแนวหนึ่งเพียงแนวเดียว คือการวิเคราะห์วรรณกรรมแนวสังคมและการเมือง จากผลกระทบของเหตุการณ์ทางสังคมและการเมือง เมื่อ 14 ตุลาคม 2516 เป็นต้นมามีส่วนทำให้เกิดการศึกษาวรรณคดีไทยส่วนหนึ่งให้ความสำคัญกับการศึกษาเชิงสังคม หนังสือที่เสนอการวิเคราะห์วรรณคดีแนวสังคมโดยมีส่วนนำเป็นการกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีกับสังคม และเน้นศึกษาด้านวรรณกรรมเมืองโดยเฉพาะ คือหนังสือเรื่อง วรรณกรรมการเมือง ของพลศักดิ์ จิระไกรศิริ (2522) วรรณกรรมสังคมและการเมือง ของบำรุง สุวรรณรัตน์ และศักดิ์ เทกเพชร (2523) และ วรรณกรรมสังคมและการเมือง ของสมพร มั่นละสุต (2524) หนังสือเหล่านี้ก็แสดงถึงแนวโน้มของการให้ความสำคัญกับการศึกษาวรรณคดีเชิงสังคมและการเมืองซึ่งเพิ่มขึ้นเป็นอัตรามากหลังจากปี พ.ศ. 2516 เป็นต้นมา

3.6 การศึกษาทัศนวิสัยวรรณกรรมปัจจุบันระหว่าง พ.ศ. 2512-พ.ศ. 2525

ความสนใจวรรณกรรมปัจจุบันในฐานะเป็นรายวิชาหนึ่ง ในสถาบันการศึกษาเริ่มก่อตัวขึ้นในราวทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา การเปิดสอนรายวิชาวรรณกรรมปัจจุบันทั้งในระดับปริญญาตรี และโททำให้มีคณาจารย์และวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวกับวรรณกรรมปัจจุบันมากขึ้น

วิทยานิพนธ์ด้านวรรณกรรมปัจจุบัน เริ่มมีการขึ้นตั้งแต่ปี 2516 เป็นต้นมาวิทยานิพนธ์เหล่านี้มีผลต่างไปจากวิทยานิพนธ์ด้านวรรณคดีและวรรณคดีท้องถิ่น เพราะจะรวมวิทยานิพนธ์สาขาอื่นที่ไม่ใช่สาขารoman และวรรณคดีไทยด้วยคือ วิทยานิพนธ์ของภาควิชาบรรณารักษศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย ทั้งของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (ประสานมิตร) แม้วิธีการวิเคราะห์และจุดมุ่งหมายของการวิจัยจะแตกต่างกันไป จากวิทยานิพนธ์สาขาวรรณคดีไทย แต่ก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าวิทยานิพนธ์เหล่านี้มีประโยชน์ต่อความก้าวหน้าทางการศึกษาวรรณกรรมไทยไม่น้อยทีเดียว

หากจะพิจารณาวิทยานิพนธ์ที่ศึกษาวรรณกรรมไทยทั้งหมดอาจจัดแนวโน้มได้เป็น 3 ลักษณะคือ

ลักษณะแรก เป็นการศึกษาในแนวนอน หรือมหภาค กล่าวคือ นักศึกษา หองานของนักเขียนคนใดคนหนึ่ง หรืองานเขียนช่วงใดช่วงหนึ่ง โดยพิจารณาความเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาการลักษณะเช่นนี้ตรงกันข้ามกับความสนใจของการวิจารณ์แผนใหม่ วิทยานิพนธ์ที่ศึกษาผลงานของนักเขียน เช่น "วิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องสั้นของ มนต์ จรพงศ์" ของประทีป เหมือนนิล (2522) "วิเคราะห์วรรณกรรมของจาง แซ่ต้ง" ของสันติรัช ฤทธาวัง (2520) วิทยานิพนธ์ที่ศึกษาผลงานของ

นักเขียน เช่น “วิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องสั้นของ แม็ก จอร์จส์” ของประทีป เหมื่อนนิล (2522) วิทยานิพนธ์ที่ศึกษาผลงานเฉพาะช่วงสมัยในเรื่องพัฒนาการ ได้แก่ “วิวัฒนาการเรื่องสั้นในเมืองไทยตั้งแต่แรกจนถึง พ.ศ. 2475” ของสุทวรัตน์ เสรีวัฒน์ (2520) “ลักษณะคำประพันธ์ประเภทร้อยกรองของไทยตั้งแต่พ.ศ. 2475 ถึง 2501 ของ อวยพร มิตินทางกูร (2519) เป็นต้น

ลักษณะที่สอง การศึกษาวรรณกรรมปัจจุบันมักใช้แนวการวิเคราะห์วิจารณ์เชิงสังคมควบคู่ไปกับการศึกษาวิเคราะห์เชิงแนวคิด (The Thematic Approach) เนื่องจากความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมปัจจุบันกับสังคมมีลักษณะที่เห็นได้เด่นชัด และมักมีอิทธิพลซึ่งกันและกัน วิทยานิพนธ์เกี่ยวกับวรรณกรรมปัจจุบัน จึงใช้แนวการวิเคราะห์วิจารณ์เชิงสังคมและการเมือง เช่น วิทยานิพนธ์เรื่อง “พัฒนาการนวนิยายไทยยุคหลังราช 2475-2500: การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างนวนิยายกับสังคม” ของศิริศักดิ์ บุญขจร (2521) “ทัศนะทางสังคมในนวนิยายไทยสมัยรัชกาลที่ 7” ของอนุช นีวีธราช (2521) และ “วรรณกรรมการเมืองของเทียนวรรณ” ของพรศักดิ์ พรหมแก้ว (2521) เป็นต้น

ลักษณะที่สาม โดยทั่วไปวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับวรรณกรรมปัจจุบันมีใช้แนววิเคราะห์องค์ประกอบต่าง ๆ ของวรรณกรรมประเภทนั้น ๆ เป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์เช่น วิทยานิพนธ์ที่ศึกษานวนิยาย จะแบ่งการวิเคราะห์เป็น แนวคิด โครงเรื่อง ตัวละคร ฉากหรือสถานที่ วิทยานิพนธ์ที่ศึกษาเรื่องสั้นจะวิเคราะห์โครงเรื่องรวมทั้งจัดองค์ การเปิดเรื่องการดำเนินเรื่อง การปิดเรื่อง แนวคิด ตัวละคร บทสนทนา ฉาก ทั้งนี้การศึกษามักแยกวิเคราะห์เป็นหัวข้อ ทำให้แนวการนำเสนอออกจะมีลักษณะคล้ายๆ กันจนแทบกลายเป็นแบบแผนทำนองสูตรส่วนึ่งในการนำเสนอวิทยานิพนธ์ด้านวรรณกรรมปัจจุบันไป

ในระบอบหลังนี้ (ราว 5 ปีที่ผ่านมา) วิทยานิพนธ์ด้านวรรณกรรมปัจจุบันมีปริมาณที่มากขึ้น นอกจากวิทยานิพนธ์สาขาวรรณคดีไทยแล้ว ยังมีวิทยานิพนธ์ด้านบรรณารักษศาสตร์ ซึ่งให้ความสนใจกับชีวประวัติของนักเขียนและผลงาน เนื้อหา จะเน้นชีวประวัตินักเขียนและผลงานทั่วไปมากกว่าจะมุ่งวิเคราะห์ในด้านวรรณกรรม เช่น วิทยานิพนธ์เรื่อง “ชีวประวัติและผลงานวรรณกรรมของสันติ หุตานุวัตร” ของศรีวิภา จรูญโรจน์ ณ อรุณ (2520) “ชีวประวัติและการประเมินคุณค่า ผลงานวรรณกรรมเรื่องสำคัญ ๆ ของ อาชอน (โฆส แพวพันธ์)” ของ ห่องพรรณ ถวนานนท์ (2520) นอกจากนี้ยังมีงานรวบรวมเรื่องสั้นหรือนวนิยาย จัดแบ่งประเภทตามแนวคิดและเนื้อหาวิทยานิพนธ์ สาขาบรรณารักษศาสตร์แนวนี้ แม้จะไม่ได้วิเคราะห์วรรณกรรมอย่างลึกซึ้ง แต่ก็นับได้ว่ามีประโยชน์ต่อวงการศึกษาวรรณกรรมปัจจุบันเป็นอย่างมาก เพราะช่วยคลี่ปัญหาอย่างหนึ่งของการศึกษาวรรณกรรมปัจจุบันคือ ปริมาณของเรื่องมีมาก และยากที่จะรวบรวมได้อย่างครบถ้วน วิทยานิพนธ์ลักษณะนี้ที่น่าสนใจ เช่น “วิวัฒนาการของนิทานนวนิยายไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2476 ถึง พ.ศ. 2517” ของสันติ ทองประเสริฐ (2519) และ “การศึกษาประเภทของเรื่องสั้นที่ตีพิมพ์ตั้งแต่พ.ศ. 2511 - 2520” ของนิศรชัย สุกระกาญจน์ (2520) เป็นต้น

คำราและเอกสารประกอบการสัมมนาด้านวรรณกรรมปัจจุบันมีลักษณะเด่นชัดกับงานวิจัยด้านวรรณกรรมปัจจุบันคือมีจำนวนน้อยมาก เท่าที่มีอยู่มักเป็นผลงานประเภทต้นศรียรวรรณ เรียบเรียงมากกว่าจะเป็นผลของการวิเคราะห์วิจัยสิ่งใหม่ๆ ทั้งในด้านทฤษฎี วิธีการวิเคราะห์วิจารณ์ และเนื้อหา ทั้งนี้จะเป็นเพราะคำราและหนังสือดังกล่าวมุ่งที่จะใช้คำราประกอบการเขียนการตอนในระดัยพื้นฐานจึงเสนอเนื้อหาในลักษณะพื้นฐานทั่วไปและรวบรวมมาจากบทความ หรืองานเขียนอื่นๆ นำมาเรียบเรียง ในด้านเนื้อหาคำราเหล่านี้มักมีโครงร่างองค์ประกอบรวมทั้งเนื้อหาคล้ายคลึงกัน อาจกล่าวได้ว่าปัญหาสำคัญของคำราด้านวรรณกรรมปัจจุบันมีทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ

คำราด้านวรรณกรรมปัจจุบันอีกลักษณะหนึ่งเป็นคำราที่ให้อำนาจการวิจารณ์วรรณกรรมประเภทใดประเภทหนึ่ง หรือเป็นการรวบรวมบทความประเภทวิจารณ์วรรณกรรม ทั้งนี้ข้อเสนอหลักการวิจารณ์คร่าว ๆ คือ ผลงานประเภทนี้เป็นหนังสือที่อาจใช้อ่านประกอบการเขียนการตอนรายวิชาวรรณกรรมปัจจุบันได้ด้วย ได้แก่ ชุดวรรณกรรมวิจารณ์ ของวิญญู อินทรกำแหง ต้องวรรณกรรม ของสุทร แสงทักษิณ (2524) และ วรรณคดีวิจารณ์ ของวิภา กงคะนันท์ เป็นต้น

อาจสรุปได้ว่า คำราและหนังสือเกี่ยวกับวรรณกรรมปัจจุบันมี 2 ประเภท คือ คำราด้านเนื้อหาเชิงทฤษฎีและประวัติวรรณกรรมปัจจุบันกับประเภทที่เป็นตัวอย่างการวิจารณ์ วรรณกรรมปัจจุบัน คำราและหนังสือทั้งสองประเภทนี้ยังมีอยู่น้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับปริมาณของวรรณกรรมไทยปัจจุบันและการศึกษากันทั่วในรูปวิธานิพนธ์เกี่ยวกับวรรณกรรมไทยปัจจุบัน

ส่วนเอกสารประกอบการสัมมนาด้านวรรณกรรมไทยปัจจุบันที่มีความสำคัญในฐานะเป็นเอกสารอ้างอิงของคำราหลายเล่มคือ เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง "การตอนวรรณกรรมไทย ปัจจุบันระดับอุดมศึกษา" ซึ่งคณะมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จัดขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2516 ในการสัมมนาครั้งนี้นับเป็นการพบปะของนักวิชาการ และอาจารย์ผู้สอนในวรรณกรรมปัจจุบันที่มีการถกเถียงคำจำกัดความบางประการเกี่ยวกับวรรณกรรมไทยปัจจุบันด้วย

แม้ว่าวรรณกรรมไทยปัจจุบันจะได้รับการยอมรับให้มีฐานะเป็นแขนงหนึ่งของการศึกษาวรรณคดีไทยมากกว่าสิบปี ผลงานการศึกษาค้นคว้าเท่าที่มีอยู่ยังเป็นผลงานการศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบของวรรณกรรมเป็นส่วนใหญ่ นอกเหนือไปจากการวิเคราะห์เชิงสังเคราะห์การวิเคราะห์วิจารณ์ในแนวอื่นๆ แทบไม่มีการนำมามาทดลองใช้ในการวิเคราะห์วิจารณ์วรรณกรรมปัจจุบันวิธานิพนธ์ด้านนี้ที่เพิ่มปริมาณขึ้นเป็นการขยายขอบเขตด้านเนื้อหาในการศึกษามากกว่า

จะเป็นการพัฒนาการวิเคราะห์วิจารณ์วรรณกรรมปัจจุบันให้ลึกซึ้งและน่าสนใจกว่าที่เป็นมา การพัฒนาปริมาณและคุณภาพของการศึกษาค้นคว้าด้านวรรณกรรมปัจจุบันจึงยังคงเป็นปัญหาสำคัญ ของนักวิชาการและนักศึกษาที่สนใจในสาขาวิชานี้

บทที่ 4

แนวโน้มวรรณคดีศึกษาในระหว่าง พ.ศ. 2526-ปัจจุบัน

ในช่วง 15 ปีที่ผ่านมา วงการวรรณคดีศึกษามีแนวโน้มที่น่าสนใจบางประการ แม้ว่า สภาพการฉีกตัวไป บรรดาภาคนิเวศวรรณคดีศึกษาไม่ถูกยึดกุมมาดุนัก แนวโน้มที่แสดงถึงความเปลี่ยนแปลงในเชิงปริมาณและคุณภาพที่เด่นชัดที่สุดได้แก่ ความเคลื่อนไหวในวงการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่น แนวโน้มของการใช้สหวิทยาการ ในการศึกษาวรรณกรรมซึ่งเป็นแนวทางของวรรณคดีปริวรรตนิยม

4.1 ความเคลื่อนไหวในวงการศึกษาวรรณคดีท้องถิ่น

การศึกษาวรรณคดีท้องถิ่นมีความก้าวหน้าอย่างเด่นชัดในด้านปริมาณ สถานการณ์การศึกษาหลายแห่งจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมเช่น เชียงใหม่ มหาสารคาม และสงขลา ทั้งยังเปิดสอนในระดับบัณฑิตศึกษาซึ่งส่งผลให้เกิดวิทยานิพนธ์และงานวิจัยด้านปริวรรตคัมภีร์ฉบับตัวเขียนในเป็นจำนวนมากซึ่งเป็นฐานข้อมูลสำคัญสำหรับศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่น อาทิ สาขาไทยศึกษาที่มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา สาขาล้านนาคดีศึกษาที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สาขาอีสานคดีศึกษาที่มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยใน ลักษณะปริวรรตคัมภีร์ฉบับตัวเขียนอีกจำนวนหนึ่งของสาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาตะวันออก มหาวิทยาลัยศิลปากร วิจัยการศึกษาของวิทยานิพนธ์และงานวิจัยเหล่านี้มีทั้งการศึกษเพื่อสร้างภาพรวมของวรรณคดีท้องถิ่น การศึกษาวรรณคดีท้องถิ่นเฉพาะกลุ่มชน การศึกษาวรรณคดีท้องถิ่นเฉพาะแนวเปรียบเทียบการศึกษาเฉพาะเรื่องและการศึกษาเฉพาะประเด็น (บาทจันทร์ อิมถาวรานุ : 2538)

การเก็บรวบรวมข้อมูลวรรณคดีท้องถิ่นมีทั้งข้อมูลที่เป็นลายลักษณ์ อันได้แก่ สมุดข่อยและใบลาน หนังสือพิมพ์และข้อมูลที่เป็นมุขปาฐะจากการสัมภาษณ์ กล่าวได้ว่าศูนย์วัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่นมีบทบาทสำคัญในการเก็บรวบรวมข้อมูลเหล่านี้ก่อนที่จะสูญหายไป ข้อที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งคือ นอกเหนือไปจากการรวบรวมวรรณคดีท้องถิ่นในประเทศไทยซึ่งแบ่งกันภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้แล้วยังขยายขอบเขตออกไปสู่วรรณคดีของชนชาติโคใน

แนวโน้มนำสนใจอีกแนวโน้มนึงคือการนำใช้สหวิทยาการเพื่อศึกษาวรรณคดีท้องถิ่นอันจะนำไปสู่ความเข้าใจในเชิงประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรม ด้านนักพิมพ์ศิลปวัฒนธรรมโดยมี ศุ จิตต์ วงษ์เทศเป็นผู้ประสานงานจัดการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง **มหากาพย์** ของชุมชน ชั่วรุ่ง ชุน เื่อง วีระบุรุษสองฝั่งโขง แล้วนำผลงานการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับวรรณคดีเรื่องนี้ของนักวิชาการใน อดีตจนถึงปัจจุบันมารวมไว้ตั้งแต่ ผลงานของ จิตร ภูมิศักดิ์ นักวิชาการร่วมสมัยเช่น วิลา สารระชา นักประวัติศาสตร์ ศรีศักร วัลติโกคม นักโบราณคดี ประคอง นิยมานเกษม นักรวณคดีศึกษา และนักวิชาการเพื่อนบ้านเช่น มหาสิลา วีระวงษ์ หลวงเคื้อน บุญฮวง นักวิชาการลาว การศึกษา วรรณกรรมเรื่องเดียวจากหลายมุมมองของนักวิชาการต่างสาขาเป็นทิศทางที่มีน่าสนใจแม้ว่าข้อสรุปของบรรณาธิการยังมีข้อโต้แย้งได้หลายจุดแต่อาจกล่าวได้ว่ากระบวนการทางวิชาการเช่นนี้เป็น การสร้างองค์ความรู้ที่ควรได้รับการสานต่อและควรให้การสนับสนุนเป็นอย่างยิ่ง

ในด้านผลงานวิจัยวรรณคดีท้องถิ่น ผลงานวิทยานิพนธ์เรื่อง “มหากาพย์วีรบุรุษเมือง : การ ศึกษาเชิงวิพากษ์” ของประคอง นิยมานเกษม (2530) เป็นการศึกษามหากาพย์เรื่องนี้จากต้น ฉบับ คัมภีร์ของหอสมุดแห่งชาติซึ่งมหาสิลา วีระวงษ์ ปรีวรรค โคตศึกษาเปรียบเทียบวรรณคดี เรื่องที่รวมเรื่องตำนานอื่น ๆ วิเคราะห์ความเป็นเอกภาพของเรื่องโดยศึกษาจากเนื้อหา การใช้ถ้อย คำสำนวน และประเมินค่าวรรณคดีเรื่องนี้ในด้านเนื้อหาและวรรณศิลป์ วิทยานิพนธ์เรื่องนี้เป็นการมา ของการสวนที่กล่าวถึงข้างต้น นับได้ว่าวิทยานิพนธ์ในสถาบันการศึกษาก่อให้เกิดการถกเถียงทาง วิชาการในวงกว้างและนำไปสู่การสร้างองค์ความรู้ใหม่ในสาขา

การศึกษาวรรณคดีท้องถิ่นในเชิงเปรียบเทียบ ไม่ว่าจะเป็นการเปรียบเทียบกับวรรณคดีท้องถิ่น เรื่องเดียวกันในท้องถิ่นเดียวกันหรือคนละท้องถิ่น หรือเปรียบเทียบวรรณคดีท้องถิ่นกับวรรณคดี ราชสำนัก หรือเปรียบเทียบวรรณคดีท้องถิ่นเรื่องเดียวกันในแต่ละภูมิภาค เช่น วิทยานิพนธ์ของ ทน่วยวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เรื่อง “ลักษณะร่วม เรื่องพระมาลัยในวรรณกรรมพื้นบ้านและพระมาลัยคำหลวง” ของวัฒนา ฒ นคร (2525) และงาน วิจัยของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เรื่อง “รามเกียรติ์ฉบับ ค้าง ๆ ของอาณาจักรไทย : การศึกษาเชิงเปรียบเทียบ” ของ พริศ อัครนิช (2527) เป็นต้น อันเป็นประโยชน์แก่ที่ข้อมูลเหล่านี้จะนำมาสร้างภาพ รวมของประวัติวรรณคดีไทยซึ่งจนถึงปัจจุบันนี้ก็ยังไม่มีองค์การประวัติวรรณคดีไทยราชสำนักทำ นั้น เรายังไม่มีตำราหรืองานวิจัยประวัติวรรณคดีไทยที่สมบูรณ์ซึ่งรวบรวมทั้งวรรณคดีราชสำนัก และวรรณคดีท้องถิ่นเพื่อประวัติ “วรรณคดีไทย” อย่างแท้จริง

หากพิจารณางานวิจัยและวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับวรรณคดีท้องถิ่นในแง่ของ ภูมิภาคจะเห็น ได้ว่าการศึกษาค้นคว้าวรรณคดีท้องถิ่นในภาคเหนือ ภาคใต้และภาคตะวันออกเฉียงเหนือก้าวหน้า

ไปเป็นอย่างมาก ในแต่ละภาคมีนักวิชาการวรรณคดีท้องถิ่นที่อ้างอิงได้และมีผลการศึกษาค้นคว้าที่เพิ่มขึ้นมาก แต่ในท้องถิ่นภาคกลางกลับเป็นภาคที่มีการศึกษาค้นคว้ารวบรวมวรรณคดีท้องถิ่นน้อยที่สุด ส่วนมากจะเป็นการรวบรวมข้อมูลมาปาฐะมากกว่าการรวบรวมค้นคว้าวิจัยที่เป็นลายลักษณ์ ทุนยัฒนธรรมในวิทยาลัยครูหลายแห่งในภาคกลางยังไม่มีโครงการมากนักในด้านการอนุรักษ์และแพร่กระจายความรู้วิจัยวรรณคดีท้องถิ่นภาคกลาง ที่เด่นที่สุดคงจะเป็นทุนยัฒนธรรมของวิทยาลัยครูเพชรบุรีที่มี ถังถม เท่งแก้ว เป็นนักวิชาการประจำ

วิทยานิพนธ์ที่พยายามรวบรวมค้นคว้าวิจัยของภาคกลางมาเผยแพร่คือ วิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เรื่อง "วรรณกรรมประเภทกลอนสวดของภาคกลาง : การศึกษาเชิงวิเคราะห์" ของศรีศิตา ปุณฺณชเร (2530) ซึ่งรวบรวมค้นคว้าวิจัยกลอนสวดซึ่งยังไม่เคยตีพิมพ์เผยแพร่ที่มีอยู่ในแผนกเอกสารโบราณ หอสมุดแห่งชาติและที่อื่น ๆ นำมาศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างกลอนสวดกับวัฒนธรรมชาวบ้านภาคกลาง และศึกษาพัฒนาการของวรรณกรรมประเภทกลอนสวด

เมื่อพิจารณาแนวโน้มการศึกษาวรรณคดีท้องถิ่นในรอบ 15 ปีที่ผ่านมา ในภาพรวมจะเป็นการเจริญเติบโตในด้านปริมาณอย่างน่าสนใจและเป็นการเจริญเติบโตในทุกภูมิภาค สถาบันการศึกษาในส่วนภูมิภาคมีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ เผยแพร่และศึกษาค้นคว้า วรรณคดีท้องถิ่นทั้งที่เป็นลายลักษณ์ ค้นคว้าวิจัยที่ยังไม่เคยมีการปริวรรตและตีพิมพ์เผยแพร่ และวรรณคดีมุขปาฐะซึ่งนับวันผู้บอกข้อมูลจะล้มหายตายจากไป การเติบโตของการศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษาในส่วนภูมิภาคเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้เกิดงานวิจัยและวิทยานิพนธ์ด้านวรรณคดีท้องถิ่น อย่างไรก็ตามในแง่ของคุณภาพของงานวิจัย ทฤษฎีและระเบียบวิธีวิจัยยังคงล้าหลังไว้ ส่วนใหญ่เน้นการศึกษาด้วยบท (Text) ในแง่ของเนื้อหา ด้านลักษณะ ความเปรียบ เสนอวิทยภาพ หรือหากเป็นการศึกษาวรรณคดีท้องถิ่นกับสังคมก็มักจะใช้วรรณคดีเป็นตัวตั้งแล้วมองสังคมผ่านวรรณคดีหรือถึงภาพสังคมที่มีกล่าวถึงไว้ในวรรณคดีออกมามีวิเคราะห์ (สิริภาพร วิจิตรฐานะ 2538) การศึกษาวรรณคดีท้องถิ่นยังจำกัดอยู่ในสถาบันการศึกษาในรูปของวิทยานิพนธ์และงานวิจัย สาเหตุสำคัญของการวิจัยเป็นไปเพราะความสนใจส่วนตัว ความถนัดถึงคุณค่าของวรรณคดีในเชิงอนุรักษ์และปรารภอนาคตจะให้วรรณคดีท้องถิ่นได้รับการยอมรับมากขึ้น แต่ยังไม่เห็นผลงานเด่นชัดที่อ้างอิงความจำเป็นที่จะต้องศึกษาวรรณคดีท้องถิ่นว่า มาจากความต้องการที่จะตอบคำถามบางเรื่องที่ตั้งคำถามในหรือสังคมต้องการคำตอบและวรรณคดีท้องถิ่นสามารถตอบคำถามดังกล่าวได้ การศึกษาวรรณคดีท้องถิ่นมักใช้จำแนกชั้นการศึกษาที่คล้ายกันและมีลักษณะอนุรักษ์นิยมสูง การนำวิธีการแบบเดียวกันมาศึกษาข้อมูลกลุ่มเดียวกันทำให้ผลของการวิจัยไม่แตกต่างกันมากนัก ปัญหาของการศึกษาวรรณคดีท้องถิ่นในปัจจุบันมีทั้งปัญหาด้านนอกและภายใน ปัญหาด้านนอกคือ ทำอย่างไรจึงจะให้การศึกษา

วรรณคดีท้องถิ่นเป็นที่ยอมรับของผู้คนในวงกว้างไม่จำกัดเฉพาะกลุ่มและเฉพาะในสถาบันการศึกษา ปัญหาภายในคือ ทำอย่างไรจึงจะแสวงหาวิธีการใหม่มาศึกษาวรรณคดีท้องถิ่นเพื่อให้นักศึกษาวรรณคดีท้องถิ่นหลุดพ้นจากความซ้ำซากจำเจอย่างที่เปี่ยมมา (บาทอิน อิ่มสำราญ: 2538)

4.2 สหวิทยาการกับวรรณคดีศึกษา

ผลงานของนักวิชาการต่างประเทศที่ใช้วรรณคดีเป็นตัวบทในการศึกษาเช่น ผลงานของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ฅมบัณฑิต จันทร์วงศ์ รัชอนันต์ สมุทวณิช ซึ่งกล่าวมาแล้วในช่วงต้นเป็นผลงานที่ส่งผลกระทบต่อในวงวรรณคดีศึกษา นักวิชานิพนธ์ของภาควิชาปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งศึกษาวรรณคดีในแง่การเมืองการปกครองหลายเล่ม เช่น การ วิเคราะห์ตามกลไกในการปกครอง การวิเคราะห์เรื่องวาทศิลป์กับความหมายทางการเมือง เป็นต้น นักศึกษาวรรณคดีแม้ว่าจะสนใจการศึกษาในลักษณะดังกล่าวแต่ก็มีข้อจำกัดที่ไม่มีความรู้เชิงทฤษฎีด้านภาษามากพอที่จะทำให้งานกลุ่มเล็กและมีคุณภาพได้มากเท่าที่ควร อย่างไรก็ตามก็มีงานวิจัยในรูปวิทยานิพนธ์ที่พยายามใช้สหวิทยาการต่างสาขาเข้ามาช่วยในการศึกษาวรรณคดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิทยานิพนธ์ของ หนัชวีชาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะศึกษาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งถือว่าการพิจารณาวรรณคดีโดยสัมพันธ์กับสหวิทยาการเป็นแนวทางที่เหมาะสมของวรรณคดีศึกษา แนวทางที่นิยมกันมากคือการศึกษาวรรณคดีโดยพิจารณาความสัมพันธ์กับสังคมแต่ละส่วนใหญ่มักเป็นภาพสะท้อนของสังคมที่ปรากฏในวรรณกรรม เช่น การสะท้อนถึงชนชั้นบทในนวนิยายไทย ของปริวรรต หนูตาน (2531) สังคมเมืองในเรื่องสั้นร่วมสมัย ของอารียา หุคินะ (2539) เป็นต้น แนวที่นิยมรองลงมาคือความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีกับศาสนาและความเชื่อ เช่น พุทธปรัชญารื่องกรรม ในนวนิยายของกฤษณา อโศกสิน ของวิภา อธิภาชน์ (2529) เป็นต้น

ในช่วง 15 ปีที่ผ่านมา ศาสตร์ด้านวรรณคดีเปรียบเทียบเจริญเติบโตขึ้นในประเทศไทยแม้จะเป็นที่ยอมรับเพียงเล็กน้อย แต่ก็มีความน่าเชื่อถือซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญ คือวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะศึกษาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นสาขาซึ่งปูพื้นฐานความเข้าใจเรื่องวรรณคดีเปรียบเทียบ ในฐานะศาสตร์แขนงหนึ่งที่มีระเบียบวิธีและทฤษฎีในการศึกษาวรรณคดี แนวทางของวรรณคดีเปรียบเทียบขอเสนอและสร้างกระบวนการทัศน์ใหม่ให้วรรณคดีศึกษาทั้งนี้เพราะวรรณคดีเปรียบเทียบเป็น “การศึกษาปรากฏการณ์ทางวรรณกรรมอย่างหนึ่งอย่างใดจากทัศนะของวรรณคดีแห่งชาติมากกว่าหนึ่งหรือในการประสานกันกับวิชาการด้านสติปัญญาอื่นวิชาหนึ่งหรือแม้แต่ทฤษฎี” (สุรสา ศาสตรา: 2525)

คำรณนันทซึ่งสร้างอุปการะให้วงการวรรณคดีศึกษาในประเทศไทยคือผลงานของ เจตนา นาควิริยะ จากผลงาน ทฤษฎีเบื้องต้นแห่งวรรณคดี (2522) ทางไป ผู้ควบคุมธรรมแห่งการวิจารณ์ (2524) ซึ่งเป็นรวมบทความที่เสนอเนื้อหาในเชิงทฤษฎีวรรณคดีศึกษา โดยประจักษ์เข้าด้วยสภาพ ปัญหาของวรรณคดีศึกษาในประเทศไทย จนถึงเพื่อความปลอดภัยของมนุษยศาสตร์ รวมบทความ วิชาการ (2525-2532) นักวิชาการท่านนี้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาวรรณคดีศึกษาในประเทศไทย ในแง่การสร้างองค์ความรู้ทางทฤษฎีวรรณคดี และกล่าวได้ว่าแนวทางของวรรณคดีปริยบทเทียบเป็นการศึกษาวรรณคดีในทิศทางที่เหมาะสม ดังที่ได้กล่าวสรุปไว้ในบทความเรื่อง “ทิศทางของการศึกษาวรรณคดีปริยบท” ว่า “ในโลกปัจจุบัน การศึกษาวรรณคดีจะให้คำตอบที่สำคัญๆ แก่คนยุคใหม่ได้ ย่อมจะต้องเป็นการศึกษาวรรณคดีปริยบทในลักษณะใดลักษณะหนึ่งนั่นเองทั้งนี้เพราะผู้เขียนเห็นว่า วรรณคดีมีลักษณะที่เป็นสากลพอที่เราจะนำมาศึกษาในลักษณะข้ามชาติข้ามภาษาได้” (เจตนา นาควิริยะ : 2532) นอกจากนี้นักวิชาการท่านนี้ยังเสนอแนวคิดเรื่อง “สัดปะต้องทางให้แก้กัน” โดยเน้นการศึกษาความเกี่ยวพันระหว่างวรรณคดีกับศิลปะแขนงต่าง ๆ อันเป็นอีกแนวทางหนึ่งของวรรณคดีปริยบท การศึกษาวรรณคดีในทัศนะของนักวิชาการท่านนี้คือการศึกษาวรรณคดีได้แสดงทัศนะไว้ว่า “การศึกษาวรรณคดีขึ้นสูงสุดคือการไปสู่ความเป็นปราชญ์ เนื้อหาของวรรณคดีคือวิวัฒนาการซึ่งกวีบรรจงสร้างขึ้นมาในรูปของศิลปะ การรู้วรรณคดีอย่างลึกจึงก็ถือการรู้จักวิวัฒนาการ...การศึกษาวรรณคดีเป็นการฝึกปัญญาได้อย่างดีเลิศนักวรรณคดีมีลักษณะที่แสดงทัศนะเกี่ยวกับมนุษยชนชาติได้อย่างมีภาคภูมิใจ” (เจตนา นาควิริยะ : 2524)

งานวิจัยวรรณคดีศึกษาซึ่งแตกตัวจากการศึกษาวรรณกรรมเชิงสังคมและเชิงจิตวิทยาคือ ศตวรรษศึกษาในวรรณกรรม ในช่วง 15 ปีที่ผ่านมา งานวิจัยและวิทยานิพนธ์ของนักศึกษาวรรณคดีปริยบทที่ทยอยกันให้มีความสำคัญกับศตวรรษศึกษาในวรรณกรรม เช่นสถานภาพทางสังคมของผู้หญิงไทย (ในช่วงปี พ.ศ. 2475-2493) ในนวนิยายของคอกไม้เตยและ ก.สุรางคนางค์ ของสายสมร เหยดรองขาว (2528) สถานภาพสตรีไทยในนวนิยายของกฤษณา อโศกสิน (พ.ศ. 2497-2530) ของ วิจิตรธรรม ศรีสำราญ (2533) การศึกษามโนทัศน์ของผู้หญิงในวรรณคดีจากกับชาดกที่แต่งในประเทศไทย ของพรวิภา วิธธานากุล, 2533) เป็นต้น ศตวรรษศึกษาอันเป็นแนวทางหนึ่งของวรรณคดีปริยบทที่ตนจึงเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่นำวรรณคดีศึกษาไปสัมพันธ์กับสังคมอย่างใกล้ชิด

อาจกล่าวได้ว่าการศึกษาวรรณคดีโดยสัมพันธ์กับสหวิทยาการและศิลปะแขนงอื่นเป็นแนวทางที่เหมาะสมของวรรณคดีศึกษา ด้วยเหตุนี้แนวทางของวรรณคดีปริยบทจึงน่าจะเป็นแนวทางที่พัฒนาวรรณคดีศึกษาในประเทศไทยให้มีลักษณะเป็นสากลและสัมพันธ์กับศาสตร์แขนงอื่นในลักษณะที่เกื้อกูลกัน

4.3 ภาพรวมของแนวโน้มวรรณคดีศึกษาในรอบ 15 ปี

พัฒนาการของวรรณคดีศึกษาในรอบ 15 ปีที่ผ่านมาไม่ตึกคักมากนัก งานวิจัยและวิทยานิพนธ์ด้านวรรณคดีศึกษามักเน้นการศึกษาในแนวทฤษฎีหรือศาสตร์ การวิเคราะห์ โครงสร้างของวรรณกรรมและ ไม่ให้ความสำคัญกับต้นฉบับตัวเขียนเท่าที่ควร วิทยานิพนธ์ที่ศึกษาวรรณกรรม ปัจจุบันมีมากขึ้นแต่แนวทางในการศึกษายังจำกัดอยู่เพียงการวิเคราะห์องค์ประกอบวรรณกรรมเฉพาะเรื่องในแนวทฤษฎีหรือศาสตร์ อิทธิพลของการวิจารณ์คนใหม่ (The New Criticism) ยังคงปรากฏในรูปของการวิเคราะห์วรรณกรรมเชิงทฤษฎีหรือศาสตร์ซึ่งข้อสรุปของการวิจัยมักเป็นเพียงการยืนยันคุณค่าทางวรรณศิลป์ของวรรณกรรมที่ศึกษาเท่านั้น งานวิจัยและวิทยานิพนธ์ที่สร้างนวัตกรรมหรือนวัตกรรมใหม่ในวงวรรณคดีศึกษายังไม่เด่นชัด

ผลงานที่ทำลายข้อสรุปด้านประวัติวรรณคดีที่เด่นเรื่องหนึ่งคือผลงานของนิสศา ฤद्धาสูตร เรื่อง *ทิวาวรรณกรรม* (2535) ซึ่งเป็นรวมบทความวิชาการด้านวรรณคดีเกี่ยวกับการศึกษาค้นคว้าต้นฉบับตัวเขียนจากคำเขยวีกาหรณักถึงตัวเขียนและจารึก กองหอสมุดแห่งชาติ เป็นการศึกษางานประวัติ การชำระต้นฉบับตัวเขียน การสืบหาบุคคลที่แต่ง ซึ่งเป็นข้อสันนิษฐานของผูเขียนที่หักทลายข้อยุติเดิม เช่น "สวนพ่นโคลงสั้น : ข้อเสนอใหม่" ผู้เขียนคิดว่าถึลลยวนพ่นค่งในถมอถนค่งพระบรมราชธิราชที่ 3 (2031-10.34) ซึ่งเป็นพระราชโอรสองค์ใหญ่ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ หรือ บทความเรื่อง "พาลีสถนอถอง ทธองสธนพระวรม ราชสวสดี : ไกรค่ง" ผู้เขียนถนอว่เป็นพระราชธิดาของพระเจ้าอู่ท้วมวกอส ค่งไปจากค้วาประวัติวรรณคดีถ่อนอื่น ๆ ที่ถ่นว่วรรณคดีทั้ง 3 เรื่องนี้เป็นพระราชธิดาในสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งข้อสรุปเดิมนี้สืบเนื่องมาจากคณค่งของคณกรรมกรรมสมถนวรรณคดีซึ่งมีถมค่งกรรมพระธค้วาพระราชธิดาเป็นประจก เป็นค่น

นักวิชาการท่านนี้ยังมีผลงานวิจัยในรูปวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกเรื่อง "ปัญญสาชคก: ประวัติและควมสำคัญที่มีถ้ววรรณกรรมไทย ซึ่งผูเขียนได้สำรวจวรรณคดีไทย 21 เรื่อง 63 ส่วนวนที่ได้อธิรณมาจากปัญญสาชคกและผู้เขียนยังถนอว่ปัญญสาชคกน้จะค่งก่อนปีพ.ศ. 1808 ถ่นงานวิจัยเรื่อง โคลงโลกนิตติ : การศึกษาที่มา (2537) เป็นการค้นคว้าที่มาของโคลงโลกนิตติ พระนิพนธ์ของกรมสมเด็จพระยชคชคสวจากค่นฉบับตัวเขียนและพยชณวิพระน้ห้กที่มาของโคลงโลกนิตติจากค่นถ้วที่เขียนเป็นภาษาบาลีและสันสกฤต ถล่าวได้ว่นักวิชาการท่านนี้มีบทบาทในการค้นคว้าวิจัยวรรณคดีโบราณ การหักทลายข้อสรุปของนักวิชาการในอดีตเพื่อสร้งนถงค้วาความรู้ใหม่ให้วงการวรรณคดีศึกษา

การศึกษาวรรณคดีเชิงประวัติ โดยให้ความสำคัญกับการชำระต้นฉบับตัวเขียน นอกจากนักวิชาการไทยที่กล่าวถึงมาแล้ว แพบจะ ไม่มีผู้สืบสานการชำระต้นฉบับตัวเขียน นอกวันนักศึกษาดาวชาเวียงศึกษาไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร การชำระต้นฉบับตัวเขียนกลับเป็นผลงานของนักวิชาการต่างชาติ อาทิ Dr. Gilles Delouche แห่งมหาวิทยาลัยปารีส ผู้เชี่ยวชาญภาษาไทย เขาให้ความสำคัญกับการชำระต้นฉบับตัวเขียน โดยเสนอวิธีการชำระวรรณคดีว่า ต้องอธิบายลักษณะต้นฉบับแต่ละฉบับ ต้องเปรียบเทียบเนื้อหาแต่ละฉบับ ต้องวิเคราะห์ต้นฉบับอย่างละเอียดลออเพื่อจะได้วิธีบทให้ถูกต้องและต้องนำเสนอข้อมูลทั้งหมดที่มีอยู่ ไม่ใช่คัดลอกมาเพียงสำนวนเดียว เขามั่นว่าการชำระวรรณคดีถึงที่จำเป็นมากที่สุด นับว่าต้องการให้การศึกษาวรรณคดีมีความก้าวหน้าและมีประสิทธิภาพ ผู้วิจารณ์วรรณคดีเสียเวลาไปเปล่า ๆ ถ้าใช้ต้นฉบับที่ไม่ได้รับการชำระอย่างถูกต้อง เขายังเสนอว่าเพื่อให้สะดวกแก่การอ่าน ผู้ชำระวรรณคดีต้องเว้นทำงานเป็นกลุ่มรวบรวมสมุดข่อยและสมุดแต่ละเล่ม ถ้าไม่ใคร่ทักก็เก็บไว้ที่เทศมณฑลแห่งชาติ ในขั้นต่อไปน่าจะมีการค้นคว้าด้านประวัติภาษาไทย เรื่องศัพท์ อักษรวิธีและไวยากรณ์เพื่อให้อ่านภาษาโบราณได้สะดวก (Gilles Delouche :2528)

บทสรุป

ผลการศึกษาค้นคว้าและการแนะแนวโน้มของการศึกษาค้นคว้าและวิจัยด้านวรรณคดีไทยนับตั้งแต่เริ่มแรกจนถึงปัจจุบัน สรุปสรุปได้ดังนี้

การศึกษาวรรณคดีไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่มียุทธศาสตร์ที่มีหลักฐานคดทอดมาจนถึงปัจจุบัน ไม่มีคำรณการศึกษาวรรณคดีศึกษาโดยตรง มีเพียงคำรณการแต่งคำประพันธ์ คือกาพย์ยาววิสาณิ กาพย์ถันตะ และจินตนาณิ คำรณเหล่านี้รวบรวมต้นฉบับที่มิใช่ต้นฉบับในสมัยนั้น พร้อมทั้งให้คำอธิบายบัญญัติและคำอธิบายคำประพันธ์ที่คัดลอกจากวรรณคดี การศึกษาวรรณคดีจึงมิได้มุ่งให้ท่านได้ทำกัน แต่มุ่งให้นักเรียนแต่งคำประพันธ์เป็น เพราะคำรณคำรณทางวิชาการส่วนใหญ่เขียนด้วยคำประพันธ์บททั้งต้น กฎเกณฑ์ในการประเมินคุณค่าวรรณคดีไม่มีคำรณชัดเจน แต่พอจะเห็นภาพจากคำรณคำประพันธ์และวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ว่ามีแนวโน้มไปทางสุนทรียศาสตร์ โดยเฉพาะทฤษฎีเรื่องรส และรูปแบบนิพนธ์

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ แนวโน้มและดังกล่าวยังคงปรากฏให้เห็นในประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ คำราชนิพนธ์วรรณคดีและมาตราพฤติเป็นการถ่ายทอดรูปแบบคำประพันธ์ต้นตำรับมาจากอินเดียโดยตรง ความมุ่งหมายก็เพื่อเพิ่มประเภทของต้นตำรับให้หลากหลายมากกว่าเดิม นอกจากนี้ใน จินเลาณ แผ่น 2 ก็แสดงถึงการสืบทอดคำต้นแบบนิยามและสุนทรียศาสตร์ที่คล้ายคลึงกับสมัยกรุงศรีอยุธยา

แนวคิดเรื่อง“วรรณคดี”เกิดขึ้นในรัชสมัยที่ไทยเริ่มรับอารยธรรมตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 5 พระราชดำริที่จะดัดพิมพ์เผยแพร่วรรณคดีเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งที่โบราณคดีสโมสรตั้งเป้าหมายไว้ แต่ก็ยังไม่ได้ดำเนินการอย่างจริงจังนัก ในสมัยรัชกาลที่ 6 คำว่า“วรรณคดี”จึงมีที่ใช้เป็นทางการในพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งวรรณคดีสโมสร เมื่อพ.ศ.2457 โดยให้นิยามคำว่าวรรณคดีและรูปแบบที่อยู่ในข่ายเป็นวรรณคดี ทั้งยังได้เกณฑ์ในการประเมินคุณค่าหนังสือดีโดยใช้เกณฑ์ทางสุนทรียศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านสำนวนภาษาและเกณฑ์ทางการเมือง ในระยะนี้วรรณคดียังใช้ในความหมายว่า หมายถึงหนังสือที่แต่งโดยผู้วรรณศิลป์ ทั้งนี้จะมีวรรณคดีชั้นดี และชั้น ไม่ดีก็ได้

การศึกษาค้นคว้าด้านวรรณคดีในยุควรรณคดีสโมสร จึงมีแนวโน้มไปในทางประเมินคุณค่า ส่วนการศึกษาในแนวประวัติศาสตร์และตำนาน เริ่มก่อตัวมาตั้งแต่ผลงานพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่น พระราชวินิจฉัยเรื่องกฤษณาอาณานิคม ซึ่งเป็นการศึกษาในแนวเปรียบเทียบด้วย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง พระราชนิพนธ์วินิจฉัยคำประพันธ์และโบราณคดี ทั้งยังทรงพระทัยในสาขาภาษาศาสตร์เป็นพิเศษ พระราชนิพนธ์เรื่อง ปद्यนิกรมมณีนวต เป็นผลงานการศึกษาวรรณคดีที่โดดเด่นมากเรื่องหนึ่งในยุคแรกนี้

การศึกษาวรรณคดีเริ่มพัฒนามีฐานะเป็นศาสตร์มากขึ้นในยุคของพระมหากษัตริย์ ในระยะที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ราชูปถัมภ์ทรงดำรงตำแหน่งนาอกสภา แนวโน้มของการศึกษาวรรณคดีในยุคนี้เน้นการศึกษาแนวประวัติศาสตร์และตำนานหรือโบราณคดีเช่นกัน กิจกรรมทางวรรณคดีที่เด่นอีกอย่างหนึ่งคือ การชำระวรรณคดีไทย

ในช่วงที่สองระหว่างพ.ศ. 2475 - พ.ศ. 2511 การศึกษาค้นคว้าและวิจัยด้านวรรณคดีมีแนวโน้มเปลี่ยนไปโดยขยายตัวมากขึ้น แนวการศึกษาค้นคว้าด้านวรรณคดีมีทั้งแนวประวัติศาสตร์และโบราณคดีตามที่นิยมแต่เดิม ทั้งยังมีกระแสทฤษฎีการวิจารณ์วรรณคดีทั้งของตะวันตกและตะวันตก ทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ของตะวันตกมีการแปลคัมภีร์ โพธิสังการ และคัมภีร์ อสังการ ศาสตร์ ส่วนทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ของตะวันตก ในพระนิพนธ์ของกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์และเจ้าวรรังษีหรือ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ที่มีการเสนอทฤษฎีการ วิเคราะห์วรรณคดีแบบใหม่ (The New criticism) และวิธีการอ่านละเอียด

ในยุคปฏิวัติวัฒนธรรมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ผลกระทบอย่างหนึ่งคือวงการวรรณคดีศึกษา คือเกิดคำร่ววรรณคดีศึกษาและวรรณคดีวิจารณ์เล่มแรก คือ วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ ของ ดร.วิทย์ ศิวะศรีธนานท์ อย่างไรก็ตาม แนวโน้มของวงการศึกษาค้นคว้าด้านวรรณคดีในขณะนี้ยังคงนิยมการศึกษาวรรณคดีแนวประวัติศาสตร์และตำนาน ผู้ที่มีผลงานการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์คู่ขนานจำนวนมากได้แก่ น.ร.ว.ศุภนชาติ สวัสดิ์กุล ธนิต อยู่โพธิ์ พ.ณ.ประมวณมารถ จันทิษฐ์ กระแสสินธุ์ นอกจากนี้ในโลกนี้เองกันยังมีคำร่วประวัติวรรณคดีไทยเล่มแรกคือ ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา ของ เป็มือ ๗ นคร

ส่วนที่กระแสหนึ่งมีความสนใจศึกษาวรรณคดีแนวสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวสังคมนิยม (Social Realism) เกิดแนวคิดเรื่อง "ศิลปะเพื่อชีวิต" มีบทความวิจารณ์วรรณคดีตามแนวนี้ และเขียนนิยาย เรื่องสั้น และบทร้อยกรอง ตามแนวดังกล่าวด้วย นักเขียนเหล่านี้ได้แก่ ศรีกิตติพรกฤษณ์ บรรจง บรรเจอดศิลป์ และเสกีย์ เสาวพงศ์ เป็นต้น แต่อิทธิพลต่อการศึกษาค้นคว้าวรรณคดียังไม่ปรากฏจนกระทั่งราว พ.ศ. 2516 เป็นต้นมา

ด้านสถาบันการศึกษา การสอนวรรณคดีเป็นวิชาในสถาบันการศึกษาถ้าวางหน้าขึ้นบ้าง มีการสอนวิชาวรรณคดีวิจารณ์และวรรณคดีเปรียบเทียบ โดยพระยักรวงศ์รอกนกหมื่นนารวิปพงษ์ประพันธ์ เสฐียรโกเศศหรือพระยาอนุมานวาทชน และวิทย์ ศิวะศรีธนานท์ เป็นต้น ใน พ.ศ. 2485 ยุทธพงศ์พรหมพิริยธาดา เปิดการสอนวรรณคดีในระดับมัธยมศึกษา แต่ก็ยังมีผลงานวิทยานิพนธ์น้อยมาก จากกระแสวิพากษ์วิจารณ์ถึงปี พ.ศ. 2511 มีวิทยานิพนธ์ด้านวรรณคดีเพียง 4 เรื่อง อย่างไรก็ตามการสอนวรรณคดีในระดับพื้นฐานยังคงใช้การสอนโดยเน้นการอธิบายศัพท์และการถอดความดั้งเดิมจากหนังสือประเภทคู่มือ อาทิ คู่มือคำศัพท์วรรณคดี คู่มืออรรถาธิบาย ในด้านความแพร่หลายที่ใช้ศึกษาจะศึกษานเฉพาะวรรณคดีเรื่อง หรือวรรณคดีที่ได้รับยกย่องจากวรรณคดีสโมสรเป็นสำคัญ หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นวรรณคดีแบบฉบับเท่านั้นแม้จะมีความสนใจศึกษาวรรณคดีท้องถิ่นบ้างในรูปวิทยานิพนธ์ เช่น วิทยานิพนธ์ของประคอง นิมนานเหมินทร์ และงานวิจัยด้านศิลาจารึกของ อุบลชัย นิลถิระมาต แต่การศึกษาวรรณคดีท้องถิ่นยังไม่ได้เริ่มต้นอย่างจริงจังในสถาบันการศึกษา

ในช่วงที่สามคือ จาก พ.ศ. 2512 จนถึง พ.ศ. 2525 การศึกษาค้นคว้าและวิจัยด้านวรรณคดีขยายตัวและพัฒนาไปอย่างกว้างขวาง ทั้งในแง่ปริมาณและคุณภาพ สถาบันการศึกษาทั้งในส่วนกลางและส่วนท้องถิ่นเป็นศูนย์กลางของการศึกษาค้นคว้าด้านวรรณคดี ในด้านขอบเขตของเนื้อหาขยายกว้างมากขึ้น โดยมีทวนสนใจศึกษาวรรณคดีท้องถิ่นและวรรณกรรมปৌนิภูมิ ส่วนด้านทฤษฎี

มีการประยุกต์แนวการวิจารณ์แบบตะวันตก โดยเฉพาะแนวการวิจารณ์แบบใหม่มาใช้กับวรรณคดีไทยอย่างจริงจัง นอกจากนั้นยังมีการใช้นวการวิเคราะห์วิจารณ์แนวจิตวิทยาสังคมและมานุษยวิทยา ทฤษฎีด้านทฤษฎีจิตวิทยาที่เกี่ยวข้องนำให้การศึกษาทั้งวรรณคดีท้องถิ่นและวรรณคดีแบบฉบับน่าสนใจและมีเอกลักษณ์มากยิ่งขึ้น ส่วนด้านปริมาณผลงานนั้นวิทยานิพนธ์ระดับบัณฑิตศึกษาเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็วทั้งด้านวรรณคดีที่ตีพิมพ์เผยแพร่ออกมาไม่น้อยเช่นกัน

ในปีพ.ศ. 2512 มีการประยุกต์แนวการวิจารณ์แบบใหม่และการวิจารณ์ภาคปฏิบัติ (The Practical Criticism) ของ I.A. Richards มาใช้กับวรรณคดีไทย จากการเปิดสอนเนื้อหาดังกล่าวในรายวิชาการวรรณคดีวิจารณ์ระดับปริญญาโทของคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยผู้สอนคือ สุชาติ เมธีรเวธ วิทยานิพนธ์ที่ใช้แนวการวิจารณ์แบบใหม่เป็นหลักคือวิทยานิพนธ์เรื่อง "การนำวรรณคดีวิจารณ์แบบตะวันตกมาใช้กับวรรณคดีไทย" ของ ชลจิรา ถัสธาวินา วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ส่งผลกระทบต่อวงการศึกษาวรรณคดีไทยใน 2 ลักษณะคือ ลักษณะแรก การวิจารณ์แบบสุนทรียศาสตร์ โดยเฉพาะแนวการวิจารณ์แบบใหม่และการอ่านละเอียดสามารถช่วยให้การศึกษาวรรณคดีไทยซึ่งกำลังเป็นที่เบื่อหน่ายของนักเรียนเพราะการอธิบายศัพท์และการถอดความดูมีชีวิตชีวามากขึ้น ทำให้การศึกษาวรรณคดีตามแนวสุนทรียศาสตร์มีเอกลักษณ์ที่อธิบายได้และน่าเชื่อถือ วิธีการอ่านและเลือกสิ่งส่งต่อการศึกษาวิจัยในรูปวิทยานิพนธ์ ทำให้เกิดความนิยมศึกษานิตยสารทั้งนิตยสารและใช้วิธีการอ่านละเอียดเป็นหลักการในการวิจัย อย่างไรก็ตามผลดีของการศึกษาแบบสุนทรียศาสตร์ของการวิจารณ์แบบใหม่และวิธีการวิจารณ์เชิงปฏิบัติก็มีอยู่มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อการศึกษาวรรณคดีทั้งในระดับอุดมศึกษาและมัธยมศึกษา การศึกษาวรรณคดีไทยในขณะนี้จึงพัฒนาจากการอธิบายศัพท์และการถอดความมาเน้นเรื่องการวิจารณ์และรับสารจากวรรณคดีมากยิ่งขึ้น ผลกระทบอีกลักษณะหนึ่งที่วิทยานิพนธ์เรื่องนี้มีส่วนต่อการศึกษาวรรณคดีไทยคือ ทำให้เกิดปฏิกริยาของการใช้ทฤษฎีจิตวิทยาบางประการ วิเคราะห์วรรณคดีไทย ซึ่งอาจส่งผลให้ไปให้การวิจารณ์แบบใหม่ไม่ก้าวหน้าไปกว่าที่ควร ทั้งที่ในระยะใกล้เคียงกันมีวิทยานิพนธ์ที่ใช้จิตวิทยาเป็นแนวในการวิเคราะห์เช่นกัน แต่เป็นไปอย่างถดถอยกลับ ไม่มีปฏิกิริยาโต้ตอบจากผู้สนใจวรรณคดีไทยแบบฉบับ การวิจารณ์แนวจิตวิทยาจึง 'ไม่' ได้รับความนิยมและก้าวหน้าไปกว่าที่ควร

ความก้าวหน้าของการศึกษาค้นคว้าและวิจัยด้านวรรณคดีไทย ทำให้มีผลงานเพิ่มมากขึ้นทั้งในรูปวิทยานิพนธ์ ภาววิจัย คำว่า หนังสือและเอกสารประกอบการสัมมนา ทั้งนี้อาจพิจารณาแนวโน้มของการศึกษาวรรณคดีไทยตามประเภทของเนื้อหาได้เป็น 3 ประเภทคือ ประเภทวรรณคดี (แบบฉบับ) วรรณคดีท้องถิ่นและคติชนวิทยา และวรรณกรรมปัจจุบัน

การศึกษาค้นคว้าและวิจัยด้านวรรณคดี(แบบฉบับ) มีความก้าวหน้าและขยายขอบเขตและวิธีการศึกษาวิจัยไปจากช่วงก่อนหน้านี้นี้อย่างมาก ทั้งนี้อาจสรุปความก้าวหน้าของการศึกษาวิจัยด้านวรรณคดีแบบฉบับได้ดังนี้

ลักษณะแรก การขยายขอบเขตของตัวบทที่นำมาใช้ศึกษา เดิมด้วยบทที่ใช้ศึกษามักเป็นวรรณคดีในราชสำนัก หรือวรรณคดีแบบฉบับ ความสนใจวรรณคดีท้องถิ่นมีอยู่บ้างพอสมควร จากความเจริญก้าวหน้าและความแพร่หลายของศิขณวิทยาและวรรณคดีท้องถิ่นทำให้วิธีการศึกษาโดยเปรียบเทียบตัวบทที่เป็นวรรณคดีแบบฉบับกับวรรณคดีท้องถิ่นเป็นแนวการศึกษานิยมกันมากแนวหนึ่ง นอกจากนี้ขอบเขตของตัวบทยังครอบคลุมไปถึงวรรณคดีท้องถิ่นทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษรและมุขปาฐะซึ่งเป็นอิทธิพลมาจากแนวคิดด้านศิขณวิทยา

ลักษณะที่สอง คือความแพร่หลายของแนวการวิจารณ์แบบใหม่และการวิจารณ์ภาคปฏิบัติทำให้การศึกษาวรรณคดีแบบฉบับหรือสาส์นวิพากษ์พัฒนาไปและเป็นที่นิยมมากในหมู่นักศึกษา ทั้งนี้โดยใช่วิธีการอ่านและเขียนและภาษาสาส์นวิพากษ์เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ ผลก็คือทำให้การวิเคราะห์แบบฉบับหรือสาส์นวิพากษ์มีลักษณะที่อธิบายได้และน่าเชื่อถือยิ่งกว่าเดิม ส่วนผลอีกลักษณะหนึ่งคือการศึกษาค้นคว้าวิจัยมีแนวโน้มไปทางจุดภาคและละเอียดวิพากษ์ วิธีการศึกษาที่ได้รับความนิยมมากที่สุดของการวิจัยในรูปวิทยานิพนธ์คือ การศึกษาวรรณคดีเฉพาะเล่มตามแนวสาส์นวิพากษ์ วิธีการเช่นนี้ใช้การอ่านและเขียนประกอบกับการวิเคราะห์องค์ประกอบของเรื่องเป็นแนวที่นิยมกันมากถึงร้อยละ 72 ของวิทยานิพนธ์ทั้งหมด ลักษณะเช่นนี้ตรงกันข้ามกับลักษณะแรกที่มีมักจะเป็นการศึกษาในแนวนอนและให้ความสำคัญกับปริบทและตัวแปรทางสังคม วิธีการของลักษณะหลังจะศึกษาลักษณะเพียงเล่มเดียวและมักจะไม่ให้ความสำคัญกับปริบททางสังคม จึงเป็นวิธีการของการวิจารณ์แบบใหม่

ลักษณะที่สาม คำนวณอุ้งหรือแนวที่ใช้ในการวิเคราะห์วิจารณ์ ในช่วงนี้มีความก้าวหน้าในแง่ที่ได้รับความนิยมและทดลองใช้บทกวีใหม่ๆ ในการวิเคราะห์วิจารณ์วรรณคดี แนวที่นิยมมากที่สุดคือการวิจารณ์แบบใหม่หรือแนวสาส์นวิพากษ์ในระยะยาว พ.ศ. 2516 เป็นต้นมา การวิเคราะห์วิจารณ์แนวสังคมและแนวมานุษยวิทยาและศิขณวิทยาได้รับความนิยมมากขึ้นเช่นกัน นอกจากนี้ยังมีการใช้แนววิพากษ์อื่นๆ เช่น แนวจิตวิทยา แนวจิตธรรมหรือศีลธรรม แต่ไม่ได้รับความนิยมนักในงานวิจัยในรูปวิทยานิพนธ์เพียง 1-2 เรื่องเท่านั้น ชื่อน่าสังเกตอีกอย่างหนึ่งคือ การศึกษาในเชิงประวัติทั้งประวัติศาสตร์ ศาสนาและโบราณคดีขบเขาลงไปมาก มีวิทยานิพนธ์เพียง 2-3 เล่มที่ "กล่าวถึง" ใช้การศึกษาเชิงประวัติโดยศึกษาค้นคว้าข้อมูลที่เชื่อกันมาในสมัยของพระบรมครูวิธาน แต่ข้อสรุปจากวิทยานิพนธ์เหล่านี้ก็ยังไม่ได้รับการยอมรับมากนักในวงวิชาการวรรณคดีทั่ว ๆ ไป นอกจากนี้การให้ความสำคัญกับการชำระต้นฉบับวรรณคดีก็ลดลงไปเป็นอย่างมาก

ลักษณะที่สี่ ผลกระทบจากความสนใจศึกษาวรรณคดีของนักวิชาการต่างประเทศ ทำให้นักวิชาการวรรณคดีของไทยเห็นข้อแตกต่างของผลงานวิจัยสาขาวรรณคดีกับวิธีการศึกษาของนักวิชาการต่างประเทศ ผลงานของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ชัยอนันต์ สมุทวณิช และสมบัติ จันทรวงศ์ วิเคราะห์และตีความข้อมูลวรรณคดีอย่างแตกต่างออกไป และดูจะ "ลึก" กว่านักวิชาการ วรรณคดีเองก็พอจำ ทั้งยังเป็นที่ยอมรับของวงวิชาการทั่ว ๆ ไป ทำให้นักวิชาการวรรณคดีบางส่วนหันไปสนใจทฤษฎีทางสังคมและการเมือง โด่งดังหวังที่จะประจักษ์ใช้กับการศึกษาวรรณคดีบ้าง ต่อมาก็ปรากฏการณ์เช่นนี้อาจทำให้ได้ข้อสรุป 2 ประการ คือ ประการแรก นักวิชาการต่างประเทศจะมุ่งตีความมากกว่าวิเคราะห์องค์ประกอบตรงกันข้ามนักวิชาการวรรณคดีมักให้ความสนใจกับวิธีการนำเสนอหรือสุนทรียศาสตร์ รวมทั้งวิเคราะห์องค์ประกอบต่าง ๆ มากกว่าการตีความด้วยบท ประการที่สอง ดูเหมือนปรากฏการณ์เช่นนี้จะชี้ว่าการมุ่งศึกษาแล้ววรรณคดีไทยขาดความรู้บริบททางสังคมและวัฒนธรรมอาจทำให้นักวรรณคดีมีมุมมองที่ไม่กว้างขวาง และลึกซึ้งเท่าที่ควร การศึกษามโนทัศน์สหวิทยาการน่าจะเป็นวิธีทางที่เหมาะสมและถูกต้องในการศึกษาวรรณคดีมากกว่าการศึกษาด้านวรรณคดีโดด ๆ

ลักษณะที่ห้า ด้านคำขวัญและหนังสือที่เป็นแม่แบบและเสนอเนื้อหาใหม่ ๆ อันมีน้อยมาก คำรววรรณคดีที่มีอยู่มักเป็นคำรวรวบรวมและเรียบเรียงผลงานที่มีอยู่แล้ว เพื่อใช้ประกอบการสอนชั้นพื้นฐาน การคิดค้นวิธีการหรือทฤษฎีและข้อมูลใหม่ ๆ มีน้อยมาก คำรวแม่แบบที่มีอยู่เพียงไม่กี่เล่มที่ใช้เป็นคำรอ่านอิงทางวรรณคดีปริมาณของคำว่าที่มีอยู่จึง ไม่ได้หมายถึงคุณภาพที่มีมากขึ้น

ส่วนด้านการศึกษาขั้นต้นและวิจัยวรรณคดีท้องถิ่น ในช่วงที่สามนี้นับเป็นยุคของความก้าวหน้าของการศึกษาวรรณคดีท้องถิ่นและศิลาวิทยา ผลงานของสถาบันการศึกษาในท้องถิ่นต่าง ๆ ที่แสดงถึงความก้าวหน้าของสาขาคงกล่าวนี้ปรากฏทั้งในรูปผลงานประเภทบันทึกข้อมูลโดยปริวรรตจากต้นฉบับตัวเขียน การบันทึกจากคำบอกเล่าหรือมุขปาฐะ การรวมตัวศิษย์บ้านนอกคนอื่น ๆ นอกเหนือจากวรรณกรรม นับเป็นการสะสมแหล่งข้อมูลสำหรับการค้นคว้าในโอกาสต่อไป ข้อจำกัดของข้อหนึ่งของผลงานเกี่ยวกับวรรณคดีท้องถิ่นก็คือ ผลงานส่วนมากมักมุ่งเก็บบันทึกรวบรวมข้อมูลมุขปาฐะ แล้วเสนอในลักษณะรายงานเบื้องต้นมากกว่าจะมุ่งศึกษาวิเคราะห์อย่างลึกซึ้ง หากการตีความและการพิจารณาเนื้อหาในระดับลึก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการศึกษาในด้านนี้ยังอยู่ในระยะเริ่มต้นจึงมุ่งรวบรวมข้อมูลไว้เป็นสำคัญ นอกจากนี้ทฤษฎีหรือแนวในการศึกษาก็ยังไม่ค้นเจอนัก มีเพียงการศึกษาในแนวสังคม เช่น คำนิยม ความเชื่อ และโลกทัศน์ เป็นต้น การประยุกต์ทฤษฎีทางมานุษยวิทยาเข้ามาใช้ในการวิเคราะห์ตีความก็ยังมีอยู่ค่อนข้างน้อย

ทางด้านวรรณกรรมปัจจุบัน ซึ่งเป็นสาขาใหม่ของการศึกษาวรรณคดีในช่วงหลังนี้ขยายตัวไปค่อนข้างรวดเร็วในด้านปริมาณ มีผลงานการค้นคว้าในรูปวิทยานิพนธ์เป็นจำนวนมากทั้งใน

ทางบรรณารักษศาสตร์ แต่ในด้านวิธีการศึกษาหรือแนวในการวิเคราะห์มักใช้วิธีการวิเคราะห์โครงสร้างหรือองค์ประกอบต่าง ๆ และการศึกษาแนวสังคม ส่วนแนวการศึกษาอื่นมีบ้างเล็กน้อย เช่น ด้านศีลธรรมหรือจริยธรรมและแนวประวัติ ส่วนด้านจิตวิทยา ปรัชญา หรือมานุษยวิทยา ยังไม่มีการนำผลของใช้เป็นแนวในการวิเคราะห์ด้านคำรา ส่วนใหญ่เป็นคำราในเชิงประวัติและเป็นคำราสำหรับการศึกษาราววิชาการระดับพื้นฐานทำให้มีลักษณะเป็นคำรารวบรวมและเรียบเรียงมากกว่าจะเสนอข้อมูลและแนวการศึกษาใหม่ๆ

อาจกล่าวได้ว่าในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา วงการศึกษาค้นคว้าและวิจัยด้านวรรณคดีไทย พัฒนาการ ไปอย่างรวดเร็วทั้งในด้านขอบเขตของเนื้อหาที่นำมาศึกษาแนวทางหรือทฤษฎี การเปิดการสนทนาแบบปัจเจกศึกษามีส่วนสำคัญยิ่งในการสร้างความก้าวหน้าให้วงวิชาการแขนงนี้ ผลงานในรูปวิทยานิพนธ์เป็นผลผลิตสำคัญของการศึกษาค้นคว้าด้านวรรณคดี แต่ปัญหาก็ยังคงมีอยู่ในแง่ที่บางครั้งวิทยานิพนธ์มักใช้วิธีการศึกษาลตามอย่างกันจนขาดความคิดริเริ่มและการคิดค้นวิธีการใหม่ๆ ในการศึกษา ทั้งยังมีปัญหาด้านการเผยแพร่ผลของการศึกษาค้นคว้านั้น ไปสู่วงวิชาการนอกสถาบันการศึกษา ในส่วนของคำราด้านวรรณคดี คำราแบบทซึ่งมีลักษณะเสนอข้อถกเถียง นวัตกรรม และข้อมูลที่มีสาระเชิงวิจารณ์จากทัศนะของคนยังมีอยู่ค่อนข้างน้อย นอกจากนี้คำว่าด้านวรรณคดีศึกษาและวรรณคดีเปรียบเทียบซึ่งจะนำมศึกษาวรรณคดีให้ก้าวทันของเขตของเชื้อชาติไปสู่ความเป็นสากลก็ถึงขาดแคลน อย่างไรก็ตามการศึกษาค้นคว้าและวิจัยวรรณคดีไทยในช่วงที่ถึงนี้

บรรณานุกรม

คำรา หนึ่งเดียว งานวิจัย และเอกสารประกอบการสัมมนา

กมล การกุศล. วรรณคดีนิราศ. กรุงเทพฯ : โครงการตำรา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
พิมพ์โลก, 2520.

กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ ฉบับกรุงธนบุรี, กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ พระนิพนธ์สมเด็จพระ
ปฐมบรมเจ้านายบรมราชูปถัมภ์เรื่องกฤษณาสอนน้อง พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการจัดงานวันดาวตสาธิตภาพทักษิณ พิมพ์
บุณยเกล้าฯ อวส ในกรมศิลปากรราชดำเนินพระราชทานด้วยพระกรุณา ณ วัดพิชยญาติกา
ราม 18 ตุลาคม 2516.

กฤษณศิริ นวตชาต. บทความที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดีเปรียบเทียบกับเรื่องอื่น. กรุงเทพฯ :

โรงเรียนสตรีเรณูศึกษา แผนกการพิมพ์, 2516.

_____ วรรณกรรมไทยปัจจุบัน. พระนคร : ม.ป.ท., 2512.

_____ ผู้รวบรวม. วรรณคดีเปรียบเทียบเบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, 2522.

_____ วรรณคดีวิภังค์และวิจารณ์. ม.ป.ท., 2508.

_____ วรรณคดีวิเคราะห์ : หลักบางประการ. กรุงเทพฯ : แผนกการพิมพ์ โรงเรียนสตรีเรณู
ศึกษา, 2522.

กฤติวิทย์ ดวงศรีอรรถ. วรรณกรรมประวัติศาสตร์. สงขลา : โครงการบริการวิชาการ

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2521.

กวี เทพหัสดิน ณ อยุธยา. การอ่านวรรณคดีไทย. พระนคร : คลังวิทยา, 2512.

กาญจนาภรณ์ (นามแฝง). ภูมิศาสตร์สุนทรภู่. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : นารังสาสน์, 2513.

กิ่งแก้ว ศัลยากร. ศลิขณวิทยา. กรุงเทพฯ : เอกสารนิเทศการศึกษามันที่ 184 หน่วยศึกษานิเทศก์
กรมการศึกษาค้นคว้า, 2519.

กฤษณามิถุน. ศลิขณวิทยา. กรุงเทพฯ : สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย, 2509.

_____ วรรณกรรมไทย. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2517.

_____ วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เรื่องรวมเกียรติ. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยราม
คำแหง, 2523.

_____ วรรณคดีบางเรื่อง. ธนบุรี : หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการศึกษาค้นคว้า, 2504.

_____ วรรณคดีวิจารณ์. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2520.

เกื้อพันธุ์ นวินทรพร. พื้นฐานการอ่านวรรณคดีไทย. เชียงใหม่ : วิทยาลัยครูเชียงใหม่, 2518.

คณะกรรมการจัดงานสัปดาห์หนังสือแห่งชาติ. วังวรณกรรม. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช,
2517.

คณะกรรมการพัฒนาหนังสือแห่งชาติ. วังวรณกรรม พ.ศ. 2518. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช,
2518.

สุรสภา, ชูมนุชภาษาไทย. ศัพท์ราชาภาษาไทยชั้นสูง. พระนคร : สุรสภา, 2511. โด่งนิเวศ
นรินทร์. พิมพ์ครั้งที่สิบสาม. กรุงเทพฯ : สุรสภา, 2515.

จารุณี กองพทพรหม. โด่งนรินทร์ : วังวรณกรรมพื้นบ้านหมู่บ้านชาวราช. ขอนแก่น : รายงานผล
การวิจัย ศูนย์ศึกษาวัฒนธรรมไทย. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523.

จารุวรรณ. ชรรณวิตร. คติชาวบ้านอีสาน. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสาร
คาม, น.ป.ป.

_____. คติชนวรรณกรรมอีสาน. ป.ป.ท., น.ป.ป.

_____. โด่งนรินทร์ของคตินิยม. ภาพพิมพ์ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2522.

จิตร ภูมิศักดิ์. โด่งนรินทร์และ "ข้อคิดใหม่ในประวัติศาสตร์ไทยก่อนเจ้าพระยา. กรุงเทพฯ :
พวงมณี, 2524.

จินตมณีเล่ม 1-2 กับบันทึกเรื่อง ทงถึงจินตมณีและจินตมณีฉบับพระเจ้าบรมโกศ. พิมพ์ครั้งที่
สอง. พระนคร : ศิลปารวบรวมการ, 2512.

เจดนา นาควิระ. ทฤษฎีเบื้องต้นแห่งวรรณคดี. กรุงเทพฯ : โครงการตำราและคำสอน
มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2520.

_____. ทางไปสู่วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์. กรุงเทพฯ : ดวงกมล, 2524.

เจือ สดะเวทิน. ภาษาไทยอุดมศึกษา เล่ม 3 คติชาวบ้านไทย. กรุงเทพฯ : สุทธิสารการพิมพ์, 2517.

_____. คติวรรณคดี. 2 เล่ม. กรุงเทพฯ : สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย, 2517.

_____. ประวัติวรรณิชาไทย. กรุงเทพฯ : สุทธิสารการพิมพ์, 2517.

_____. วรรณคดีพุทธศาสนา. 2 เล่ม. กรุงเทพฯ : องค์การคำสุรสภา, 2515.

จำเริญ แสงคงข. โด่งนรินทร์ชาวไทยภาคใต้ที่ปรากฏในเพลงกล่อมเด็ก. สงขลา : ศูนย์ส่งเสริม
ภาษาและวัฒนธรรมภาคใต้ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2523.

จักรกฤษณ์. ศาสตร์พหุ. การศึกษาเปรียบเทียบการศึกษาระดับนานาชาติ และฉบับภาคใต้. เอกสารคึก
อีสาน. 2522.

จันทน์ พงษ์ชัย. วรรณคดีกับวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้. สงขลา : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
สงขลา, 2522. (อัคราณา)

ชอริรา อธิษฐ์. บรรณาธิการ. ศรุตพ. กรุงเทพฯ : โครงการตำราตั้งคณาจารย์และมนุษยศาสตร์
สมาคมคณาจารย์แห่งประเทศไทย, 2518.

- ชลธิชา กลิลลภู, วรรณคดีของปวงชน. กรุงเทพฯ : ฌโมศรมินิธิจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517.
- ชลธิชา ศักดิ์วัฒนา, เบิกฟ้าวรรณกรรม. ม.ป.ท., 2522.
- _____, เบิกฟ้าวรรณกรรม 2-วรรณกรรมศาสนา. กรุงเทพฯ : นวลจันทร์, 2523.
- _____, เบิกฟ้าวรรณกรรม 3-วัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ในสมัยอยุธยาตอนต้น. ม.ป.ป., ม.ป.ท.
- ชวน เพชรแก้ว, การศึกษาวรรณคดีไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2520.
- _____, บทอัครวรย์ (บทสมหิอง) ของหนังสือสูง. นครศรีธรรมราช : วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช, 2523. (อัครานา)
- ชวน เพชรแก้ว และปรีชา มุ่นสุข, วรรณกรรมห้องดินนครศรีธรรมราช, นครศรีธรรมราช, วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช, ม.ป.ป. (อัครานา)
- ชวน เพชรแก้ว, ร้อยกรองสมัยใหม่. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงสยามการพิมพ์, 2523.
- _____, อนุทินกฤตกร พระวอตันตร เข้าเฝ้ากับพระมหากษัตริย์. นครศรีธรรมราช : วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช, 2524. (อัครานา)
- ชื่อยอนันต์ ฌมทวนิช, ชีวิตและงานของเทียนวรรณและ ก.ศ.ว. อุทลลล, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ ชีวณันท์, 2522.
- ชื่อยอนันต์ ฌมทวนิช และสมปิตี จันทรวงค์, ความคิดทางการเมืองและสังคมไทย. เอกสารหมายเลข 6 สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2523.
- ชุมพลวรรณศิลป์ ฌณะภณทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, รายงานการสัมมนาเรื่อง “วรรณกรรมคดีไทยหรือไม่” เชียงใหม่ : ชุมพลวรรณศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2519.
- ฌนุฑู ฌุทธธสงกรรม, วรรณกรรมใหม่ได้, กรุงเทพฯ : เรืองศิลป์, 2522.
- ฌวงมณ จิตร์จันนงค์, บทวิเคราะห์อิทธิพลของอินเชิงวรรณคดีวิจารณ์. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสงขลลนทรีนทร์ วิทยาลัยศิลปคดี, 2521.
- ฌิเรก ฌุทธศิริวิธส์, ความสัมพันธ์ของมุขลิมทางประวัติศาสตร์และวรรณคดีไทย. กรุงเทพฯ : ฌณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปคดี, 2515.
- ฌำรงวราษณุกา, สมเด็จพระ ฌนทระชา, ชีวิตและงานของฌนทระกู, ฌะนค : ศัณวิธ, 2513.
- ฌวีศิลป์ ฌุญจพ, นวนิยายกับสังคมไทย (2475-2500). กรุงเทพฯ : ศร้างสรวิธ, 2523.
- _____, นวนิยายไทยในรัชทศวรรษ : ข้อสังกคบางประการ, เอกสารวิธการหมายเลข 25 เกี่ยวกับการสัมมนา สอศศศศศศศศศศศศศศศ : ความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย 3-5 ฌุมกาศันท์ 2525. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525. (อัครานา)
- ฌรีศิลป์ ฌุญจจ, ชลลล เรื่องรณิธิธิธ และพรทิธิ์ ฌุฑลลลล, ฌรรณวิการ, อักษรศาสตร์ นิตน 2 :

- รวมบทกรรมทางภาษาและวรรณคดีไทย. กรุงเทพฯ: คณะอักษรศาสตร์และสังคม
 นิธิเกล้าอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.
- คู่ช ชูบสาย, ม.ล. วรรณกรรมพื้นเมืองจังหวัดวิทยา, กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2516.
- ถาวร ศุภงศ, เพลงโคราช: การศึกษาในเชิงวิเคราะห์และวิจารณ์. นครราชสีมา: คณะวิชามนุษย
 ศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูนครราชสีมา, 2522.
- ทวีศักดิ์ ญาณประทีป, วรรณกรรมศาสนา, กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2518.
- ทิพย์คุณตร อนันบุตร, พระนิพนธ์ในกิตติของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราช
 นุกาณ, กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525. (อัครานมา)
- _____, วรรณกรรมรัตนโกสินทร์: รัชกาลที่ 5-รัชกาลที่ 7. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรม
 ศาสตร์, 2523.
- ทิพย์กร (นามแฝง), ศิลปะเพื่อชีวิตคือศิลปะเพื่อประชาชน. กรุงเทพฯ: ดิฉันะชน, 2521.
- ธนิต อยู่โพธิ์, คำนำและบทความบางเรื่อง, พระนคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2510.
- ทวีช ปุณโณทก, วรรณกรรมท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2525.
- _____, วรรณกรรมอีสาน. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2522.
- ธรรมกัมเมศ, หลวง (ชื่อ จิตรกติก), ประชุมคำนำ. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสาร ทาง
 ประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2514.
- นราธิปพงศ์ประพันธ์, กรมหมื่น, วรรณนิพนธ์. กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมนาศาสตร์แห่งประเทศไทย
 ไทย, 2518.
- นีมณิจ วงศ์ฤทธิธรรม, วรรณกรรมกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส. น.ป.ป., น.ป.ท.
- นาคคำรา ณ เมืองใต้ (นามแฝง), ภาษาและวรรณคดี. กรุงเทพฯ: บำรุงสาส์น, 2515.
- นิลดา กาญจนวรรณ, วรรณกรรมอยุธยา. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2515.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์, วัฒนธรรมกะลุ่มพื้กับวรรณกรรมรัตนโกสินทร์. เอกสารวิชาการมาเลข
 20 เพื่อประกอบการสัมมนาของศตวรรษรัตนโกสินทร์: ความเปลี่ยนแปลงของสังคม ไทย
 3-5 กุมภาพันธ์ 2525. (อัครานมา)
- _____, ปากไก่และใบเรือ: รวมความเรียงว่าด้วยวรรณกรรมและประวัติศาสตร์รัตน
 รัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์, 2527.
- นิพนธ์ สุขสวัสดิ์, วรรณคดีไทยเกี่ยวกับพุทธศาสนา. พิมพ์โลก: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
 พิมพ์โลก, น.ป.ป.
- นิพนธ์ อินสิน, แนวคิดเชิงต่อต้านระบบวัฒนธรรมเก่า: ศึกษาจากวรรณกรรมของชนชั้นกลาง
 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2521. (อัครานมา)

- _____ ลักษณะขัดแย้งในวรรณกรรมเรื่องพระอภัยมณีของสุนทรภู่. สกสศนคร : คณะมนุษย
ศาสตร์และสังคมศาสตร์. วิทยาลัยครูสุพรรณบุรี. 2521.
- บรรจง บรรเจตศิลป์. ทศปวรรณคดีกับชีวิต. กรุงเทพฯ : กลุ่มผู้หญิง. ธรรมศาสตร์. 2517.
- บรรณานุกรรมงานนิพนธ์ของศาสตราจารย์ พระยาอนุมานราชธน และพระสารประเสริฐ. กรุงเทพฯ :
กรมศิลปากร. 2515.
- บุญจิระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. พระนคร : โรงพิมพ์
พระจันทร์. 2489.
- บุญยงค์ เกตุทศ. ประวัติศาสตร์วรรณกรรม. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์. น.ป.ป.
- บุญเหลือ ฤทธิสุวรรณ. ม.ล. แผนนทางการศึกษาวิชาวรรณคดี. กรุงเทพฯ : คณะอักษรศาสตร์
มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2511.
- _____ วิเคราะห์วรรณคดีไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์
และมนุษยศาสตร์. 2522.
- บุปผา ทวีสุข. ถิ่นมณฑลศิขรบ้าน. กรุงเทพฯ : ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2518.
- เบญจมาศ ทกอินทร์. มโนคติจากวรรณคดีและวรรณกรรม. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์. 2525.
- _____ วรรณคดีขนบประเพณีและศาสนา. เอกสารนิเทศการศึกษานับที่ 234. กรุงเทพฯ :
กรมการศึกษาค้นคว้า. 2524.
- เบญจวรรณ สุทธราชกุล. วิวัฒนาการของแบบเรียนไทย. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
2518.
- ปารุ้ง สุวรรณรัตน์ และสุพัตรา เอกเพชร. วรรณกรรมสังคมและการเมือง. พิมพ์ครั้งที่สอง.
กรุงเทพฯ : กลุ่มคนใหม่. 2523.
- ป. วิจิตรภรณ์ (นามแฝง). ชมรมนักเขียน. พระนคร : ปารุ้งสาธิต. 2509.
- _____ ประติบัติประพันธ์. พิมพ์ครั้งที่สอง. กรุงเทพฯ : อักษรสมัย. 2516.
- ประคอง นิยมานกนิษฐ์. มหาชาติอานนา : การศึกษาในฐานะที่เป็นวรรณคดีท้องถิ่น. กรุงเทพฯ :
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. 2526.
- _____ อักษรวรรณกรรมภาคเหนือ. กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย. 2517.
- _____ มหาชาติอานนา : การศึกษาในฐานะที่เป็นวรรณคดีท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
2526.
- ประจักษ์ ประกาศิตอากร. ความรู้พื้นฐานทางวรรณคดีและวรรณกรรมของไทย. น.ป.ป. น.ป.
ท.
- _____ วรรณคดีนิราศ. กรุงเทพฯ : น.ป.ท. น.ป.ป.

- _____ วรรณคดีวิจารณ์ : พระอภัยมณี, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เดชา, 2522.
- ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, พิมพ์ครั้งที่สาม, กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวพร, 2517.
- ประทีป ชุมพล, พื้นเมืองวรรณกรรมแห่งการกดขี่, กรุงเทพฯ : อคิด, 2525.
- _____ บรรณาธิการ, วรรณกรรมภาคใต้, กรุงเทพฯ : คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2519.
- ประทีป ชุมพล, วรรณคดีวิจารณ์, กรุงเทพฯ : ประพันธ์สาส์น, 2518.
- ประทีป เหมโกลนนิล, วรรณกรรมไทยปัจจุบัน, พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, 2523.
- ประทีป ชุมพล, ร้อยกรองชาวบ้าน, กรุงเทพฯ : สุทธิสารการพิมพ์, 2522.
- ประสิทธิ์ กาญจนอน, ลานาควิ, กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2518.
- ประเสริฐ ๗ นคร (ผู้ชำระ), โคลงนิราศหวิญชัย, พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2516.
- ปราณี วงษ์เทศ, พื้นบ้านพื้นเมือง, กรุงเทพฯ : เจ้าพระยา, 2525.
- ปริศนา เณรนิมิต, กอสนันคฤ, ความเปลี่ยนแปลงและความต่อเนื่องในศิลปะการแสดงทางละคร, กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525.
- เปลื้อง ๗ นคร, ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา, พิมพ์ครั้งที่แปด, กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2523.
- _____ อ่านวรรณคดี, กรุงเทพฯ : ปาฐกถา, 2515.
- ศุภชัย โปษะกฤษณะและคณะ, การละเล่นของเด็กในภาคกลาง, กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่เอกลักษณ์ของไทย, 2529.
- _____ เพลงกล่อมเด็กและเพลงประกอบการเล่นของเด็กภาคกลาง 16 จังหวัด, กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, 2521.
- หาญก มุขมณฑา, พื้นฐานการศึกษาวรรณคดี วิจารณ์วรรณคดี และวรรณคดีวิจารณ์, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เทชนวิไล, 2522.
- พ.พ. ประมวลมารค, ถิ่นวัดศรีปราชญ์-นิราศนรินทร์, พิมพ์ครั้งที่สาม, กรุงเทพฯ : แพร่วิทยา, 2515.
- _____ นักกลอนก่อนเข้าน้ำ, กรุงเทพฯ : ดวงกมล, 2515.
- _____ นิราศนรินทร์คำโคลงและนิราศปลื้มย่อย, พระนคร : แพร่วิทยา, 2513.
- พ.พ. ประมวลมารค, ประชุมนิราศคำโคลง, พระนคร : แพร่วิทยา, 2513.
- ทพพร ธารานานาส, วรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์, กรุงเทพฯ : เรืองศิลป์, 2524.
- พลศักดิ์ จิรโกศล, วรรณกรรมการเมือง, กรุงเทพฯ : กราฟิเคอร์, 2522.

พิชิตาภพจุฑาภร, พระร่วงค์เชอ กรมหมื่น, เรื่องพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรง
ฟื้นฟูวัฒนธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ : สยามสมาคมฯ, 2525.

_____ เรื่องวิจารณ์ทานปั้นพืหรือ อิทนา เรื่องพระรามและดูจิบครโชนละคร, พิมพ์ครั้งที่
3, กรุงเทพฯ :

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, บทละครนอกชุดคำฉันท์เรื่องมัทนะพาธา และบทละคร
เรื่องท้าวแสนปม, กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาการ, 2513.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, พระนลคำหลวง, พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพฯ : คลัง
วิชา, 2517.

_____ อธิศนารายณ์เอินปาง, พิมพ์ครั้งที่ 4, พระนคร : คลังวิชา, 2509.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ, ป่อเกิดรวมเกียรติ, พิมพ์ครั้งที่ 1,
พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, 2513.

มณี พยอมยงค์, ประวัติและวรรณคดีอานนาไทย, พิมพ์ครั้งที่ 2, เชียงใหม่ : สุริวงษ์บุ๊คชามลอร์,
2516.

สุทร แสงทักษิณ, ส่องวรรณกรรม, กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, 2524.

สุรندر บุญสนิท, รายงานผลการวิจัยเรื่องไกรทอง, พระเอกแบบชาวบ้าน, (กัลป์ส่วน), 2525.

แถม ประพัฒน์ทอง (ผู้แปล), คัมภีร์สุโศธาจักร, ฉบับมณฑลจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระ
นคร : มหายุทธาณกรณราชวิทยาลัย, 2504.

_____ วรรณคดีไทย, พระนคร : โรงพิมพ์รวมบรรณาการ, 2502.

วิญจวน อินทรกำแหง, วรรณกรรมวิจารณ์, กรุงเทพฯ : ดวงกมล, 2508.

วิญจวน อินทรกำแหง, วรรณกรรมสำหรับเด็กและวัยรุ่น, กรุงเทพฯ : ดวงกมล, 2517.

วินฤทธิ์ สัจจพันธุ์, วรรณกรรมปัจจุบัน, กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2523.

เวโร สืบสุขและคณะ, วรรณกรรมพื้นบ้านไทยทรงคำ, อันภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี,
กรุงเทพฯ : วิทยาลัยครูเพชรบุรี, 2523.

ถักอนา ศิริเจริญ, คู่มืออภิศนวนทำ, กรุงเทพฯ : อักษรวิทยา, 2518.

วรรณกรรมไทยปัจจุบัน, รายงานการสัมมนาการตอนวรรณกรรมไทยปัจจุบัน ระดับอุดมศึกษา
ณ โรงแรมรอยัฟเชียงใหม 3-5 พฤษภาคม, 2516, เชียงใหม่ : วิบูลย์การพิมพ์, 2516.

วรรณวิทยากร วรรณคดี, กรุงเทพฯ : โครงการสำราถึงคณาจารย์และมนุษยศาสตร์, 2514.

วรรณคดีพิธิฐ, พระ, คู่มืออภิศพระอ, พระนคร : คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2502.

_____ คู่มืออภิศพระอ, กรุงเทพฯ : คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2503.

- _____ วรรณคดีไทย, พิมพ์ครั้งที่ 2, พระนคร : คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2502.
- _____ หนังสือคู่มือกำสรวลศรีปราชญ์, พระนคร : คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2501.
- วัชรวิ รมะนันท์, ดิถีและนิราศ, กรุงเทพฯ : พิมพ์, 2517.
- วินเนนรี อุตุ้ม, เพลงชาनोंง, กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2525.
- _____ วรรณคดีเบื้องต้น, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มิตรสยาม, 2525.
- วิจิตร ๗ นทร และวิมล คำศรี, การศึกษาวิเคราะห์คำนิยามเกี่ยวกับสตรีไทยในอดีตที่ปรากฏใน _____
วรรณกรรมท้องถิ่นประมทมุขปาฐะ, นครศรีธรรมราช : วิทยาลัยครุศรีธรรมราช, 2525.
- วิทย์ ศิวะศรีตานนท์, วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์, พิมพ์ครั้งที่ 4, กรุงเทพฯ : สมาคมกานา และหนังสือ, 2514.
- วิภา กองนันท์, วรรณคดีวิจารณ์, กรุงเทพฯ : แผนกบริการกลาง สำนักงานอธิการบดีมหาวิทยาลัยศิลปากร, 2521.
- _____ วรรณคดีศึกษา, กรุงเทพฯ : แผนกบริการกลาง สำนักงานอธิการบดีมหาวิทยาลัยศิลปากร, 2521.
- วิมล คำศรี, วรรณกรรมท้องถิ่นศึกษา, นครศรีธรรมราช : วิทยาลัยครุศรีธรรมราช, 2525.
(จัดพิมพ์)
- วิฑูรย์ บุญกุล, "วรรณคดีภาคอีสาน" ใน กมล ดินขวานนท์, ความคันโลกนิคตุง, กรุงเทพฯ :
ไทเซวิญการพิมพ์, 2513.
- ศรีอินทราวุธ (นามแฝง), ศิลปกรรมแห่งภาพที่กลอน, กรุงเทพฯ : หัสนาวารม, 2518.
- สิราพร รุคะฐาน, ทฤษฎีการแพร่กระจายของนิทาน, กรุงเทพฯ : กองวัฒนธรรมสัมพันธ์
สำนักคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, 2523.
- ศิลปากร, กรม. ภาพนิทานชาด, พิมพ์ครั้งที่ 3, พระนคร : คลังวิชา, 2507.
- _____ นามนพมาศหรือตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์, พิมพ์ครั้งที่ 14, กรุงเทพฯ : ศิลปบรรณาการ, 2513.
- _____ บทละครเรื่องลิเกนพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 ฉบับกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณ
ตรวจชำระ, พิมพ์ครั้งที่ 11, กรุงเทพฯ : ศิลปบรรณาการ, 2514.
- _____ เรื่องพระร่วง เทีธวเมืองพระร่วง คำอ่านและคำแปลจารึก สุโขทัย สุภาณิกพระร่วง
ไตรภูมิพระร่วง ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, พระนคร : ศิลปบรรณาการ, 2504.

- _____. ถิลิตพระลอ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ. พิมพ์ครั้งที่ 9. พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, 2508.
- _____. ถิลิตยวนพ่าย. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : บรรณาการ, 2514.
- _____. สรุปผลการสัมมนาวรรณคดีไทย. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2521.
- _____. สถานะเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน. พิมพ์ครั้งที่ 12. พระนคร : บรรณาการ, 2512.
- ศิลปากร, มหาวิทยาลัย. สัมมนาการวิจารณ์ศิลปะ. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2524.
- ศึกษาธิการ, กระทรวง. กองวัฒนธรรม สำนักงานปลัด. บทความเกี่ยวกับวรรณกรรมของชนก
วัฒนธรรมทางวรรณกรรม. พระนคร : กองวัฒนธรรม กระทรวงศึกษาธิการ, 2505.
- ศึกษาธิการ, กระทรวง. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. การประชุมทางวิชาการเรื่อง
เพลงพื้นบ้านฉานนาไทย, 21-23 มกราคม 2524. เชียงใหม่ : วิทยาลัยครูเชียงใหม่,
2524. (อัดสำเนา)
- สุภาว บุญบาท. สมบัติถวิ "ขุนช้างขุนแผน." 2 เล่ม. พิมพ์ครั้งที่สอง : กรุงเทพฯ : มพรวินชา,
2516.
- เสริมฐ พลอินทร์. ถิ่นละครคำประพันธ์ไทย. เอกสารนิเทศการศึกษามัธยมศึกษาที่ 235. กรุงเทพฯ :
หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, 2524.
- สมบัติ จันทร์วงศ์. รายงานการวิจัยเรื่องโลกทัศน์ของขุนทรวง. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการ
การวิจัยแห่งชาติ, 2520. (อัดสำเนา)
- สมพร มีนาคะบุตร. วรรณกรรมไทยปัจจุบัน. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2525.
- _____. วรรณกรรมสังคมและการเมือง. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2524.
- สมพร ถึงฟ้าโต. ความสัมพันธ์ระหว่างรามายณะ ของรามมิก และรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ใน
รัชกาลที่ 1. กรุงเทพฯ : หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, 2520.
- สมพันธ์ เอชะพันธุ์. วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยราม
คำแหง, 2523.
- สัมมนา "ควมผาวรรณคดีไทยหรือไม่ ?" เชียงใหม่ : ขุนนวมวรรณศิลป์ คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2518.
- สายทิพย์ บุญถกิจ. นิราศวรรณคดี. กรุงเทพฯ : ชัยศิริการพิมพ์, 2523.
- _____. วรรณคดีวิจารณ์. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางเขน, 2523.
- สิงมะ วรรณเลื้อ. ปริทัศน์วรรณคดีฉานนาไทย. เชียงใหม่ : โครงการตำราคณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2523.
- สิทธา พิณภูวดล และคนอื่นๆ. ความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมไทย. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยราม
คำแหง, 2515.

- ดิษฐา พิณภูวณกุล. วรรณกรรมสุโขทัย. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2513.
- _____. วรรณคดีเปรียบเทียบ. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2517.
- ดิษฐ์ ศรีธำม (นามแฝง). นิราศหนองคาย วรรณคดีที่ถูกสั่งเผา. พิมพ์ครั้งที่สอง. กรุงเทพฯ : ฟาโง่งแสงธรรม, 2518.
- ดิษฐ์ บุณย์อินทร์. โลกทัศน์ชาวไทยอาณาน. กรุงเทพฯ : ศูนย์หนังสือเชียงใหม่, 2523.
- ธีรวัฒน์ คำวันสา. อีสานคดี. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไพศาลศิริ, น.ป.ป.
- สุกัญญา กุศลยา. นิทานพระสุธน-นางมโนราห์ : การศึกษาในระบอบวิสัยภูมิประวัตติ. กรุงเทพฯ : โครงการเอกสารคดีชนวิทยา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520.
- สุคารัตน์ เสรีวัฒน์. วิวัฒนาการของเรื่องสั้นในเมืองไทยตั้งแต่แรกจนถึง พ.ศ. 2475. กรุงเทพฯ : หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, 2522.
- สุริยา กุญชร. มาลัยขุพินิจและผลงานประพันธ์เชิงสร้างสรรค์. กรุงเทพฯ : การเวก, 2522.
- สุริวงษ์ พงศ์ไพฑูย์. คติชาวบ้านปักษ์ใต้. พระนคร : ก้าวหน้า, 2512.
- _____. รายงานการวิจัยวิเคราะห์สารัตถะเพลงกล่อมเด็กภาคใต้. สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณศรีนครินทร์, 2524.
- _____. โลกทรรศน์ไทยภาคใต้. สงขลา : ศูนย์ส่งเสริมภาษาและวัฒนธรรมภาคใต้ สงขลา, 2521.
- _____. วรรณคดีวิเคราะห์. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2525.
- _____. วัฒนธรรมพื้นบ้านแบบปฏิวัติในภาคใต้. กรุงเทพฯ : สถาบันทักษิณคดีศึกษา, 2525.
- สุนันทา ไตรวัจ. บทวิเคราะห์-วิจารณ์พระเอกหรือผู้ร้ายในวรรณคดีไทย. น.ป.ท. 2520.
- สุพรรณี วราภร และตรีสิริป บุญขจร. รายงานผลการวิจัยเรื่องบทแนะนำหนังสือในวรรณคดีไทย (พ.ศ. 2521-พ.ศ. 2523). กรุงเทพฯ : คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525. (จัดพิมพ์)
- สุพรรณี วราภร. ประวัติการประพันธ์นวนิยายไทยตั้งแต่สมัยเริ่มแรกจนถึง พ.ศ. 2475. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2519.
- สุภาพร มกนัง. พระมาลัยกลอนสด (ตำนานวัดคีรีวัน กระบี่) การตรวจสอบชำระและการศึกษาเปรียบเทียบ. กรุงเทพฯ : ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาวัฒนธรรมวิทยาลัยครูบุรีรัมย์, 2524.
- สุนนชาติ สวัสดิ์กุล, ม.ร.ว. สุนนชาตินิพนธ์. อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์ ม.ร.ว. สุนนชาติ สวัสดิ์กุล 31 พฤษภาคม 2507. พระนคร : คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2507.
- สุนนชาติ เรื่อง เศร. เพลงพื้นเมืองจากหนองทอน. กรุงเทพฯ : หน่วยศึกษานิเทศก์

- กรมการฝึกหัดครู, 2518.
- สุริย์ โรจน์ถกุลพานิช. วิเคราะห์วรรณกรรมร้อยกรองขณะการประกวดของธนาคารกรุงเทพ.
จำกัด. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บำรุงนุกูลกิจ, 2521.
- สุวรรณธ์ จงตระกูล. หลักการวิเคราะห์วรรณกรรมและการเมืองในเรื่องเสือโคคำฉันท์. อิศำนา.
สุวรรณา เกียรติกอเพ็ชร, บรรณาธิการ. น.ม.ศ. กรุงเทพฯ : โครงการสำรวจสังคมศาสตร์และ
มนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2519.
- สุวิทย์ ตั้งโชคะ, ประทีป เหมือนนิล. ประวัติวรรณคดีไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษร
สัมพันธ์, 2518.
- เสฐียร โกเศศ (นามแฝง). การศึกษาวรรณคดีนั้วรรณคดีปี. พระนคร : ราชบัณฑิตยสถาน,
2507.
- _____ วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ของไทย. กรุงเทพฯ : คลังวิชา, 2516.
- เสฐียร จันทิมาธร. ทนเขียนหนังสือ. พระนคร : มิตราการพิมพ์, 2513.
- _____ ถวายวรรณกรรมเพื่อชีวิตของไทย. กรุงเทพฯ : เจ้าพระยา, 2524.
- _____ ทนหนังสือ. กรุงเทพฯ : คัมภีร์, 2519.
- เสวติกมลย์ อนันตสานต์. วรรณกรรมเอกของไทย (ขุนช้างขุนแผน). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2523.
- อินทราอุทธ (นามแฝง). ข้อคิดจากวรรณคดี. กรุงเทพฯ : ศูนย์กลางนักเขียนแห่งประเทศไทย,
2518.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. สภาพการทางวรรณกรรมไทยปัจจุบัน. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,
2523.
- อุดม หนูทอง. วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ประเภทนิทานปรัมปรา. สงขลา :
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, ม.ป.ป.
- _____ บรรณาธิการ. วรรณกรรมคดีและแหล่งทำขวัญของภาคใต้. สงขลา : สถาบันทักษิณคดี
ศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2524.
- เอนก นาวิกมูล. เพลงนอกบทวรรณ. กรุงเทพฯ : การเวก, 2521.
- เขมว ชิตะโสภณ. วรรณกรรมลิลิต. เอกสารอศำนา, 2524.
- _____ โองแห่งวรรณคดี. กรุงเทพฯ : ศูนย์หนังสือเชียงใหม่, 2521.

วิทยานิพนธ์ด้านวรรณคดี

กัญญารัตน์ เวชศาสตร์, “การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องสรีระเพศชายฉบับต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.

กาญจนา ธรรมณธี, “วิเคราะห์วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติฉัฎษรัชตโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325-2411). “ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

